

Statens tilbud

Jordbruksforhandlingene

2016

4. mai 2016

1	Innledning.....	6
2	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016.....	7
2.1	Regjeringens politiske plattform.....	7
2.2	Stortingets behandling av oppgjørene i 2014 og 2015.....	8
2.3	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi.....	10
2.3.1	Den økonomiske utviklingen	10
2.3.2	Den økonomiske politikken	11
3	Utviklingen i jordbruket	13
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon	14
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling.....	14
3.2	Landbruk over hele landet	18
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling.....	18
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk	19
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling.....	20
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen.....	31
3.3.1	Inntektsutvikling.....	31
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer.....	33
3.3.3	Utvikling i sysselsetting	34
3.3.4	Strukturutvikling	35
3.3.5	Produktivitet.....	35
3.3.6	Overføringene til jordbruket.....	36
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima	37
3.4.1	Miljø og klima.....	37
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk	44
3.4.3	Andre politikkområder	47
4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd	47
4.1	Innledning	47
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder	48
4.3	Prisutviklingen på matvarer	49
4.4	Industri og konkurranseforhold.....	51
4.5	Matpolitikken.....	54

5	Importvernet og internasjonale forhold	55
5.1	Importvernet for landbruksvarer	55
5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	55
5.3	Import fra u-land	57
5.4	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU	58
5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)	58
5.4.2	Markedsutfordringer for landbruket i EU	58
5.4.3	Forhandlinger med EU	59
5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	59
6	Hovedtrekk i tilbudet	60
6.1	Innledning	60
6.2	Grunnlagsmaterialet	63
6.3	Rammen	66
6.3.1	Oppbygging av rammen	66
6.4	Fordeling på priser og tiltak	68
6.4.1	Økning i målprisene	68
6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	69
6.4.3	Utslag på referansebrukene	69
6.5	Andre hovedpunkter	70
7	Nærmere om viktige politikkområder	73
7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	73
7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet	73
7.1.2	Tilskuddsramme for LUF	74
7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	75
7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler).....	76
7.2.2	Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak.....	77
7.2.3	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket	77
7.2.4	Forskning.....	79
7.2.5	Matmerk	79
7.2.6	Utviklingsprogrammet	80
7.2.7	Bioenergiprogrammet.....	80
7.2.8	Skogbruk	81

7.2.9	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift.....	82
7.3	Miljø og klima.....	82
7.3.1	Utredning om landbrukets utfordringer i møte med klimaendringene.....	82
7.3.2	Miljøsatsing i jordbruksavtalen.....	83
7.3.3	Nasjonalt miljøprogram.....	85
7.3.4	Regionale miljøprogram.....	87
7.3.5	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF).....	88
	<i>Utsiktsrydding i kulturlandskapet.....</i>	<i>88</i>
7.4	Økologisk produksjon og forbruk.....	91
7.4.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling.....	91
7.4.2	Utviklingsmidler.....	91
7.4.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak.....	92
7.5	Korn, kraftfôr og mel.....	93
7.6	Frukt, grønt og poteter.....	94
7.6.1	Endringer i målpris.....	94
7.6.2	Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker.....	94
7.6.3	Avsetningstiltak potet.....	94
7.6.4	Tilskudd til sertifisert settepotetavl.....	95
7.7	Melk.....	95
7.7.1	Endringer i forskrift om prisutjevningsordningen for melk.....	95
7.7.2	Høring av satser i prisutjevningsordningen.....	97
7.7.3	Teknisk justering av kravspesifikasjonen for melk.....	98
7.7.4	Geitemelk.....	98
7.8	Kjøtt og egg.....	98
7.8.1	Kvalitetstilskudd til storfekjøtt.....	98
7.8.2	Tilskudd til norsk ull og skinnfeller av sau/lam.....	99
7.8.3	Tilskudd til svinproduksjon.....	100
7.8.4	Distriktstilskudd egg.....	101
7.8.5	Frakttilskudd for egg.....	102
7.9	Produksjonstilskudd.....	102
7.9.1	Bevaringsverdige husdyraser.....	102
7.9.2	Soner for arealtilskudd.....	102

7.9.3	Tilskudd husdyr – definisjoner av dyregrupper	102
7.9.4	Areal- og kulturlandskapstilskudd	103
7.9.5	Tilskudd til beiting	103
7.10	Velferdsordninger.....	104
7.10.1	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.	104
7.10.2	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	105
7.10.3	Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid.....	105
7.10.4	Tilskudd til landbruksvikarordningen	106
7.11	Andre politikkområder	106
7.11.1	Fast avsetning til utvikling av IKT-/forvaltningssystemer.....	106
7.11.2	Forvaltningssystem for produksjonstilskudd (eStil PT).....	107
7.11.3	Nytt forvaltningssystem for ordninger under LUF m.m.	110
7.11.4	Kompetanseutvikling og rådgiving	111
7.11.5	Tilskudd til dyreavl med mer	112
8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150	114
8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150.....	114
8.1.1	Innledning.....	114
8.1.2	Overførte beløp fra 2015 og omdisponering av bevilgninger i 2016.....	114
8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2016 til 2017.....	116

1 Innledning

Statens forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets forhandlingsutvalg sitt arbeidsdokument av 25. april 2016 og legger med dette fram Statens tilbud i jordbruksforhandlingene 2016. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

For bevilgninger over statsbudsjettet omfatter forhandlingene kalenderåret 2017 og omdisponeringer innenfor rammen for 2016. Videre skal det forhandles om målpriser for perioden 1. juli 2016 til 30. juni 2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at enkelte mindre spørsmål av teknisk karakter avklares i forbindelse med gjennomgang av avtaleteksten for kommende periode.

I kapittel 2-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn for forhandlingene. Relevante deler av det politiske grunnlaget som regjeringens politiske plattform og Stortingets behandling av Innst. 385 S (2014-2015) *Innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet 2015 m.m.* er omtalt. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i tilbudet, og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, og forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2017.

2 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016

I dette kapitlet belyses det politiske grunnlaget som er bakgrunnen for forhandlingene. Det mest sentrale er regjeringens politiske plattform og Stortingets behandling av kap. 1150 og 4150 *Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.* i Innst. 285 S (2013–2014), Innst. 385 S (2014–2015) og avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene av 28. mai 2014.

2.1 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre og Fremskrittspartiet heter det om landbruksområdet:

”Jord- og skogbruk

Norsk landbruk har en sterk tilknytning til verdier som respekten for privat eiendomsrett, frihet til å drive næringsvirksomhet samt vern om kultur og natur. Eiendomsretten er en grunnleggende rettighet. Regjeringen vil styrke bondens rett til fritt å disponere sin egen eiendom. Høyre og Fremskrittspartiet vil arbeide for å oppheve odelsbestemmelsen i Grunnloven. Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Jord- og skogbrukernes stilling som selvstendig næringsdrivende skal styrkes. Regjeringen vil opprettholde avtaleinstituttet i jordbruket, og legge vekt på forutsigbarhet og reformer som kan gi økt lønnsomhet, jf. samarbeidsavtalen. Norske matprodusenter skal ha konkurransedyktige rammebetingelser for etablering og produksjon.

Landbruket er viktig for mat- og planteproduksjon, bosetting og kulturlandskap i Norge. Beitedyr bidrar positivt til å opprettholde kulturlandskapet. Landbruket viderefører lange mattradisjoner, og skal ha som hovedoppgave å levere trygg kvalitetsmat. Norsk landbruksproduksjon tåler konkurranse på kvalitet fra andre land. Et importvern er viktig for lønnsomheten i norsk landbruk, men hensynet til norske forbrukere og norsk matvareindustri tilsier at tollmurene bør reduseres.

Regjeringen ønsker et tydeligere skille mellom landbrukspolitik og distriktpolitikk. Hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Regjeringen vil derfor innrette de statlige overføringene slik at de bidrar til økt produksjon. Det bør satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer robust og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet.

Regjeringen vil styrke landbruket gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger. Det vil styrke kapital situasjonen, øke omsetningen og bedre rekrutteringen. Kvotebegrensninger og konsesjonsgrenser som hindrer utnyttelse av kapasitet i enkeltbruk og samdrifter må i størst mulig grad oppheves. Takene for maksimal produksjon heves først. Disse endringene må skje gradvis. I takt med dette skal nivået på overføringene reduseres.

Regjeringen ønsker sterkere konkurranse i næringsmiddelindustrien, og vil derfor gjøre markedsregulatorordningen mer uavhengig av samvirkeorganisasjonene.

Regjeringen vil:

- Forenkle støttestrukturen.
- Gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det vil også komme heltidsbønder til gode.
- Gjennomgå konsesjoner, kvoteordninger og differensiering av tilskuddssatser i jordbruket.

- Gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter.
- Bruke målrettede skatteendringer for å styrke bondens økonomiske stilling.
- Arbeide for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn.
- Arbeide for å sikre forutsigbarhet for norsk matproduksjon dersom nye internasjonale handelsavtaler gjør det nødvendig med større omlegginger av jordbrukspolitikken.
- Gi den enkelte bonde større råderett over egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll.
- Utrede praktiseringen og effekten av driveplikten, og vurdere en oppheving.
- Åpne for bruk av aksjeselskap som selskapsform i landbruket.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i jordbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Åpne for en fondsordning i jordbruket etter modell av skogbruket.
- Ta vare på god matjord, men balansere jordvernet mot storsamfunnets behov. Regjeringen vil foreta en gjennomgang av leiejordsproblematikken og agronomien i norsk landbruk med tanke på bedre avkastning på eksisterende arealer.
- Gjennomføre forenklinger og reduksjon av landbruksbyråkratiet.
- Legge til rette for kompetanseutviklende tiltak i landbruket.
- Åpne for produktprøver og begrenset alkoholsalg direkte fra nisjeprodusenter og om nødvendig jobbe for å endre EU-lovgivningen på feltet.

Skognæringen er viktig for Norge. Mange mennesker har hatt en trygg arbeidsplass i næringen, og potensialet for verdiskaping er stort. Norske skogeiere har lange og gode tradisjoner for bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skognæringen har betydelig vekstpotensial og bør derfor stimuleres til å utvikle nye markedsområder.

Regjeringen vil:

- Utarbeide en helhetlig strategi for verdikjeden knyttet til skogbruket.
- Legge til rette for å øke avvirkingen av skog.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i skogbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Styrke det private skogbruket ved å selge arealer fra Statskog tilsvarende det Statskog har kjøpt de siste årene.
- Legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger.
- Tilpasse transportbestemmelsene for tømmer, så langt det er mulig, i møte med konkurransen fra våre handelspartnere.
- Søke å etablere nye kapitalkilder for utvikling og lønnsom produksjon av nye trebaserte produkter, eksempelvis ved å åpne for at skogfondet kan brukes til investeringer i industriformål.”

2.2 Stortingets behandling av oppgjørene i 2014 og 2015

Ved behandlingen av Prop. 106 S (2013-2014) *Jordbruksoppgjøret 2014 – endringer i statsbudsjettet 2014 m.m.* uttalte en samlet Næringskomité blant annet følgende:

"Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, er enig i at regjeringens forslag til Stortinget sikrer jordbruket en gjennomsnittlig inntektsvekst på linje med andre grupper fra 2014/2015, og er i tråd med gjeldende inntektsmålsetting."

"Komiteen viser til at når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Førkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i førkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre."

Ved behandlingen av Prop. 127 S (2014-2015) *Jordbruksoppkjøret 2015 – endringer i statsbudsjettet 2015 m.m.* uttalte en samlet Næringskomité blant annet følgende:

"Komiteen mener det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene, som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Komiteen mener matproduksjon er jordbrukets hovedoppgave."

"Komiteen er enige om å sikre en hensiktsmessig bruk av statlige overføringer, redusere kostnadsnivået og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter.

Komiteen mener det er avgjørende at landbrukspolitikken som føres gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og ei bærekraftig næring.

Komiteen viser til at jordbruket er primærleddet i en komplett norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten og verdiskapingen den står for, viktig. Det er et mål å øke norsk produksjon av mat og også å øke lønnsomheten i jordbruket. Bonden er selvstendig næringsdrivende med ansvar for egen bedrift.

Komiteen ser det som viktig at man utformer virkemidlene i jordbruksavtalen slik at enkeltbonden finner rom for utvikling og økt produksjon.

Komiteen mener at endringer må skje gradvis, og at det skal legges vekt på forutsigbarhet og reformer som kan gi økt lønnsomhet."

Om matsikkerhet – nasjonal matproduksjon, sier komiteen:

"Komiteen viser til at reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norsk ressurs. Dette må legges til grunn ved utformingen av landbrukspolitikken."

"Komiteen mener at det må legges til rette for økt matproduksjon og et enklere virkemiddelsystem hvor det lettere kan kontrolleres at tilskuddene utbetales i tråd med formålet. Ordningene må fortsatt ha en distrikts- og strukturprofil som legger til rette for at det kan opprettholdes en variert bruksstruktur som utnytter jordbruksarealene over hele landet."

Om utviklingen i jordbruket sier komiteen blant annet:

"Et annet flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, konstaterer at Budsjettneimnda for jordbruket (BFJ) har prognosert en sterk inntektsvekst i 2015 og at avtalen legger til rette for at jordbruket får en inntektsutvikling minst på linje med andre grupper fra 2015–2016.

"Komiteen mener det er avgjørende at utøvere i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt."

"Flertallet mener det er viktig å legge til rette for økt investeringsvilje i landbruket, for å videreutvikle norsk landbruk."

Om bærekraftig utvikling – miljø og klima sier komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, mener at Jordbruksoppkjøret 2015 markerte et nytt viktig skritt i arbeidet for å

legge til rette for et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet landbruk med både store og små bruk i hele landet."

"Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet, merker seg at det satses på "klimasmart landbruk" som skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima og miljøområdet."

Om næringsmiddelindustrien uttaler komitéen blant annet at:

"Komiteen peker på at det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom norsk næringsmiddelindustri og norsk landbruk, og viser for øvrig til følgende merknad i Innst. 234 S (2011–2013):

Komiteen viser til at matindustrien er en viktig del av en komplett verdikjede for produksjon av næringsmidler, den største vareproduserende verdikjeden i fastlands-Norge. Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom norsk næringsmiddelindustri og norsk landbruk, og Komiteen er opptatt av å sikre verdiskaping og lønnsomhet i hele kjeden. Det er viktig å sikre norsk matindustri gode og konkurransedyktige rammevilkår, også i forhold til økt internasjonal konkurranse."

2.3 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

2.3.1 Den økonomiske utviklingen

Oljeprisen har falt markert siden sommeren 2014. Også prisene på norsk eksport av gass har falt. Prisnedgangen har bidratt til lavere økonomisk vekst og økt arbeidsledighet. Veksten i fastlandsøkonomien gikk ned fra 2,3 pst. i 2014 til 1,0 pst. i 2015. Utviklingen har vært særlig svak på Sør- og Vestlandet.

Internasjonalt er veksttakten fortsatt klart lavere enn gjennomsnittet for de siste 20 årene. Årsveksten i verdensøkonomien i fjor var den svakeste siden 2009. OECD anslår at veksten vil holde seg rundt fjorårets nivå i år, og så ta seg litt opp i 2017. Veksten hos Norges handelspartnere tok seg litt opp i fjor, drevet av oppgang i Sverige og euroområdet. Den europeiske sentralbanken har utvidet sine ekspansive tiltak, og Sveriges Riksbank fører også en ekspansiv pengepolitikk. I Kina er veksten fortsatt relativt høy ifølge offisielle tall, selv om den har avtatt noe. Kinesiske myndigheter fører ekspansiv budsjett- og pengepolitikk. Mange fremvoksende økonomier, herunder Russland og Brasil, er hardt rammet av lave råvarepriser.

Lavere priser på olje og andre råvarer har til nå ikke løftet veksten i verdensøkonomien like mye som tidligere anslått. I mange eksportland har fallet i inntekter ført til kraftig innstramning i offentlige budsjetter. I importlandene har de positive virkningene på etterspørselen etter varer og tjenester så langt vært mindre enn mange hadde regnet med. Det skyldes kraftig fall i energiinvesteringene og at husholdninger og offentlig sektor har benyttet anledningen til å redusere gjeld og styrke budsjettene.

Oppsigelser i petroleumsrelaterte næringer førte til at sysselsettingsveksten i Norge var relativt svak gjennom fjoråret, med en økning på om lag 16 000 personer (0,6 pst.). Det er en nedgang sammenliknet med tidligere år. Tall fra SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU)

tyder på at sysselsettingen fortsatte å øke i 1. kvartal i år. Justert for normale sesongvariasjoner var det 13 000 flere sysselsatte personer i 1. kvartal i år enn i 4. kvartal i fjor. Hittil i år har den registrerte ledigheten avtatt justert for normale sesongvariasjoner, mens ledigheten ifølge AKU har vært nokså stabil. Spørreundersøkelser og utviklingen i permitterings- og oppsigelsesvarsler peker likevel i retning av videre økning i ledigheten fremover, særlig for petroleumstilknyttede virksomheter.

Den økonomiske politikken virker kraftig på aktiviteten i norsk økonomi og bidrar til å dempe konsekvensene av lavere olje- og gasspriser. Norges Bank satte i mars styringsrenten ned til rekordlave 0,5 pst., og banken varslet videre reduksjon. Samtidig har kronen svekket seg markert, og er nå rundt 20 pst. svakere enn for tre år siden. Lønnsveksten har avtatt de siste årene. I årets lønnsoppgjør kom partene i frontfaget til enighet innenfor en ramme på 2,4 pst. for årslønnsveksten, som er vesentlig lavere enn de foregående årene.

Svakere krone og moderat lønnsvekst har bidratt til en betydelig styrking av den kostnadsmessige konkurranseevnen til norsk næringsliv. Likevel er kostnadsnivået i Norge fortsatt klart høyere enn hos et gjennomsnitt av våre handelspartnere.

Mens en svakere krone gir det viktigste bidraget til ny vekst i private, konkurranseutsatte virksomheter, trekker den rekordlave styringsrenten og klart ekspansiv finanspolitikk opp veksten i innenlandsk etterspørsel. Det vil ta tid før vi ser den fulle effekten av den økonomiske politikken som nå føres.

2.3.2 Den økonomiske politikken

Norge er et land med store muligheter. Vi har en høyt utdannet befolkning og store naturressurser, og en åpen økonomi som bidrar til effektiv produksjon og varebytte. Over tid er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. Da er det en utfordring at mange står utenfor arbeidslivet og at veksten i produktiviteten er lavere enn før. Denne utfordringen kan forsterkes av den pågående flyktningkrisen hvis vi ikke lykkes med effektivt mottak og integrering.

Gjennom flere tiår har økt aktivitet i petroleumsnæringen vært en viktig drivkraft for den økonomiske veksten i Norge. Økt etterspørsel fra oljenæringen har trukket opp aktiviteten i fastlandsøkonomien og bidratt til høye inntekter og stadig flere godt betalte jobber, men også et høyt kostnadsnivå. Petroleumsnæringen vil være viktig for norsk økonomi i tiår fremover, men den vil ikke fortsette å trekke opp aktiviteten i fastlandsøkonomien, snarere tvert imot.

Norsk økonomi og næringsstruktur må omstilles. Fallet i prisene på olje og gass har gjort at omstillingen kommer raskere enn ventet. Redusert aktivitet i petroleumsrelaterte næringer har ført til at ledigheten har økt mer enn tidligere anslått, særlig på Sør- og Vestlandet. Den fremste utfordringen for Norge blir å skape nye, lønnsomme arbeidsplasser i privat, konkurranseutsatt sektor. For å ivareta vårt velferdsnivå er det behov for ny aktivitet som kan bidra til høy sysselsetting og høy samlet verdiskaping.

Regjeringen vil derfor arbeide for gode rammebetingelser for næringslivet, med et enklere og mer vekstfremmende skattesystem, bedre infrastruktur og en kompetent arbeidsstyrke.

Det vil styrke næringslivets konkurransekraft. Konkurransedyktige bedrifter vil skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden. Et høyt kunnskapsnivå er viktig for produktiviteten og gir samtidig større valgmuligheter for den enkelte. Regjeringen vil avregulere og legge til rette for økt konkurranse i både privat og offentlig sektor. Konkurranse fremmer produktivitets-vekst og god ressursutnyttelse.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapitlet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. På denne bakgrunn må virkninger av den løpende politikken og endringer i virkemiddelbruken, vurderes over tid. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 180 000 landbrukseiendommer og om lag 42 000 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter, vil variere. Dette skyldes at bøndene, som private næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvilke andre muligheter den enkelte gårdbruker har for disponering av kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppgjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturendringer, dvs. at produktivitetsframgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede

forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. I årets beregninger har BFJ justert beregningene for kapitalslit og vedlikehold på bygninger, som følge av SSBs investeringstelling i 2015. Usikkerhet om tallene har gjort at nemnda vil foreta en nærmere gjennomgang av dette materialet til neste år. Det er også gjort justeringer for bl.a. blomster, biler og matpotet, som følge av forbedret tallgrunnlag.

Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens politiske plattform, avtalen med samarbeidspartiene av 28. mai 2014, Stortingets behandling av oppgjørene i 2014 og 2015, jf. Innst. 285 S (2013–2014) og Innst. 385 S (2014–2015), og Prop. 1 S (2015–2016).

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger mellom kryssende hensyn. Det er derfor fortsatt nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

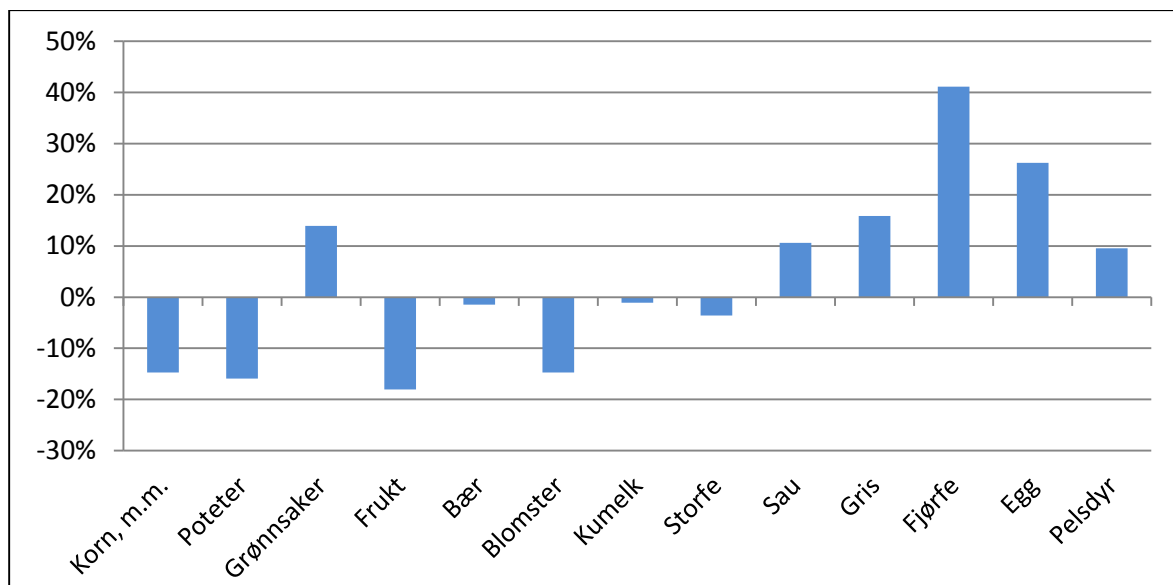
3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 385 S (2014–2015) sier komiteen at:

"Det er et mål at norsk landbrukspolitikkk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn."

3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 2,8 pst. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med ca. 6 ½ pst., mens produksjonen av plante- produkter har falt med i overkant av 5 ½ pst.

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2007 til 2016, iflg. normalisert regnskap.

Kilde: BFJ

Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grovfôrbaserte, jf. figur 3.1. Produksjonen av kumelk er relativt stabil. Produksjonen av storfe-kjøtt er redusert med i overkant av 3 ½ pst. i perioden, men har økt de siste 2 årene som følge av en utflating i reduksjonen i mordyrtalet. Den negative produksjonsutviklingen for sau og lammekjøtt har snudd. Produksjonsvolumet har de siste ti årene økt med over 10 ½ pst. Økningen har kommet de siste tre årene.

Produksjonen av korn, frukt, poteter og blomster har falt det siste tiåret. For korn skyldes produksjonsreduksjonen både redusert areal og svak avlingsutvikling knyttet til dårlige værforhold. Gode avlingsår i 2014 og 2015 var ikke tilstrekkelig til å snu den negative trenden, men avlingene i 2015 var rekordhøye og ga den 6. største kornproduksjonen noen gang. Produksjonen av grønnsaker har økt med om lag 14 pst., mens fruktproduksjonen er redusert med 18 pst. Produksjonen av bær er om lag uendret, perioden sett under ett, men produksjonen har økt de siste årene. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både pga. nasjonale forhold, som for eksempel endringer i eierskap og organisering i omsetningskanalene, og importkonkurranse. Målprisene oppnås i varierende grad. I inneværende sesong har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Redusert produksjon av blomster skyldes særlig at snittblomster mister markedsandeler til import. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon, blant annet korn og deler av grøntsektoren.

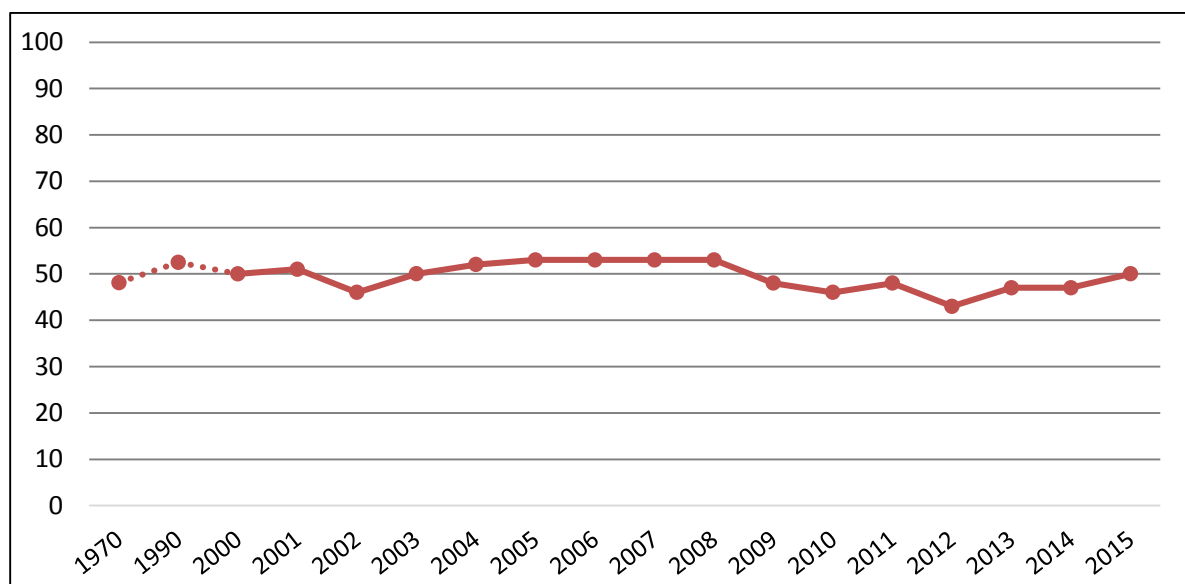
Det er variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfe-kjøtt, korn og i grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For svin var det et markedsoverskudd til og med 2014, men BFJ har ikke beregnet noe pristap for 2015 og 2016. For egg er det et visst overskudd. Det er også prognosert overskudd for sau/lam etter at det har vært underdekning i en tiårsperiode. Siste år med reelt markedsoverskudd var 2004. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt mye som følge av oppmerksomhet

rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, men etterspørselen har tatt seg opp igjen.

Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvilken markedsandel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket påvirkes særlig av værforholdene, samt av ulike kvalitetskrav, priser, landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Det tas ikke hensyn til eksport eller til muligheten til, dersom situasjonen skulle kreve det, å legge om produksjonen til produkter med høyere energigrad. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et godt mål på mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. Selvforsyningsevnen forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og dreining av produksjonen i den retningen. Men for å vurdere selvforsyningsevne må det defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon. Samtidig avtok fiskens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. fisk variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 3 prosentpoeng, fra 47 til 50 pst., fra 2014 til 2015. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode. Selvforsyningsgraden er gjennomgående høy for husdyrprodukter, og klart lavere for planteprodukter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. Selvforsyningsgraden for protein var i 2014 på 68 pst.

Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. fisk.

Kilde: BFJ

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Av det totale fôrbehovet (grovfôr og kraftfôr) er om lag 20 pst. importerte råvarer. Av flere grunner er andelen norske råvarer i kraftfôret redusert. Norskandelen er særlig redusert for fett- og proteinfraksjonen, spesielt som følge av forbudet mot bruk av kjøttbeinmel og fiskemel i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom dette skulle blitt erstattet av norskprodusert protein i jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden slike vekster ville konkurrere om de mest produktive arealene.

Bruken av norsk korn i kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Som følge av gode kornavlinger økte andelen norske råvarer i kraftfôret med 9 prosentpoeng fra 2014 til 2015, fra 46 pst. til 55 pst., jf. tabell 3.1. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. til 73 pst.

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

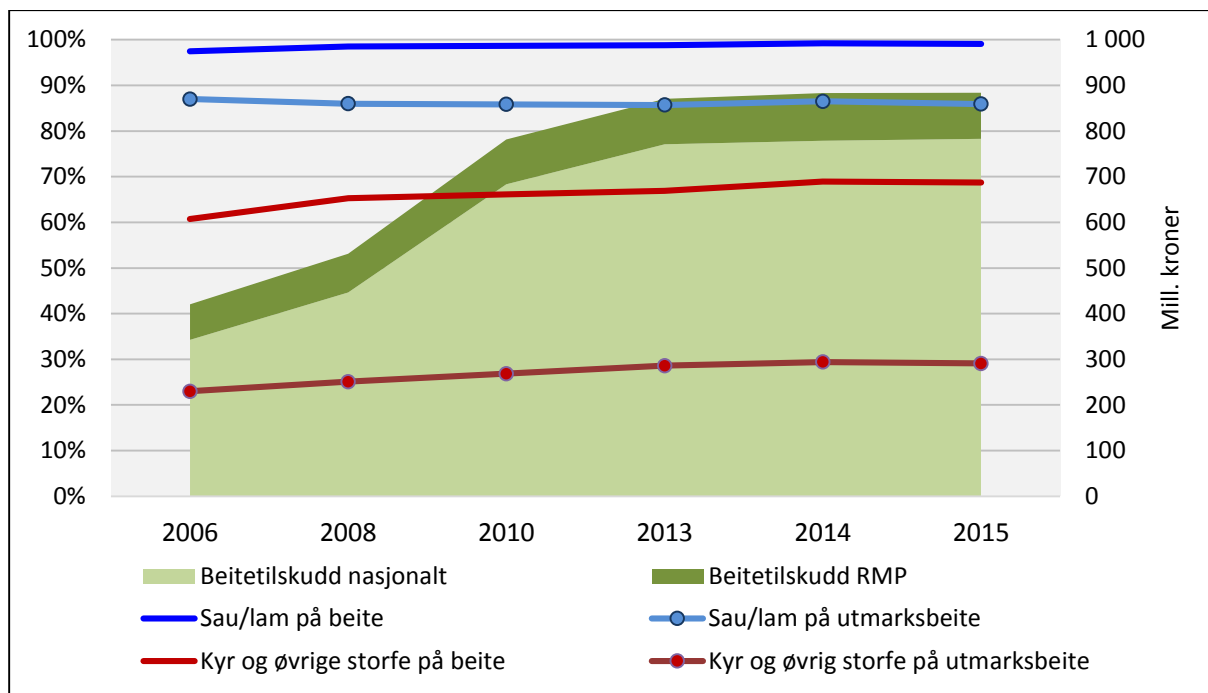
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Karbohydrat	82	89	77	78	68	65	61	73
Fett	87	62	50	52	41	46	45	49
Protein	37	16	17	6	7	8	6	5
Totalt	75	76	65	62	55	50	46	55
Kraftfôr, 1000 tonn	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991	1 977

Kilde: Landbruksdirektoratet

Dyr på beite

De siste 20 årene er samlet kutall redusert med 30 pst., mens antall ammekyr har økt sterkt. Sum storfe i alt har hatt en liten økning de siste årene. Antall vinterfôra sau har gått noe ned perioden sett under ett, men økte i 2015.

Andelen sau/lam på beite er svært stabilt, jf. figur 3.3. Tall fra 2014 viser at andelen sau på utmarksbeite er økende med økende besetningsstørrelse. I saueholdet beiter 62 pst. av besetningene under 20 sauer i utmark, mens 87 pst. av besetningene med over 200 sauer gjør det samme. Andelen kyr og øvrig storfe på både utmarks- og innmarksbeite har økt med nesten 10 prosentpoeng siden 2006. Her går imidlertid andelen ned med økende besetningsstørrelse.

Figur 3.3 Andel dyr på beite, 2006–2015

Kilde: BFJ

3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2015, uttalte en samlet næringskomité at det er avgjørende at landbrukspolitikken som føres gir trygg og sikker mat, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og en bærekraftig næring. Produktivitetsutviklingen i jordbruket har i mange år vært større enn i andre næringer som følge av økt avling og ytelse per enhet, og blant annet gjennom redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling av Meld St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer heter det i Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

"Komiteen er enig med regjeringen som i meldingen understreker at "ein langsiktig landbrukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit landbruk over heile landet er avgjerande for utvikling av nye næringar i landbruket, (...)"

Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Arealutvikling og -fordeling
- Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk
- Rekruttering og næringsutvikling i landbruket

3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979-1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2015 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2.

Registrert totalareal var på sitt høyeste i 1998. Nedgangen i jordbruksareal skyldes i all hovedsak reduksjon i arealet med åpen åker og hage.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 har gitt en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgangen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i samme periode.

I perioden fra 2009–2014 ble over 97 400 daa areal godkjent til nydyrking. Godkjent areal for nydyrkingen økte med 4 015 daa fra 2013 til 2014. I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen skulle bli redusert til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2014 ble det omdisponert 5 700 daa. Omdisponeringen av dyrka mark er nå på det laveste registrerte nivået siden registreringene startet i 1976. I 2015 fastsatte Stortinget et nytt mål for omdisponering på maksimalt 4 000 dekar per år. Målet skal nås gradvis innen 2020.

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa

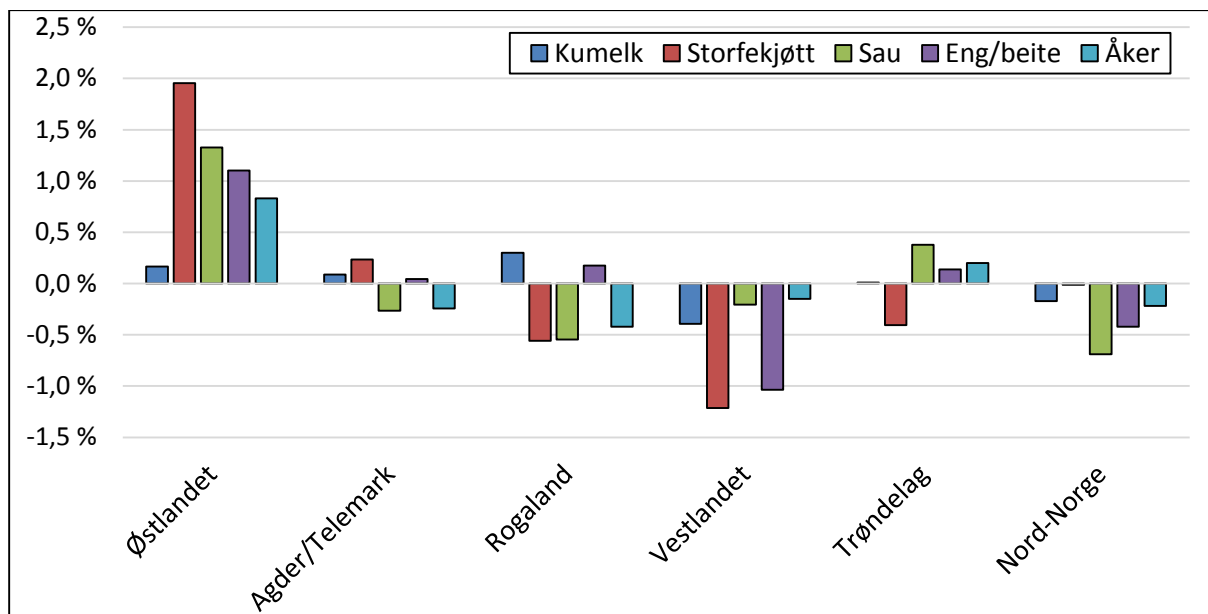
	1979	1989	1999	2013	2014	2015	Endring 99-15
Åker og hage	4 146	4 402	3 995	3 351	3 321	3 299	-17 %
Fulldyrket eng og beite	4 211	4 443	4 876	4 757	4 783	4 792	-2 %
Sum fulldyrket jord	8 358	8 846	8 871	8 108	8 104	8 091	-9 %
Annen eng og beite	1 239	1 096	1 511	1 763	1 756	1 754	16 %
Jordbruksareal i drift i alt	9 597	9 941	10 384	9 871	9 860	9 845	-5 %
Areal daa/innbygger	2,36	2,35	2,34	1,95	1,93	1,90	-17 %

Kilde: BFJ

Reduksjonen i jordbruksareal i drift i perioden 1999–2015 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. De siste ti årene er arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 250 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 160 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av ammeku og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke langs dyrka mark. De foreløpige tallene viser om lag ingen endring i jordbruksarealet fra 2014 til 2015. På landsbasis har andelen fulldyrket jord blitt redusert, mens andelen av eng og beite har økt. BFJ har prognosert at kornarealet ikke vil gå ned fra 2015 til 2016.

3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Figur 3.4 viser endringen i andeler av grasbasert produksjonen og areal mellom landsdelene de siste 5 årene. Det er en tendens til at Østlandet øker sin andel av grasbasert produksjon, med unntak for melk, som er stabil geografisk. Endringene er i størrelsesorden 1 prosentpoeng markedsandel, med unntak for storfekjøtt.

Figur 3.4 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2010–2015.

Kilde: BFJ

Hovedbildet for produksjonsutviklingen er at økningen i produksjoner med vekst kommer i mer sentrale områder. Den sterke produksjonsøkningen av kylling har først og fremst kommet i Trøndelag, Rogaland og på Østlandet, men produksjonen er fra 2014 redusert noe mer i Trøndelag enn de to øvrige landsdelene. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den er relativt stabil i andre områder. Veksten i grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Agder/Telemark og Nord-Norge har produksjonen økt noe.

Når det gjelder regionale forskjeller i utviklingen i arbeidsforbruket, er BFJs tall ikke oppdatert fra i fjor. For perioden 1999–2013 er arbeidsforbruket redusert med knapt 40 pst. Nedgangen har vært størst i Agder-fylkene og Telemark, med en nedgang på 46,8 pst., mens Rogaland og Østlandet har den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med henholdsvis 30,1 pst. og 34,9 pst.

Endring i fordelingen av arbeidsforbruket inndelt etter virkeområdet for de distrikts-politiske virkemidlene, påvirkes sterkt av endringer i melkeproduksjonen. Til tross for omfattede bruk av virkemidler har reduksjonen i registrert arbeidsforbruk i jordbruket det siste tiåret vært minst utenfor virkeområdet (35 pst. i sone 1), mens reduksjonen i de to øvrige sonene har vært henholdsvis 37 og 43 pst.

3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

Flere virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskaps-utvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer sentrale. Ordningen med investerings- og bedriftsutviklingsmidler bidrar til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Slike risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Våren 2015 la regjeringen fram Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*. Meldingen omhandler hvordan potensialet innen de landbruksbaserte næringene utenom tradisjonelt jord- og skogbruk kan utløses. Det er f.eks. et vekstpotensial i markedet for lokalmat og drikke. I 2015 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen på 4,2 mrd. kroner. Tall fra AC Nielsen viser at omsetningsveksten av lokalmat i butikk var på 20,3 pst. fra 2014 til 2015. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Uviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping skal bidra til å stimulere til en ytterligere positiv utvikling.

3.2.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

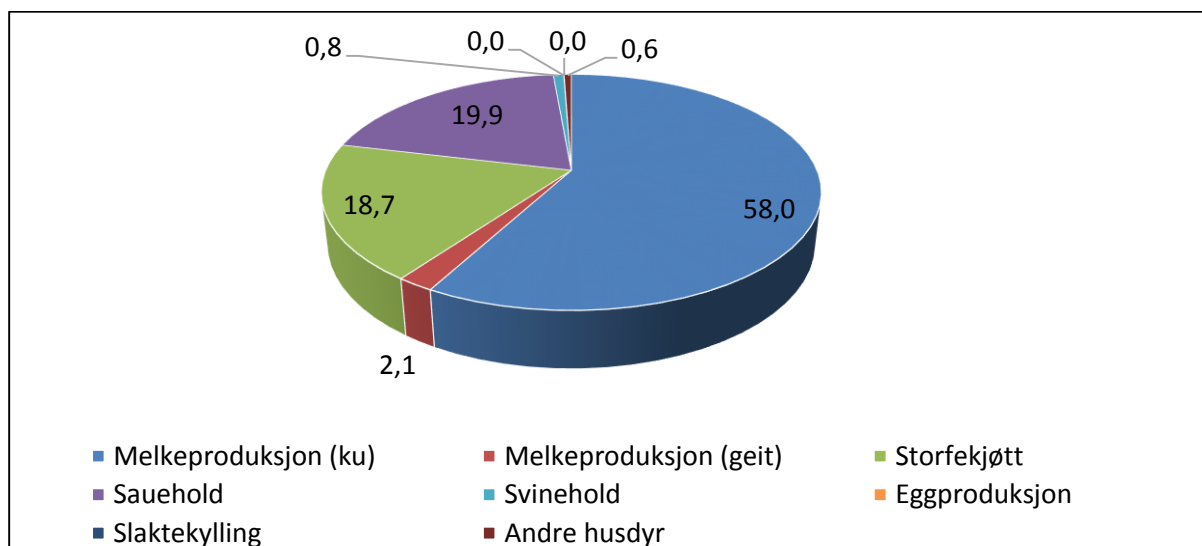
De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av landbruket generelt.

I 2015 innvilget Innovasjon Norge støtte til 1 127 søknader. Det er 181 søknader færre enn i 2014, og skyldes delvis at prosjektene har blitt større, at det nasjonale kronetaket på investeringsstøtte i forskriften er avvirket og at regionale kronetak er hevet. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i underkant av 530 mill. kroner. Om lag 83 pst. av tilskuddene ble gitt til jord- og hagebruk, og 17 pst. til andre landbruksbaserte næringer. Gjennomsnittlig beløp for tilskudd var 518 000 kroner i 2015 mot 401 000 kroner i 2014. En gjennomsnittlig investering innen melkeproduksjon på 4,2 mill. kroner mottok 730 000 kroner (17 pst.) i investeringsstøtte.

Avslagsprosenten hos Innovasjon Norge i 2015 for landet totalt var på 10 pst. Innovasjon Norge har registret at ca. 18 pst. av støtten til investeringer innenfor det tradisjonelle landbruket gikk til tiltak med miljømessig forbedring av kvalitet på produkter/prosesser, miljøsertifisering/miljøledelse, miljøeffektiv energiøkonomisering og kulturminner/kulturmiljø.

Det er stor etterspørsel etter investeringsvirkemidler. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. Innovasjon Norge viser i sin årsrapport til at betydningen av investeringsvirkemidlene på lønnsomheten til brukene har økt kraftig de siste årene. I 2014 oppga 65 pst. av brukene som fikk finansiert et prosjekt av Innovasjon Norge innen tradisjonelt landbruk, at prosjektet i stor grad bedret lønnsomheten til gården. Det er en økning på 17 prosentpoeng fra 2012. Det har videre vært en stor økning i andelen kunder som svarer at prosjektet ikke hadde blitt gjennomført uten støtte fra Innovasjon Norge, fra 64 pst. i 2014 til 71 prosent i 2015.

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. I 2015 ble i underkant av 73 pst. av IBU-tilskuddene innenfor jord- og hagebruk gitt til investeringer innenfor husdyrproduksjon. Innovasjon Norge viser til at 86 pst. av tiltakene som mottok investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon i 2015, også fikk en økning i produksjonsomfanget, en økning på 4 prosentpoeng fra 2014. Figur 3.5 gir en oversikt over fordeling av tilskudd til ulike husdyrproduksjoner i 2015. Andel av investerings-tilskudd som gikk til investeringer innen melkeproduksjon og grøvfôrbasert kjøttproduksjon (sau, geit og storfe) utgjør nærmere 99 pst. av alle tilskudd innen husdyrproduksjon. Dette henger bl.a. sammen med et stort investeringsbehov i melkeproduksjonssektoren som følge av kravet om løsdriftsfjøs fra 2024, samt markedssituasjonen for fjørfe, egg og svin, og at Innovasjon Norge fra mai 2013 ikke lenger deltar i finansiering av nyetableringer eller utvidelser av disse produksjonene. Fordelingen er om lag uendret fra 2014, sett bort fra noe økning i andel tilskudd til sauehold og noe redusert andel tilskudd til kategori andre husdyr. I gjennomsnitt utvider melkeproduksjonsbrukene produksjonen fra vel 30 årskyr til knapt 43 årskyr. Dette gir også bedre grunnlag for å ta i bruk ny og effektiv teknologi som automatiserte melke- og fôringsanlegg.

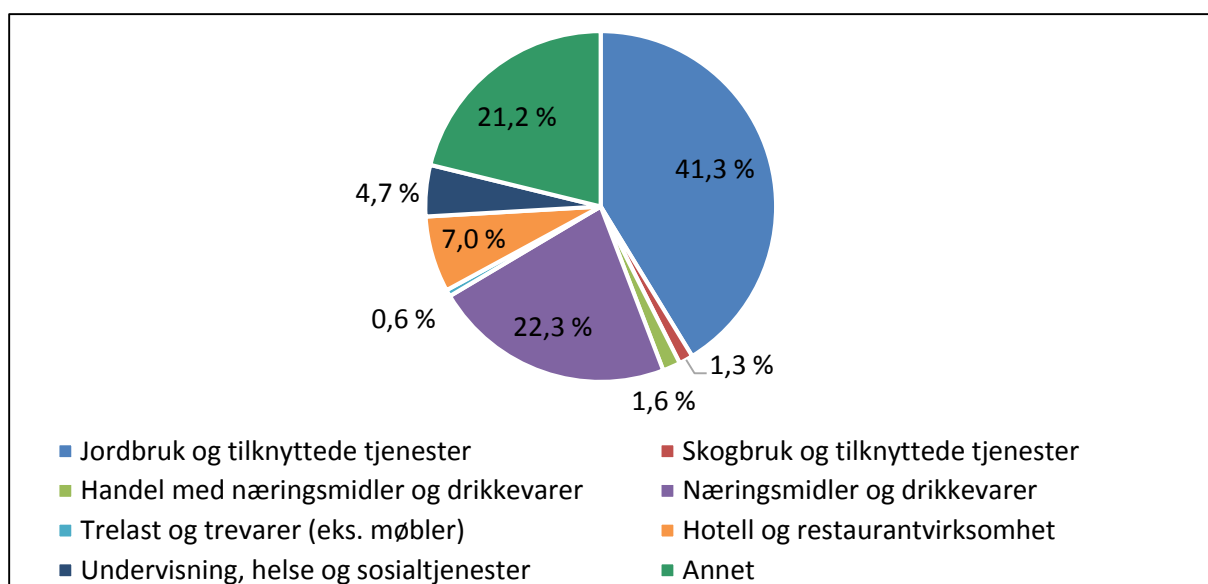
Figur 3.5 Andel IBU-tilskudd til husdyrproduksjon fordelt på ulike produksjoner (2014). Prosent.

Kilde: Innovasjon Norge

Beløpet som blir gitt til prosjekter innen planteproduksjon er økende, fra 36,7 mill. kroner i 2014 til 45,6 mill. kroner i 2015. Økningen er hovedsakelig knyttet til prosjekter innen frukt/bær og korn. I 2015 ble det gitt 10 mill. kroner til korn og 35,6 mill. kroner til frukt/bær.

For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2015 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettingseffekt på omlag 455 årsværk for tilsagn

gitt til prosjekt innen tiltaksgruppene *etablerertilskudd*, *bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Det er en nedgang på 29 pst. fra 2014. Innovasjon Norge viser til at en forklaring på nedgangen er redusert tilskudd til andre landbruksbaserte næringer i 2015, samt at søkerne kan ha en mer nøktern vurdering av sysselsettingseffekten i hvert enkelt prosjekt. I tillegg til direkte sysselsettingseffekt, vil tiltakene også ha en indirekte sysselsettingseffekt gjennom økt aktivitet lokalt. Figur 3.6 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2015 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Det har vært en økning i tilskudd til prosjekter innenfor kategoriene produksjon og handel med næringsmidler og drikkevarer på 6 prosentpoeng siden 2014, og en nedgang i tilskudd til prosjekter i kategorien jordbruk og tilknyttede tjenester på i underkant av 3 prosentpoeng.

Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2015)¹⁾. Prosent.

Kilde: Innovasjon Norge

1) Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester. I kategorien "Annet" inngår f.eks. reiselivsrelaterte prosjekter innen opplevelsesvirksomhet.

Rentestøtte

Ordningen med tilskudd til nedskrivning av rentekostnader for lån til investeringer i landbruket har vært en del av IBU-ordningen. Ordningen ble avviklet i jordbruksoppgjøret i 2015, med virkning fra 2016 for nye prosjekter. Støtten blir utbetalt hvert halvår fra investeringen er ferdigstilt og i 15 år.

Risikolån

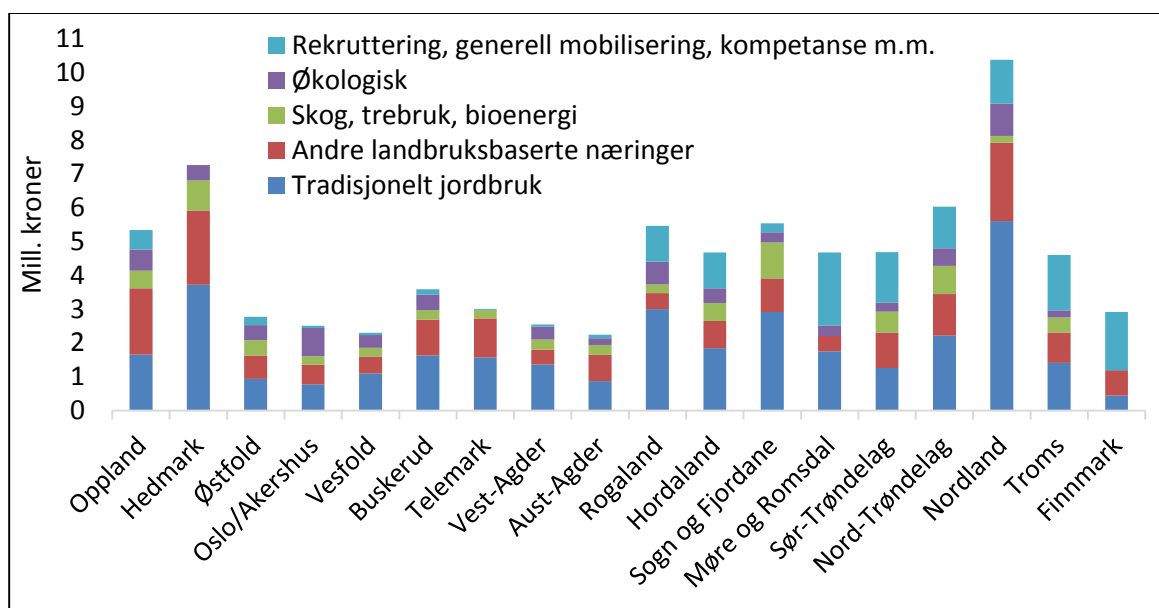
Det ble åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene fra og med 2006. Avsetningen i 2015 var på 6,3 mill. kroner.

3.2.3.2 Nasjonale omdømmemidler

Omdømmemidlene (tidl. Sentrale BU-midler) gikk til prosjektrettet virksomhet av overordnet nasjonal karakter eller som bidrar til regionalt samarbeid. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppgjøret i 2015.

3.2.3.3 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak, som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer felleskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene forvaltet av fylkesmannen skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak, utviklingsprosjekter og FoU-prosjekter for å stimulere til innovasjon, optimalisere enkeltproduksjoner, styrke produksjonsmiljø regionalt, eller som stimulerer til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fylkesmennene har i 2015 innvilget totalt 82,4 mill. kroner i utrednings- og tilretteleggingsmidler fordelt på 674 prosjekter. Departementets gjennomgang av Fylkesmannens rapportering for 2015 på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene slik at innsatsen er innrettet etter fylkets særskilte utfordringer og muligheter på landbruksområdet. Det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene. Gjennomgangen viser ellers at det er stor variasjon mellom type tiltak som er prioritert i fylkene, antall prosjekter og størrelse på tilskudd som blir gitt. En stor andel av midlene går til prosjekter i tilknytning til tradisjonelt jordbruk.

Figur 3.7 Fylkenes bruk av UT-midler fordelt på innsatsområder. For Nordland inkl. en større andel midler fra tidligere år.

Kilde: Sammenstilling av fylkesvise rapporter fra fylkesmannen på bruken av midlene

3.2.3.4 Områderettet innsats - Fjellandbruket

I jordbruksoppgjøret 2013 ble det satt av 6 mill. kroner per år i tre år fra 2014 til fjellandbruket. Målet er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom

økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressurser, både innenfor tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Ordningen inkluderer 6 fylker, der 4 mill. kroner er fordelt til Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark, og 2 mill. kroner er fordelt til Buskerud og Telemark. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og Fylkesmannen i Telemark har et koordinerende ansvar opp mot andre aktører.

Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Hedmark og Oppland har lagt vekt på å styrke melk- og kjøttproduksjonene basert på grovfôr. Rekruttering, desentralisert agronomutdanning, kompetanseutvikling og mobilisering for styrking av produksjonsmiljøene, har vært prioriterte områder også i 2015. 20 prosent av midlene er avsatt til tre felles forsknings- og utviklingsprosjekter som skal gi fjellandbruksbonden kunnskap for bedre resultat på eget bruk. Av foreløpige resultater som satsingen har bidratt til kan det bl.a. vises til Nord-Trøndelag, der produksjonen i løpet av prosjektperioden har økt med vel 1 mill. liter melk og 100 tonn kjøtt, samtidig som det i de tre fjellandbrukskommunene Namsskogan, Røyrvik og Lierne er bygd og restaurert fjøs for 60-70 mill. kroner. Telemark og Buskerud har i sin helhet valgt å rette midlene mot tiltak på det enkelte gårdsbruk innen områdene *Ungdom som vil satse, Beitebruk i inn og utmark, Kunnskap og produsentmiljø og Samarbeid*. Midlene har vært prioritert til tiltak i næringa, og av i alt 27 søknader, fikk 17 tildelt midler i 2015. Flere av tiltakene har omhandlet stølsdrift og produksatsing med kobling til mat, kunnskap, opplevelse og reiseliv, mens øvrige tiltak er knyttet til produktutvikling og verdiskaping med utgangspunkt i fjellandbrukets ressurser, som treffer unge fjellbønder og aktive gårdbrukere som vil satse.

3.2.3.5 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet i 2015, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som for IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere for å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknyttede næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringens egne organisasjoner og andre lokale aktører. Det er stor aktivitet i fylkeskommunene, og det er gitt tilskudd til en rekke ulike tiltak innen kompetanse og rekruttering. Fylkeskommunene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak både for utøvere som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. En betydelig andel av midlene er derfor også i 2015 brukt til samlings- eller nettbasert etter- og videreutdanning tilsvarende videregående nivå, ofte kalt *Voksenagronom*. Flere fylkeskommuner melder om stor søkning og deltakelse.

3.2.3.6 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket, eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I

2015 ble det mottatt 21 søknader om tilskudd fra KIL på i overkant av 6 mill. kroner. Søknadene ble behandlet og vurdert mht. etterlevelse av kriteriene for KIL, og styret i Matmerk vedtok å tildele ca. 4 mill. kroner fordelt på 13 prosjekter. Eksempler på prosjekter er e-læringskurs i lønnsom og effektiv føring i storfekjøttproduksjonen, kurs i naturmangfoldloven for planteprodusenter, fagseminar for gartneri- og hagebruksprodusenter, nye manualer for bedre produktivitet i svineproduksjon, grovførskolen, høgskoletilbud i Grønt Entreprenørskap og kompetansebygging i grovførproduksjon.

3.2.3.7 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksoppkjøret forvaltes av et styre bestående av avtalepartene. Midlenes formål er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene og være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppkjør. De disponeres til forskningsprosjekter etter åpen utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger.

I 2015 var det satt av 53 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksoppkjøret med en overordnet føring om å prioritere kunnskapsutvikling for økt matproduksjon i hele landet og høyere verdiskaping hos bonden. Avtalestyrets utlysning fulgte opp dette, samt føring om å prioritere støtte til forskning som øker produksjonen av korn, storfekjøtt, frukt og grønt. Etter behandling av 74 skisser og 38 innkomne søknader, innvilget styret støtte til 18 nye prosjekter. Alle disse samfinansieres med midler fra Fondet for forskningsavgift.

For 2015 ble det også innvilget et rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling. Tilsvarende ble det bevilget 2 mill. kroner til Svensk-Norsk samarbeid om hesteforskning. Forskningsrådets miljøprogram fikk overført 2 mill. kroner som har blitt brukt til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning for norsk matproduksjon.

I tråd med føring fra jordbruksoppkjøret i 2014, ble det igangsatt en utredning om sammenlignende studier for å beskrive variasjon i økonomisk resultat på gårdsbruk med like ressurser. Det ble også igangsatt utredninger knyttet til jordbrukets bidrag til bioøkonomien. Øvrige områder der avtalestyret har støttet utredninger, omhandler konsekvenser av omlegging til løsdrift, lagersvinn av gulrøtter og utnyttelse av fornybare energikilder på norske gårdsbruk.

3.2.3.8 Stiftelsen Matmerk

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitetsstyring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede betegnelser og Spesialitet, samt KIL, generisk markedsføring av økologisk mat og enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvordan produksjonen på norske gårdsbruk foregår. Mattilsynet har fått innsyn i databasen, for å bidra til et bedre risikobasert tilsyn. I

2015 ble det inngått samarbeidsavtale med Landbruksdirektoratet om data og informasjon-sutveksling på flere områder. Arbeidstilsynet har anerkjent HMS-standarder som nasjonal bransjestandard. Sjekkliste for miljøplan er fra 2014 integrert i KSL-standarder, og Landbruksdirektoratets sjekkliste er utviklet fra 2015. Totalt 385 Inn på tunet-tilbydere var godkjent ved årsskiftet 2015/16, og om lag 170 er under godkjenning. I 2015 gjennomførte Matmerk 5 500 eksterne revisjoner, en reduksjon på 282 fra 2014.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon. I 2015 var arbeidet konsentrert om å øke antall produkter og antallet som har Nyt Norge-merket, og spesielt innenfor kornbaserte produkter. Ved utgangen av 2015 var 70 virksomheter og 2 570 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 380 nye produkter siden 2014. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2015 er totalt 24 produkter godkjent under ordningen Beskyttede Betegnelser, av disse var det ett nytt produkt (Telemarksepler) i 2015. 285 produkter fra 76 produsenter var godkjent for bruk av Spesialitetsmerket i 2015. Lokalmatdatabasen.no basert på KSL og samarbeid mellom lokalmatprodusenter, dagligvarehandel og HoReCa-markedet (Hotell-, restaurant-, og cateringmarkedet) ble offisielt lansert under Internasjonale Grüne Woche (IGW) i januar 2016. Markedstjenester til lokalmatprodusenter er et lavterskeltilbud for bedrifter som ønsker hjelp til markedsforståelse. Nettsiden Økologisk.no gir forbrukerne informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter.

3.2.3.9 Utviklingsprogrammet - landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping ("Utviklingsprogrammet")

Fra og med 2015 samler Utviklingsprogrammet satsingen som tidligere lå i Utviklingsprogrammet for lokalmat og grønt reiseliv og i Reinprogrammet. Målet med programmet er å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre bygdenæring basert på landbrukets ressurser. Det skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne med utgangspunkt i tre arbeidsområder: finansiering (vekst og forpliktende samarbeid), kompetanse og omdømme. Programmet har en partssammensatt styringsgruppe ledet av LMD. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og beslutter fordelingen av midler til de ulike arbeidsområdene i programmet.

Utviklingsprogrammet skal bidra til å skape flere vekstkraftige bedrifter, med hovedvekt på vekstfinansiering og forpliktende bedriftssamarbeid. Vekstordningen har hatt en stabil vekst i etterspørsel de siste årene. Finansiering av bedriftsnettverk hadde en spesielt stor økning fra 2014 til 2015 (antall forprosjekt økte fra 5 i 2014 til 11 i 2015 og hovedprosjekt fra 5 til 10 i samme periode). Gründere innenfor programmets målgruppe er også faset inn i de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektet. Undersøkelsene viser også at virkemiddelet bidrar positivt til kompetanseheving og samarbeid. Det har vært bedring i lønnsomheten for 62 pst. av prosjektene, og 88 pst. har hatt økt omsetning. Det er behov

for mer kunnskap om hvordan programmet virker og effektene av de ulike tiltakene. Det planlegges derfor evaluering av både vekst- og bedriftsnettverkordningene i 2016.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem matfaglige kompetansenettverkene i programmet. I snitt holder kompetansenettverkene årlig ca. 60 matfaglige kurs og gjennomfører ca. 140 besøksordninger. Matmerk har ansvaret for markedsmessig kompetanse gjennom tilbudet *Markedstjenester*.

I LMDs *Strategi for eksport av jordbruksprodukter* (2015) fikk Innovasjon Norge i oppdrag å peke ut potensielle markeder for norske jordbruksvarer for mer inngående analyse og vurdering av eksportpotensialet. Innovasjon Norge gjennomførte en kartlegging i 11 utvalgte markeder ved hjelp av sitt uteapparat, som identifiserte markedsområder/segmenter med potensial for lønnsom eksport av norske landbruksbaserte produkter. Fellestrekk for de kartlagte markedene er at de er alle store importører av landbruksbaserte produkter. Både nye muligheter og muligheter for økt salg av eksisterende eksport ble kartlagt.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet, nasjonalt som internasjonalt. Midlene forvaltes i all hovedsak av Innovasjon Norge, kun en liten andel ble i 2015 forvaltet av LMD. Midlene brukes til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiselivsområdet.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet. Gjennom Matstreif profileres lokalmatprodusenter fra hele landet på Rådhusplassen i Oslo. IGW er et samarbeid mellom LMD og Innovasjon Norge, med bidrag fra Utenriksdepartementet. Begge disse hovedsatsingene scorer høyt som omdømmesatsinger, og også som kompetansearenaer.

Bygdeturismekampanjen ble videreført også i 2015. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små reiselivsbedriftene. Temamarkedsføring internasjonalt for vandring, sjøfiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet.

3.2.3.10 Bioenergiprogrammet

Bioenergiprogrammet skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2015 ble det innvilget støtte til 149 prosjekter; 47 færre enn i 2014. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2015 er likevel høyere enn i 2014. Økningen var på 2,3 GWh, fra 41,6 GWh til 43,9 GWh, til tross for fortsatt lave strømpriser. Samlet tilsagn var på 66,1 mill. kroner.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde det dominerende antallet prosjekter med 100 anlegg. Dette er en nedgang fra 139 i 2014. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 23 anlegg for varmesalg, ett anlegg mer enn året før. Samlet sett er det færre anlegg, men varmesalg-sanleggene er større, noe som er forklaringen på økningen i planlagt energiproduksjon. Det ble også gitt støtte til 3 anlegg i veksthus og 4 biogassanlegg både i 2014 og 2015. Formålet

med å investere i biogassanlegg er å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk. Aktiviteten under Bioenergiprogrammet samordnes med satsingen på biogasspiloter over KLDs budsjett (10 mill. kr i 2015).

I følge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med innovasjon på bedriftsnivå. De siste årene har prosjektenes risiko økt som følge av lavere konkurrerende energipris, som medfører at bedriftene må ta høyere driftsrisiko. Addisjonaliteten, dvs. utløsningsgraden til ordningen, har økt jevnt fra 83 pst. i 2010 og lå på 93 pst. i 2015.

3.2.3.11 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2014 ble det solgt tømmer for 3,4 mrd. kroner, og omsetningen i skogindustrien var på 35 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte rundt 22 500 personer, hvorav rundt 6 800 i skogbruket.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 900 mill. m³ og den årlige tilveksten er på om lag 25 mill. m³. I 2015 endte tømmeravvirkingen i Norge til industriformål på 10,2 mill. m³. Tall tilbake til 1920-årene viser at det kun er sesongen 1989/90 som har dokumentert høyere hogstvolum.

Innvilgningsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2015 på 214 mill. kroner. Gjennom ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) ble det i 2015 avsatt totalt 174 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.3.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 101 mill. kroner til veibyggning, taubane mv. i 2015. Det ble bygd og ferdigstilt nærmere 110 km med nye skogsbilveier og ombygd i underkant av 360 km eksisterende skogsbilveier. I tillegg ble det bygd om lag 150 km nye traktorveier og rundt 70 km ble ombygd. Totalt ble det investert 205 mill. kroner i skogsbilveier og i underkant av 40 mill. kroner i traktorveier (med og uten tilskudd).

I 2015 ble det satt ut i underkant av 31,3 mill. skogplanter i Norge, 9 pst. flere enn i 2014, og nær en dobling siden 2005. Arealene med ungskogpleie, nyplanting og markberedning var på henholdsvis 276 000 daa, 182 000 daa og 73 000 daa. Sammenlignet med 2014 er det en økning på 6 800 daa for ungskogpleie, 23 000 daa for planting, og 5 800 daa for markberedning.

Det ble bevilget 20 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2015, og det ble avsluttet taksering av om lag 2,3 mill. daa. Det rapporteres om 18 mill. daa under arbeid. Fordi disse prosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre. For 2015 var det enighet om et lavt avsetningsnivå fordi det var udisponerte midler fra tidligere år.

Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, planting og andre skogbrukstiltak, og for å ivareta hensyn til miljøverdier. I 2015 ble Skogportalen i innsynsløsningen Kilden ved NIBIO åpnet, og viser MiS-figurer (Miljøregistreringer i skog), sammen med annen miljøinformasjon, og bidrar med kunnskap for å sikre en bærekraftig skogforvaltning. Dette gjelder også informasjon fra Artsdatabanken, Riksantikvaren og Miljødirektoratet. Dette er i tråd med krav i sertifiseringsordningen for Norsk PEFC Skogstandard og forskrift om bærekraftig

skogbruk. Skogeierne har hittil satt til side MiS-figurer for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst, som utgjør rundt 4 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. utredninger om behov for og lokalisering av kaier og skogsbilveier.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat, og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført 578 slike kurs i 2015, en klar økning fra året før.

Tabell 3.3 Fordeling av innvilgningsramme skogbruk for 2012-2015, mill. kroner

	2012	2013	2014	2015
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	141	151	161	174
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	66	69	89	101
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak</i>	75	82	72	73
Kystskogbruket	10	10	5	2,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	29	25	25
Kompetansetiltak	14	14	13	12,5
Totalt	194	204	204	214

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.2.3.12 *Friskere geiter - kompensasjonstilskudd*

Målet med prosjektet *Friskere geiter* var å få kontroll med CAE (Caprin Artritt Encephalitt), byllesjuka og paratuberkulose hos geit, og dermed sikre friske dyr, bedre dyrevelferd og bedre produkter. Prosjektet har gitt et løft for geiteholdet som har slitt med sykdommer som er svært smittsomme og smertefulle og som går utover både melkeproduksjon og dyras velferd. De siste saneringene ble gjennomført i 2013. Det ble gitt kompensasjonstilskudd inntil 3 år etter sanering, dvs. til og med 2016. Etter 2014 har all foredlet geitemelk fra TINE kommet fra sanerte besetninger. Siste oppdaterte deltagerliste fra prosjekteier Tine viste at det per 31.7.2015 var 79 foretak igjen i prosjektet.

3.2.3.13 *Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift*

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2015. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindrifftsavtalen. Midlene er f.o.m. 2014 forvaltet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til nødløsninger for ekstra gjeting, fôring og beiteundersøkelser. Det ble i 2015 tildelt i underkant av 1,5 mill. kroner fra ordningen til 5 prosjekter i fylkene Finnmark, Troms og Sør-Trøndelag. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konfliktdeмпing. Det er kommet inn

færre søknader om tilskudd i 2015 enn foregående år, og en stor del av midlene ble overført til 2016. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag har igangsatt tiltak for å øke kunnskapen om ordningen i aktuelle områder.

3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.3.1 Inntektsutvikling

I Innst. 385 S (2014–2015) sier komiteen:

”Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden.”

Fra 2014–2016 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 1,6 mrd. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med i underkant av 0,1 mrd. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren øker dermed med 1,5 mrd. kroner fra 2014 til 2016.

Tabell 3.4 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2014 til budsjetterte tall for 2016 ifølge BFJs normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen.

Tabell 3.4 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. BFJs normaliserte regnskaper.

	2014	2015*	2016**	15/14	16/15	16/14
Produksjonsinntekter	30 453	31 990	32 240	5,0 %	0,8 %	5,9 %
Direkte tilskudd	10 767	10 759	10 583	-0,1 %	-1,6 %	-1,7 %
Sum inntekter, mill. kr	41 221	42 750	42 823	3,7 %	0,2 %	3,9 %
Driftskostnader	19 385	19 723	20 015	1,7 %	1,5 %	3,3 %
Kapitalkostnader	8 976	8 630	8 447	-3,9 %	-2,1 %	-5,9 %
Sum kostnader, mill. kr	28 360	28 352	28 462	0,0 %	0,4 %	0,4 %
Vederlag arbeid og egenkap., mill. kr	12 860	14 397	14 361	12,0 %	-0,3 %	11,7 %
Antall årsverk	47 000	45 900	45 000	-2,3 %	-2,0 %	-4,3 %
Kroner per årsverk	273 600	313 700	319 100	14,7 %	1,7 %	16,6 %
Verdi skatteordning, kr. per årsverk	28 600	30 500	29 000			
Totalt, kr. per årsverk	302 200	344 200	348 100	13,9 %	1,1 %	15,2 %

*Foreløpig regnskap **Budsjett

Kilde: BFJ

Årets beregninger viser en økning i vederlag til eget arbeid og egenkapital fra 2014 til 2015 på 13,9 pst., eller 42 000 kroner per årsverk. Fra 2015 til 2016 budsjetteres det med en økning på 1,1 pst., tilsvarende 3 900 kroner per årsverk. Inntektsveksten per årsverk fra 2014 til 2015 er vesentlig sterkere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets oppgjør, og klart sterkere enn for gjennomsnittet for lønsmottakerne. Det er også budsjettert med en økning fra 2015 til 2016. For oppgjørene under denne regjeringen, har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 15,2 pst. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 5,3 pst.

av SSB. De viktigste enkeltårsakene til inntektsveksten er økte inntekter fra melk og kjøtt, herunder bedre markedsbalanse for svin og redusert rentekostnad både i 2015 og 2016.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, bl.a. føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.5 viser BFJs beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2014 til 2016.

Tabell 3.5 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene. Inntektsverdi av jordbruksfradraget ved ligningen er lagt til.

	2014	2015	2016	14 til 15	15 til 16	14 til 16
1 Melk. 25 årskyr	310 200	349 800	362 600	12,8 %	3,7 %	16,9 %
2 Korn. 383 dekar	321 100	326 600	297 800	1,7 %	-8,8 %	-7,3 %
3 Sau. 153 vinterfôra	230 100	251 300	237 200	9,2 %	-5,6 %	3,1 %
4 Melkegeit. 120 årsgeiter	344 700	373 100	382 300	8,2 %	2,5 %	10,9 %
5 Svin/korn. 48 avlssvin	340 600	486 800	468 000	42,9 %	-3,9 %	37,4 %
6 Egg/planteprod. 6.700 høner	451 700	436 200	420 500	-3,4 %	-3,6 %	-6,9 %
7 135 daa poteter + 440 daa korn	407 700	426 500	436 600	4,6 %	2,4 %	7,1 %
8 31 ammekyr	243 300	273 900	275 100	12,6 %	0,4 %	13,1 %
9 51 dekar frukt og bær	391 900	388 100	372 300	-1,0 %	-4,1 %	-5,0 %
10 Fjørflakt og planteprodukter	559 300	384 300	402 400	-31,3 %	4,7 %	-28,1 %
11 Økologisk melk. 23 årskyr	319 300	358 300	367 300	12,2 %	2,5 %	15,0 %
12 Melk. 14 årskyr, landet	285 800	306 300	312 300	7,2 %	2,0 %	9,3 %
13 Melk. 40 årskyr, landet	298 500	366 200	386 900	22,7 %	5,7 %	29,6 %
14 Melk. 55 årskyr, landet	332 800	426 200	453 800	28,1 %	6,5 %	36,4 %
15 Melk. 28 årskyr, Østl. flatbygder	356 700	399 300	413 300	11,9 %	3,5 %	15,9 %
16 Melk. 24 årskyr, Østl. andre bygder	320 600	361 400	372 200	12,7 %	3,0 %	16,1 %
17 Melk. 35 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	277 600	338 700	359 600	22,0 %	6,2 %	29,5 %
18 Melk. 21 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	284 400	322 600	333 800	13,4 %	3,5 %	17,4 %
19 Melk. 22 årskyr, Vestlandet	297 300	331 000	340 900	11,3 %	3,0 %	14,7 %
20 Melk. 28 årskyr, Trøndelag	301 300	345 600	359 100	14,7 %	3,9 %	19,2 %
21 Melk. 24 årskyr, Nord-Norge	325 800	375 000	390 600	15,1 %	4,2 %	19,9 %
22 Korn. 238 daa, Østlandet	137 300	143 700	113 800	4,7 %	-20,8 %	-17,1 %
23 Korn. 850 daa, Østlandet	556 200	575 200	539 700	3,4 %	-6,2 %	-3,0 %
24 327 dekar korn + 25 avlssvin, Trl.	314 600	412 500	391 700	31,1 %	-5,0 %	24,5 %
25 Sau. 132 vinterfôra, Vestlandet	202 500	213 700	202 100	5,5 %	-5,4 %	-0,2 %
26 Sau. 162 vinterfôra, Nord-Norge	306 400	334 200	322 200	9,1 %	-3,6 %	5,2 %
27 Sau. 271 vinterfôra, landet	288 900	341 600	323 300	18,2 %	-5,4 %	11,9 %
28 Samdrift melk. 51 årskyr, landet	422 200	504 200	522 500	19,4 %	3,6 %	23,8 %

Kilde: BFJ

Referansebruksberegningene for perioden 2014–2016 viser at med unntak av referansebrukene med korn, egg/planteproduksjon, frukt/bær og fjørflakt/planteprodukter, har det

vært en positiv inntektsutvikling. Enkelte av produksjonene, som for eksempel svin/korn, har hatt en svært høy økning. Dette skyldes hovedsakelig den bedre markedsbalansen for svin. Tallene viser også at større bruk har større inntekt, målt per årsverk, enn mindre bruk, og at inntektsveksten per årsverk øker med økende bruksstørrelse. Inntektsveksten i hele perioden er stor for det grasbaserte husdyrholdet samt for svin/korn. Som i Totalregnskapet er fallende rente og energikostnader en viktig årsak til inntektsvekst i perioden.

Som følge av at kyllingproduksjonen ble redusert med 15 pst. i 2015, ble det en sterk inntektsreduksjon på referansebruket med fjørfekjøtt fra 2014 til 2015. Fra 2015 til 2016 prognoseres det at markedet, og dermed produksjonen, skal ta seg noe opp. Inntektsreduksjonen for foretaket med eggproduksjon skyldes særlig overproduksjon. Det samme gjelder for sau/lam i 2016. Inntektsreduksjonen for kornbrukene skyldes bl.a. økt kostnad til gjødsel og plantevernmidler, og at BFJ budsjetterer med samme pris i 2016 som i 2015. Det vil også være stor variasjon rundt gjennomsnittet i de enkelte produksjoner, bl.a. som følge av investeringstidspunkt, ulike driftsmåter, omfang av leasing osv.

Lønnsutvikling for andre grupper

Tabell 3.6 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beredningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2015. Statens forhandlingsutvalg har lagt til grunn en inntektsvekst på 2,4 pst. for 2016, og 2,4 pst. for 2017, som anslått av SSB.

Tabell 3.6 Lønnsutviklingen for alle grupper lønsmottakere

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Andre grupper	4,2 %	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	2,4 %	2,4 %

Kilde: SSB

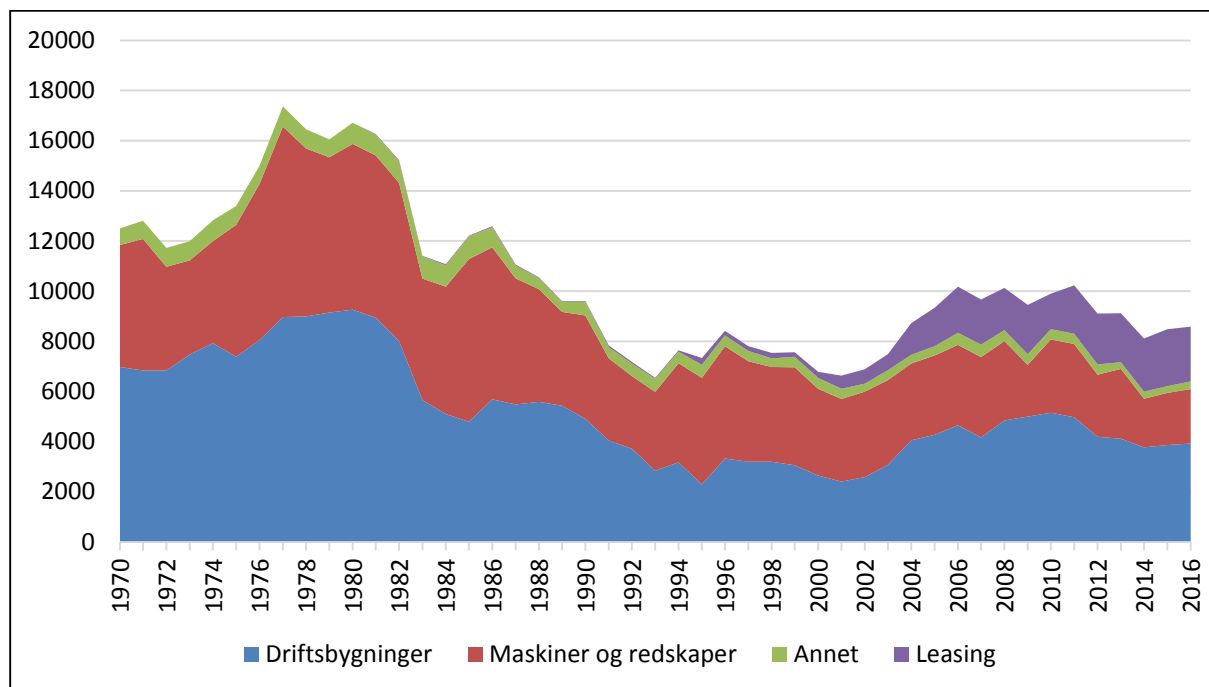
3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser moderat kostnadsvekst i perioden 2014 til 2016. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. BFJ, hatt en samlet kostnadsøkning på 0,4 pst. Som det framgår av tabell 3.4, økte driftskostnadene med 1,7 pst. fra 2014 til 2015. Kostnadsveksten var størst for gjødsel, mens energikostnadene falt med 6 pst. Kapitalkostnadene gikk ned med 3,9 pst. som følge av rentereduksjon.

Fra 2015 til 2016 regner BFJ med en samlet kostnadsøkning på 0,4 pst. Driftskostnadene er budsjettert å øke med 1,5 pst. Kostnadsveksten er størst for plantevernmidler, gjødsel og kraftfôr, mens energikostnadene er ventet å gå ned nesten 6 pst. Kapitalkostnadene, inkl. realrente, er budsjettert å gå ned med 2,1 pst. fra 2015 til 2016. Kapitalslit og leasingkostnadene øker, men den forventede reduksjonen i realrentekostnaden er så stor at kapitalkostnadene samlet sett reduseres.

De siste ti årene har bruttoinvesteringene i jordbruket økt med om lag 17 pst. i nominelle verdier. Investeringsserien for bygninger er i år justert etter 2011, som følge av resultatene av SSBs investeringstelling i 2015 for kalenderåret 2014. Det ga en nedjustering av investeringene og betydelig oppjustering av kostnadene til vedlikehold. BFJ prognoserer

en økning på vel 4,0 pst. i investeringene, inkl. nye leasingkontrakter i 2015. Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet har deretter økt, og de siste ti årene har det variert rundt et nivå på 8,5 mrd. kroner, regnet i 2014-priser. Figur 3.8 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

Figur 3.8 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner.

Kilde: BFJ

3.3.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,9 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2015, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.7 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1989. På 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Det regnes nå med en årlig reduksjon i arbeidsforbruket på 2 pst. i 2016 og 2017. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på i underkant av 2 pst. per år.

Tabell 3.7 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2017

År	1999	2005	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	44,8	43,7	42,9	42,0	41,2	40,4
Antall årsverk	81,6	63,5	49,2	48,1	47,0	45,9	45,0	44,1

* Foreløpige tall

Kilde: BFJ

3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 22,5 pst., eller om lag 11 000 bedrifter, fra 2005 til 2015. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 195 daa i 2005 til 230 daa i 2014. Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2015 var det 8 769 jordbruksforetak med melkeproduksjon, når samdrifter regnes som ett foretak. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på 61 pst. i perioden 1999 til 2015. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 25,6 i 2014, en økning på 85,5 pst.

Antallet samdrifter med melkeproduksjon økte raskt fram til 2008, for så å gå ned. Nedgangen skyldes i all hovedsak innføringen av kvoteleie fra 1. mars 2009. I 2008 var det registrert 2 068 samdrifter, mens det i 2015 var registrert 1 112 samdrifter. De aller fleste samdriftene består av to eiendommer. I jordbruksoppgjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet, og samdrifter fjernet som foretaksform i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket. Det ga en engangsreduksjon på om lag 400 bedrifter. Antall melkeproduksjonsforetak som leier inn kvote, har i perioden 2009 til 2015 økt fra 746 til 2 362. I 2015 var i overkant av 201 mill. liter kvote leid ut.

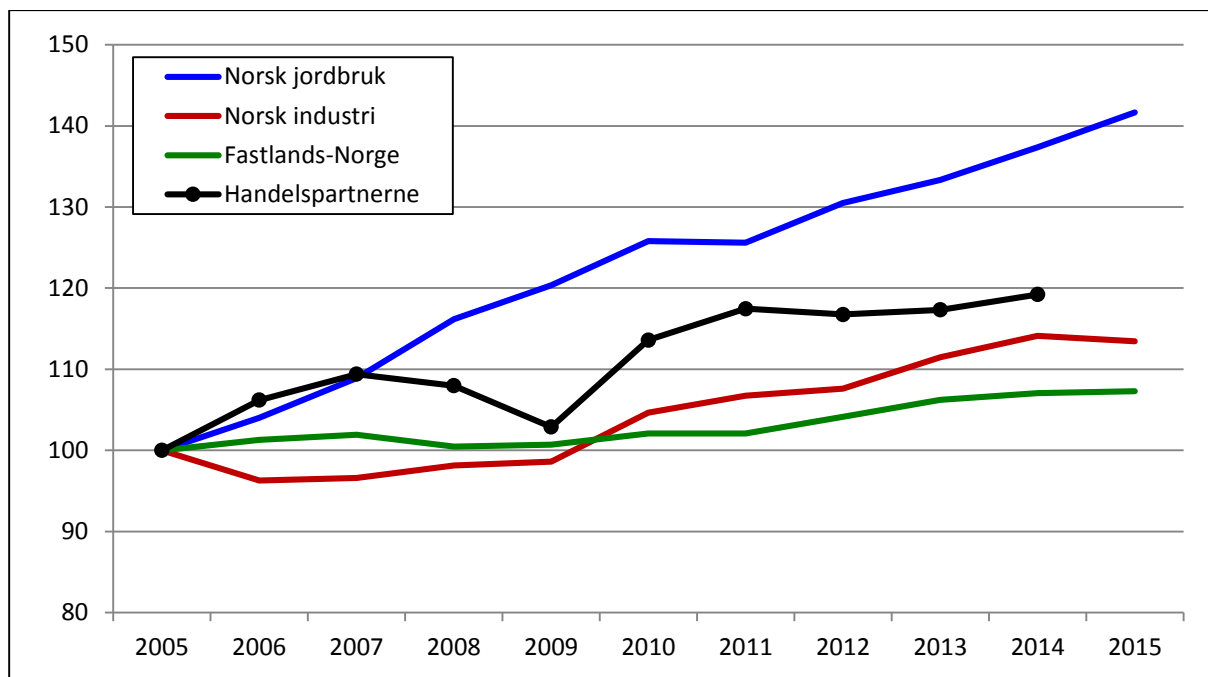
Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 254 daa i 2015. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 28 til 61 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 91 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 64 sauer. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 4 000 til i underkant av 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenom. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 82 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggsproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 44 pst. og andelen har vært stabil de siste årene.

3.3.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 4,1 pst. per år. Tallgrunlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,5 pst. de siste ti år, ifølge det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 1,0 pst, jf. figur 3.9.

Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,6 pst. per år de siste 10 årene. I industrien økte totalproduktiviteten med 1,1 pst., mens den i andre vareproduserende næringer i Fastlands-Norge var uendret, iflg. Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.9 Utvikling i brutto arbeidsproduktiviteten.

Kilde: BFJ og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært om lag 60 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 17 i 2014. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.8 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986-88	1995-97	2011-13	2012	2013	2014
OECD-gjennomsnitt	37	30	18	18	18	17
EU	39	34	19	19	21	18
Norge	70	66	60	63	58	58
Sveits	78	68	55	56	52	57
Island	77	60	45	46	42	48
Japan	64	58	52	55	53	49
Sør-Korea	70	67	51	50	51	51

Kilde: OECD (2015), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2015

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne "skjermingsstøtten". WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2012 på -40 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -6 pst.

3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Miljøstatus i landbruket 2015*, *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2015* utgitt av Landbruksdirektoratet, SSB-rapporten *Jordbruk og miljø 2015* samt arbeidsgrupperapportene *Forenkling av jordbruksavtalens virkemidler* og *Landbruk og klimaendringer* som er avlevert til jordbruksoppgjøret 2016.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20-30 år siden.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. I følge NIBIO har mer nedbør og ustabile vintre gitt økt avrenning som kamuflerer effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre prosesser, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk status innen 2021. Forvaltningsplaner for vannområdene skal godkjennes av Klima- og miljødepartementet i 2016.

All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO₂. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Jordbrukets utslipp av klimagasser var i 2014 på 4,4 mill. tonn CO₂-ekvivalenter og utgjorde ca. 8,3 pst. av de totale norske utslippene. Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 11,1 pst. fra 1990 til 2014, og med 1,1 pst. fra 2013–2014. Samtidig var det en økning i de nasjonale utslippene samlet sett. Redusert bruk av gjødsel og færre storfe er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket.

Jordbrukslandskapetets mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap. Endringer i driftsmetoder har gitt et jordbrukslandskap preget av både elementer fra historisk bruk og moderne driftsmetoder.

3.4.1.1 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i forskrift om produksjonstilskudd. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan en del av programmet.

Elementene i miljøplan følges nå dels opp i forskrift om produksjonstilskudd og dels gjennom KSL-systemet. Nasjonalt miljøprogram ble revidert i 2012 med ny virkningsperiode fra 2013 til 2016 og inneholder retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram.

Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Kulturlandskapet er landskap påvirket av menneskelig aktivitet. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap.

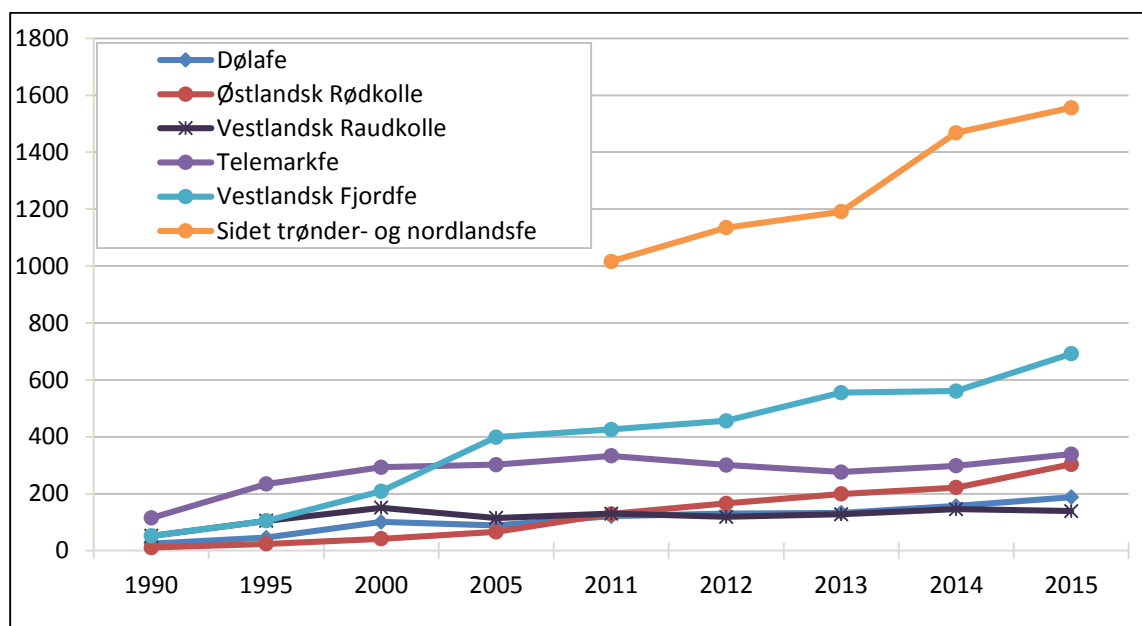
Endringer i jordbruksareal i drift er omtalt i kapittel 3.2.1.

Det var registrert om lag 2,3 mill. beitedyr i utmark i 2015. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år siden 2007 og i 2015 var det 5 pst. flere storfe på utmarksbeite enn i 1999. Det var 2 200 flere storfe på beite i 2015 enn i 2014. Det ble også registrert en økning i antall sau og geit på beite i utmark sammenliknet med 2014 (59 900 flere sau og 1900 flere geiter). Om lag 70 pst. av alle beitedyr var på utmarksbeite i 2015, for sau var andelen 85 pst. og 29 pst. av alle storfe var på utmarksbeite.

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige storferaser

Rundt 1990 begynte registreringsarbeidet av bevaringsverdige storfe. Den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser ble etablert i 2000. Som bevarings-

verdige storferaser regnes sidet trønder- og nordlandsfe, østlandsk rødkolle, dølafe, vestlandsk raudkolle, vestlandsk fjordfe og telemarkfe. For 2015 er det registrert en fortsatt økning både i antall avlskyr og besetninger av alle de truede storferasene, med unntak av vestlandsk raudkolle der det har vært en svak nedgang i antall avlskyr siste år. Alle rasene er likevel fremdeles regnet som truet, og fire er kritisk truet etter FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) sine definisjoner. Norsk genressurscenter bidrar også til bevaringsarbeidet ved å bistå med informasjon og veiledning og gjennom overvåking og kartlegging av avlsarbeidet.

Figur 3.10 Utviklingen i antall avlshundyr fra 1990-2015. Registrert i Kuregisteret.

Kilde: Norsk genressurscenter

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikken målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. I 2015 ble 8 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 10 mill. kroner til sentrale tiltak. Av de sentrale tiltakene ble det innvilget støtte til 18 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturlandskap og kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte i 2015: *Gratis førsteråd for klimasmart landbruk – forprosjekt*, *Flaskehalsen ved etablering av gårdsbaserte biogassanlegg*, *Nye fosfornormer til grønnsaker* og *Muligheter for miljø- og klimavennlig melkeproduksjon*. Eksempler på fylkesvise prosjekter er Individuell miljørådgivning til gårdbrukere, kurs i riktig bruk av husdyrgjødsel, markdager og informasjonsmøter, storskalaforsøk og kulturlandskapspris.

Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 22 områder som representerer variasjoner av jordbrukets prioriterte kulturlandskap med spesielle verdier knyttet til biologisk mangfold og kulturminner og kulturmiljøer. Aktiv landbruksproduksjon danner grunnlaget for gjennomføring av tiltakene. De viktigste miljøtiltakene som gjennomføres er ivaretagelse av kulturminner, biologisk mangfold og landskapskjøtsel. Ordningen er samfinansiert mellom LMD (6 mill. kroner i 2015) og Klima- og miljødepartementet (KLD) (6 mill. kroner i 2015).

For 2015 ble det avsatt 3 mill. kroner over jordbruksavtalen til satsingen i verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyen. KLD har bevilget tilsvarende sum. Verdiene i områdene er bl. a. knyttet til jordbrukets kulturlandskap og er avhengige av aktiv jordbruksdrift. Bakgrunnen for satsingen er at jordbruket i områdene var i tilbakegang, og det var behov for å stimulere til aktiv drift og utvikling slik at kulturlandskapsverdiene blir ivaretatt for framtiden. I begge verdensarvområder har verdensarvmidlene vært viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet. Ordningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen ble vedtatt slått sammen til en ordning i jordbruksoppgjøret 2015, med virkning fra 2016.

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Formålet med Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) har vært å redusere risikoen for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler. Prosjekter finansiert med handlingsplanmidler har gitt konkrete resultater som benyttes for å bedre risikovurdering av plantevernmidler, gi produsentene bedre beslutningsverktøy for når, og mot hvilke skadegjørere det bør sprøytes, samt bidratt til at produsenter har fått mer kunnskap om alternativer til kjemisk bekjemping og om integrert plantevern. Det er også avdekket at det fortsatt er utfordringer.

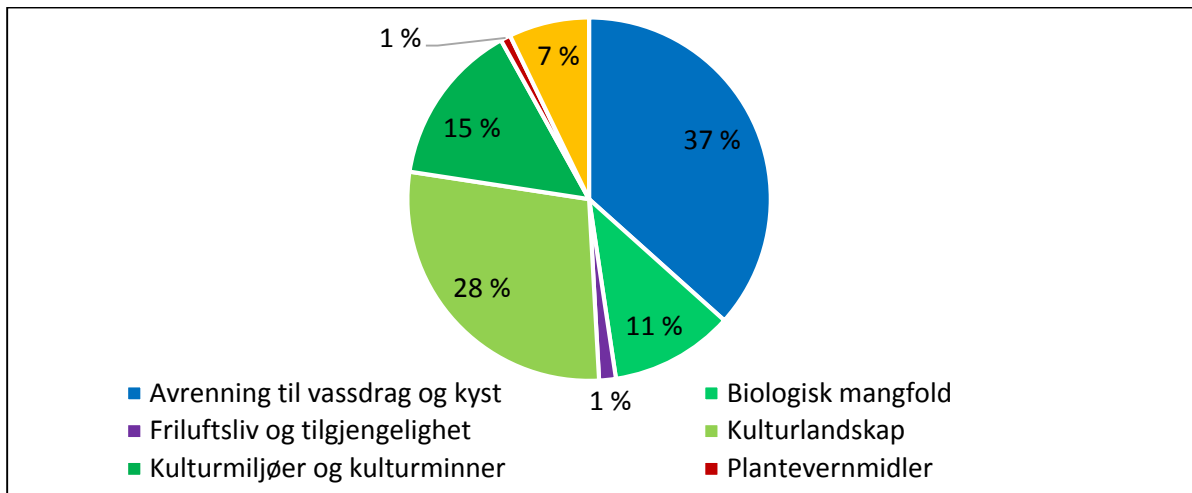
I 2015 har det vært arbeidet med å utforme ny handlingsplan, som skal gjelde i perioden 2016–2020. Ny handlingsplan ble fastsatt i april 2016. 2015 har vært et mellomår hvor enkelte av prosjektene som fulgte opp forrige handlingsplan ble videreført. Det ble også bevilget midler til tre prosjekter som følger opp tiltak i ny handlingsplan.

3.4.1.2 Regionale miljøprogram

De regionale miljøprogrammene (RMP) omfatter en sentral del av de mest målrettede tiltakene og virkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og kjøtsel av spesielle kulturlandskap og redusere forurensing til vann og luft. I 2013 ble de regionale miljøprogrammene rullert med ny virkningsperiode til og med 2017. Ordningene ble gjennomgått for å bedre miljøeffekten av tiltakene og det ble fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine største miljøutfordringer. Menyen sikrer harmonisering og til en viss grad mer miljøretting av ordningene. I tillegg ble nytt elektronisk kartbasert søknads- og saksbehandlingssystem (eStil) tatt i bruk ved søknadsomgangen høsten 2013. Totalt 77 pst. søkte elektronisk i 2015. Det nye systemet innebærer en mer enhetlig rapportering og en enklere og mer effektiv forvaltning av ordningen.

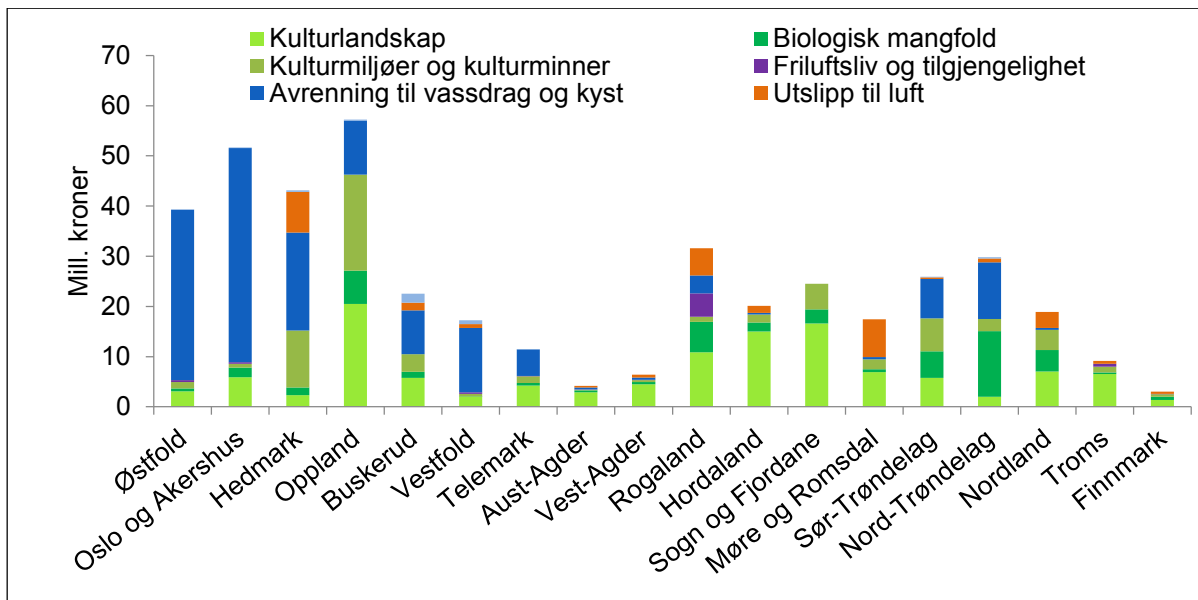
I 2015 ble det utbetalt over 430 mill. kroner i tilskudd til 22 100 foretak for gjennomførte tiltak innenfor de regionale miljøprogrammene i vekstsesongen 2014. Figur 3.11 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (37 pst.), og kulturlandskap (28 pst.).

Figur 3.11 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2015

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.12. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning, mens de øvrige fylkene vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen.

Figur 3.12 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP utbetalt i 2015 (basert på søknadsomgang 2014)

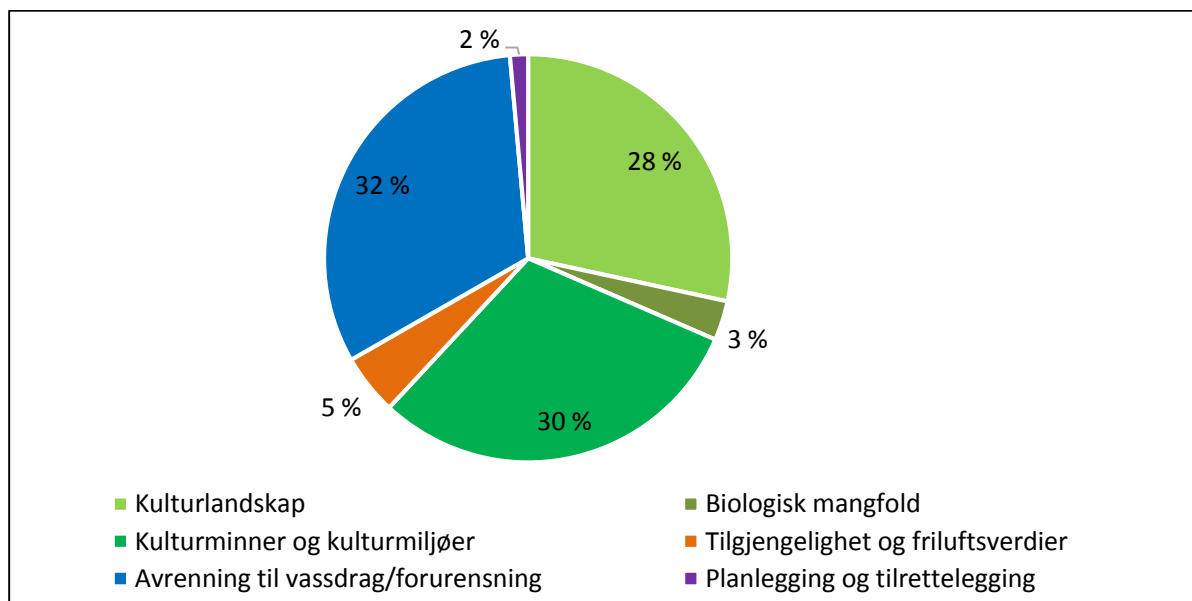
Kilde: Landbruksdirektoratet

3.4.1.3 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og tilskudd til drenering

Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2015 var på 195 mill. kroner, herav 100 mill. kroner øremerket dreneringsordningen. Det ble tilbakeført midler på SMIL-ordningen pga. utgåtte arbeidsfrister. Totalt ble det i 2015 innvilget midler til nær 3 000 prosjekter med samlet tilsagn på 120 mill. kroner. Dette er om lag 800 færre tilsagn enn i 2014. Dette skyldes antakelig at ordningen i 2015 ble avgrenset til å gjelde foretak som oppfyller vilkårene i forskrift om produksjonstilskudd og at avsetningen ble redusert med 30 mill. kroner for 2015. Om lag 61 pst. av midlene gikk i 2015 til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 32 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann, jf. figur 3.13. Freda og verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning.

Figur 3.13 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2015

Kilde: Landbruksdirektoratet

Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. Tilskudd til drenering ble gjeninnført med virkning fra 2013, og det er avsatt 100 mill. kroner til ordningen per år for årene 2013–2015. Bare 155 mill. kroner er disponert per 31. desember 2015, av dette er det kun ferdigstilt tiltak for 61,5 mill. kroner i samme periode. Fra 2014 til 2015 gikk grøftingen

ytterligere ned, men det er stor forskjell mellom fylker. Til nå tyder tallene på at grøftingen er redusert etter innføring av tilskuddet, sammenlignet med omfanget tidligere, ifølge SSBs siste telling.

Biogass

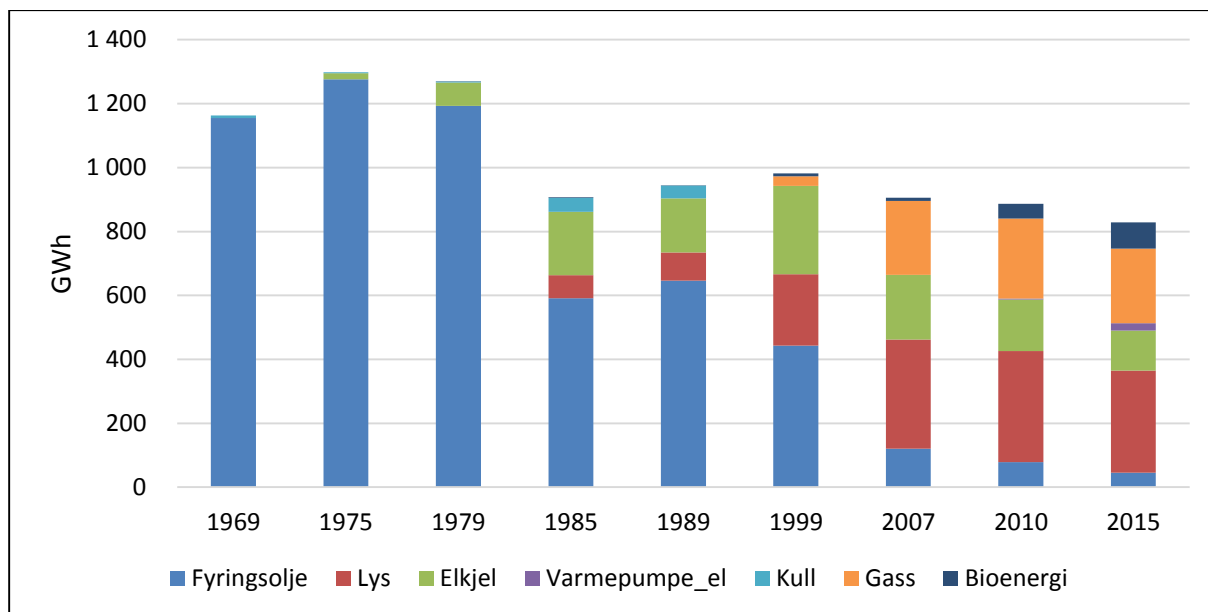
Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1. januar 2015. Forskriften hadde tilbakevirkende kraft for leveranser også i 2013 og 2014. Ordningen hadde lav oppslutning i oppstartsårene, men denne er ventet å øke.

Støtte til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Det er et mål å legge til rette for økt kjøttproduksjon basert på utmarksbeite og vedlikehold av kulturlandskap. Støtte til investeringstiltak i beiteområder i utmark ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak mot rovviltskader over Klima- og miljødepartementets budsjett. Det var avsatt 9 mill. kroner til ordningen i 2015. Det ble gitt driftsstøtte til 750 beitelag fra RMP og dette omfatter 74 pst. av sau og 28 pst. av storfe som slippes på utmarksbeite.

Energieffektivisering i veksthussektoren

I jordbruksoppgjøret 2012 ble det igangsatt et prosjekt i regi av Norsk gartnerforbund: Energieffektivisering og redusert klimautslipp i veksthussektoren for årene 2013–2015. Prosjektet har hatt en ramme på 1 mill. kroner per år fra 2013–2015. Prosjektets hovedmål har vært energieffektivisering og lavere klimagassutslipp. I prosjektperioden er CO₂-utslipp fra norske veksthus redusert med 5 500 tonn. Sektoren har hatt en betydelig reduksjon i energiforbruk de senere år, og en betydelig overgang fra fossile til mer miljøvennlige energikilder, jf. figur 3.14. Resultatet av spart energi eller konvertert energi til fornybar energi er 177 GWh. Veksthusnæringens mål for reduksjon i det totale energiforbruket er 25 pst. fra 1990 til 2020. Satsingen har utløst en rekke andre energisparings- eller konverteringsprosjekt i prosjektperioden.

Figur 3.14 Energiforbruk (GWh) fordelt på kilder i veksthus i perioden 1969-2015.

Kilde: Norsk gartnerforbund

3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

Det er et mål at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Det legges vekt på at satsingen skal bidra til balanse mellom produksjon og etterspørsel.

3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med nesten 15 pst. fra 2014 til 2015. Størst økning i verdi hadde grønnsaker og frukt, bær og nøtter. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men økt salg uten økt norsk produksjon indikerer at det er importen som øker. Tabell 3.9 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2015 og endring fra 2014 for et utvalg varer.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer for ca. 2 mrd. kroner i 2015, tilsvarende 1,6 pst. av totalmarkedet. Av dette utgjorde 469 mill. kroner omsetning i andre markedskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementsalg. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger og Vinmonopolet (estimert til hhv. 232 mill. kroner og 451 mill. kroner). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde ca. 60 pst. av det totale registrerte markedet for økologiske produkter i Norge. Dette tallet er vesentlig høyere enn for tidligere år ettersom omsetning fra Vinmonopolet er inkludert for 2015.

Tabell 3.9 Prosentvis andel økologiske varer av total omsetning i dagligvarehandelen (i verdi) i 2015 og prosentvis endring fra 2014 til 2015

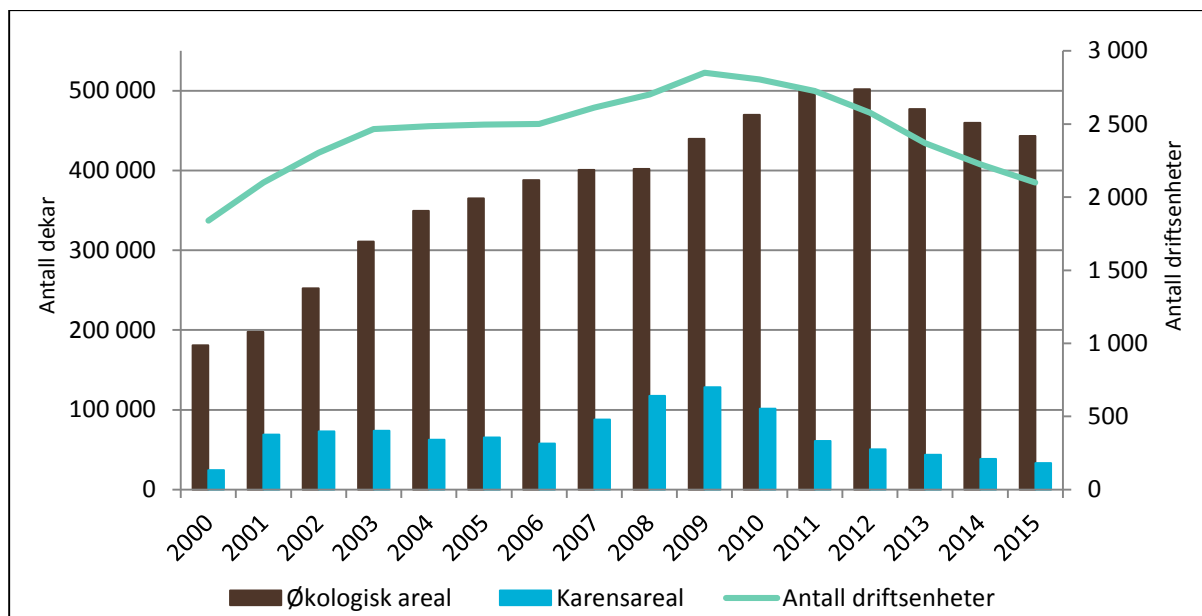
Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2015	Andel økologisk i 2015	Endring 2014 til 2015
Barnemat	267	34,1	-2,1 %
Egg	164	8,0	20,3 %
Grønnsaker	480	3,8	21,2 %
Meieriprodukter	323	1,8	4,9 %
Kornprodukter og bakervarer	154	1,1	10,6 %
Frukt, bær og nøtter	202	1,9	28,5 %
Kjøtt	65	0,3	7,7 %
Øvrige matvarer*	344	-*	27,4 %
Sum	1 999	1,6	14,9 %

*Varierer fra -39 pst. (fisk) til 75 pst. (drikkevarer).

Kilde: Nielsen

3.4.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.14 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall økologiske driftsenheter for perioden 2000–2015. De økologiske arealene i 2015 var på 443 166 daa, og utgjorde om lag 4,5 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 4,8 pst.). Dette er en reduksjon på 0,2 prosentpoeng sammenliknet med 2014. Det var nedgang i de fleste typer økologiske arealer, med unntak av arealer til poteter, grønnsaker og bær, der det var en økning på hhv. 0,2 prosentpoeng, 0,4 prosentpoeng og 0,1 prosentpoeng. Arealer til økologisk korn og oljevekster gikk tilbake med 0,2 prosentpoeng fra 2014 til 2015, og arealer med eng, beite og fôr gikk tilbake med 0,1 prosentpoeng. Produksjonen av økologisk korn var lavere i 2015 enn i rekordåret 2014. Karensarealer økte fra 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake. Fra 2014 til 2015 ble karensarealet redusert med 0,1 prosentpoeng.

Figur 3.15 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000 – 2015.

Kilde: Debio

Husdyr i økologisk driftsform utgjør en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Fra 2014 til 2015 var det en økning i antall husdyr i økologisk driftsform. Antall sau og storfe økte litt i 2015, mens det var en liten nedgang i antall gris. Antall sau og lam i økologisk driftsform utgjør 4,6 pst. av totalt antall, mens storfe utgjør 3,5 pst. av totalt antall storfe. Den økologiske produksjonen av egg økte med 14 pst. og produksjon av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 2,1 pst. Produksjon av økologisk melk holdt seg relativt stabilt i 2015, mens produksjonen av fjørfekjøtt gikk tilbake med 10,8 pst.

Tabell 3.10 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa. Som det framgår av tabellen, er Norge på nivå med flere land i Europa når det gjelder andel økologisk jordbruksareal og høyere enn i Frankrike og Storbritannia.

Tabell 3.10 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2014.

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	165 773	6,3
Frankrike	1 118 845	4,1
Tyskland	1 047 633	6,3
Norge	49 827	4,6
Sverige	501 831	16,4
Storbritannia	521 475	3,0

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2016

3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 30 mill. kroner for 2015 til utviklingsprosjekter innen økologisk landbruk for å fremme produksjon og omsetning. Midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter i hovedsak innen kategoriene markedsadgang og informasjon til for-

bruker. Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfekjøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangs fylkene har en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene. I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

3.4.3 Andre politikkområder

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom lokale rådgivingsenheter. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene og er slik et en helt sentral aktør når det gjelder å øke kompetanse i næringen og legge grunnlaget god agronomi og effektiv produksjon. Det ble satt av 82,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2015, til blant annet drift av rådgivingsaktiviteten, byggteknisk planlegging, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon og rådgiving innen grøntsektoren. NLR overtok i 2014 ansvaret for HMS-rådgivningen i landbruket. HMS-rådgivning er nå en integrert del av NLR sitt rådgivningstilbud, og i løpet av 2015 har man tatt ut samordningseffekter, blant annet knyttet til felles administrasjonstjenester og regnskapssystem.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Foredling og omsetning av jordbruksvarer ligger i hovedsak utenfor jordbruksavtalens virkeområde. Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har likevel stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

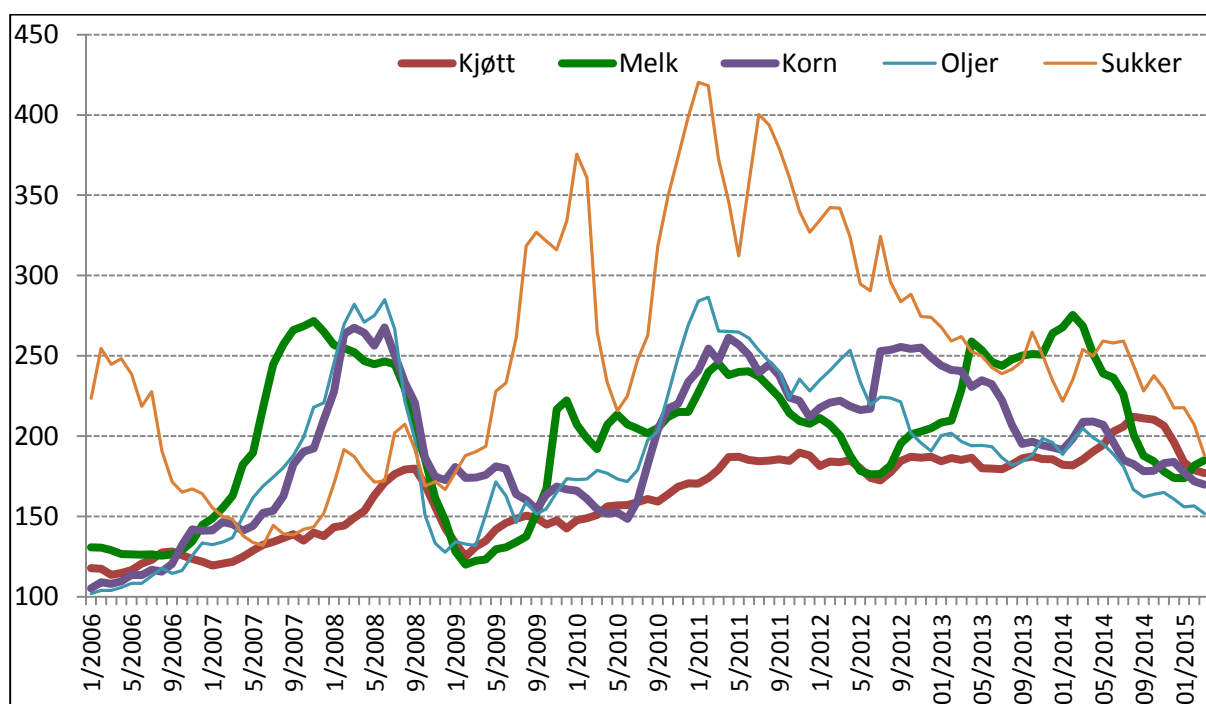
Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2015 var ifølge SSB, om lag 194 mrd. kroner (inkl. fisk). Økningen fra 2014 var på 6 pst. Ifølge NIBIO utgjorde fisk om lag 24 pst. av verdien i 2013. Næringsmiddelindustrien bidro med 43,5 mrd. kroner i verdiskaping i 2015, ifølge SSB. Målt i faste priser falt bruttoproduktet med 0,4 pst. fra 2014 til 2015, etter å ha økt med 3,7 pst. året før.

Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker, men det gjør også den totale omsetningen av matvarer i Norge. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste årene. Hjemmemarkedsandelen målt i verdi er anslått til om lag 80 pst., mens den i 2003 utgjorde 88,2 pst. (NILF, Mat og industri 2015).

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

FAOs prisindeks for råvarer nådde sitt høyeste nivå i februar 2011. Fra da og til mars 2016 har prisene falt med 37 pst. De siste 12 månedene (mars 2015 til mars 2016) har prisfallet vært 12 pst. i gjennomsnitt. Prisfallet har vært klart størst for meierivarer, med en reduksjon på 46 pst. Prisene på kjøtt har falt med 14 pst., mens kornprisene har falt med 13 pst., jf. figur 4.1.

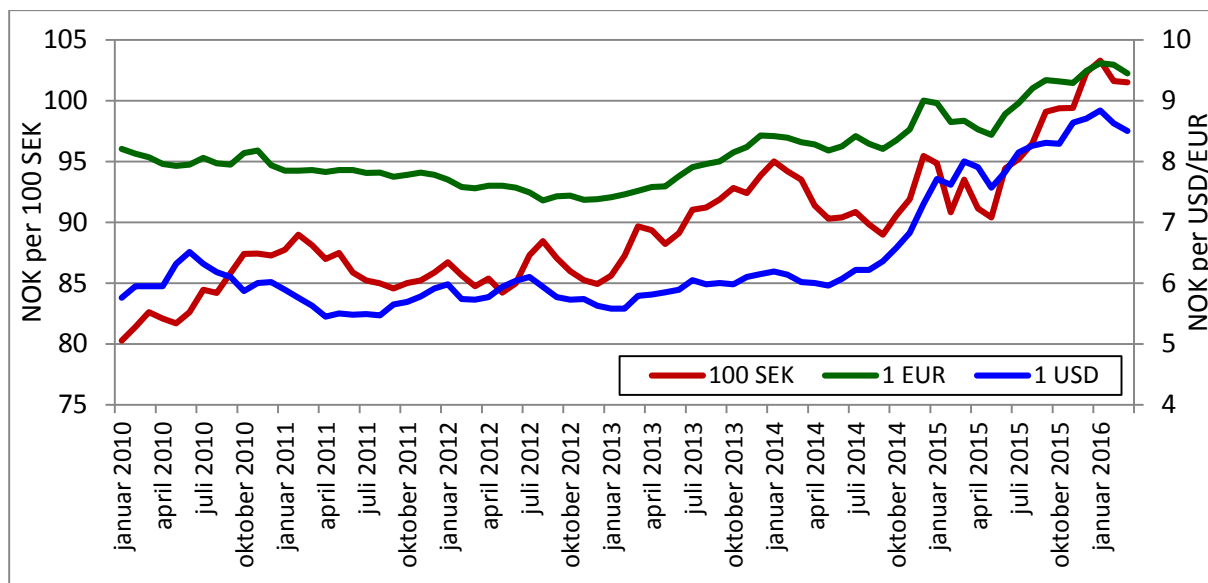
Fra mai 2012 til mars 2016 var prisene på soya internasjonalt så høye at det ikke ble ilagt toll og prisutjevningsbeløp, og internasjonale prissvingninger påvirket dermed norske førkostnader direkte. Fra mars og april 2016 ble det igjen innført toll og prisutjevningsbeløp, fordi internasjonale priser hadde falt. Fra første mai er igjen toll og prisutjevningsbeløp satt til null, pga. stigende soyapriser. Så lenge internasjonale priser ligger over referanseprisen Landbruksdirektoratet forvalter etter, vil svingninger i internasjonale priser påvirke kostnadene til proteinråvarer i kraftfôr direkte. Det er usikkerhet om den videre prisutviklingen for proteinråvarene.

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene, og meierivarer er sentrale. I EU gikk melkeprisen ned mot slutten av 2014 og holdt seg lav i 2015. Gjennomsnittsprisen sank med 18 pst. i forhold til 2014, målt i euro. Økende prisforskjeller gir økt behov for prisnedskrivning til norsk industri, til tross for at krona er svekket, jf. figur 4.2. Svekket krone har, isolert sett, styrket konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir dyrere. I SSB prognoserer at kronen vil styrke seg noe i 2017.

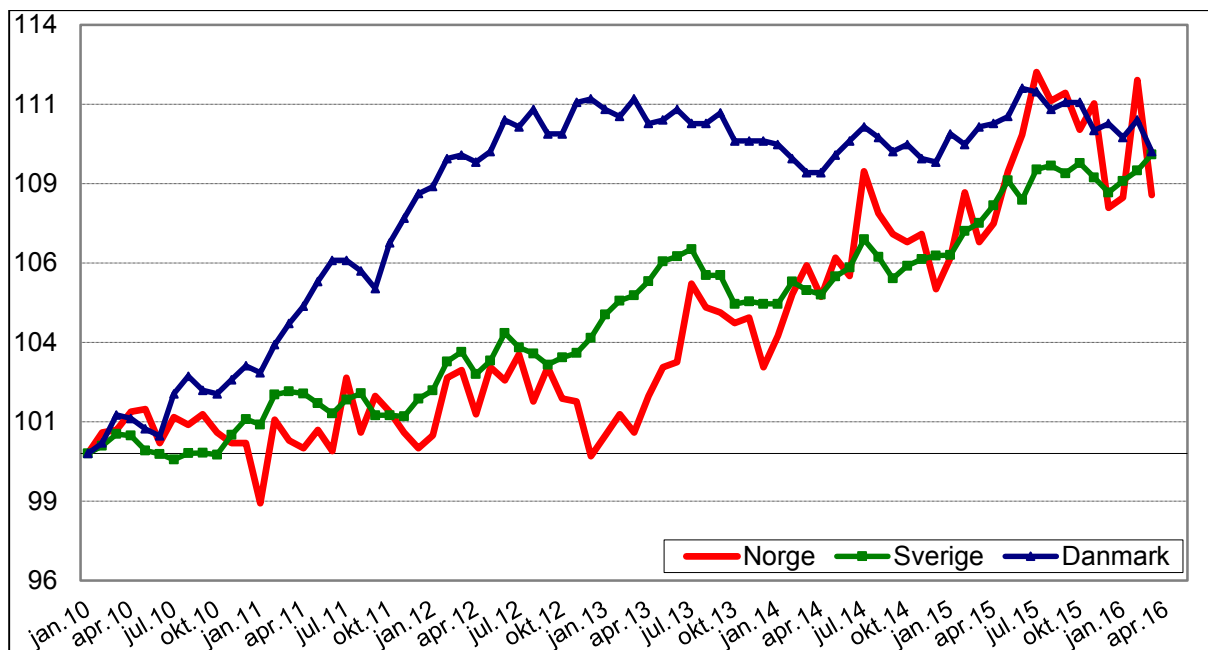

Figur 4.2 Månedlig utvikling i kronekursen mot sentrale valutaer.

Kilde: Norges Bank

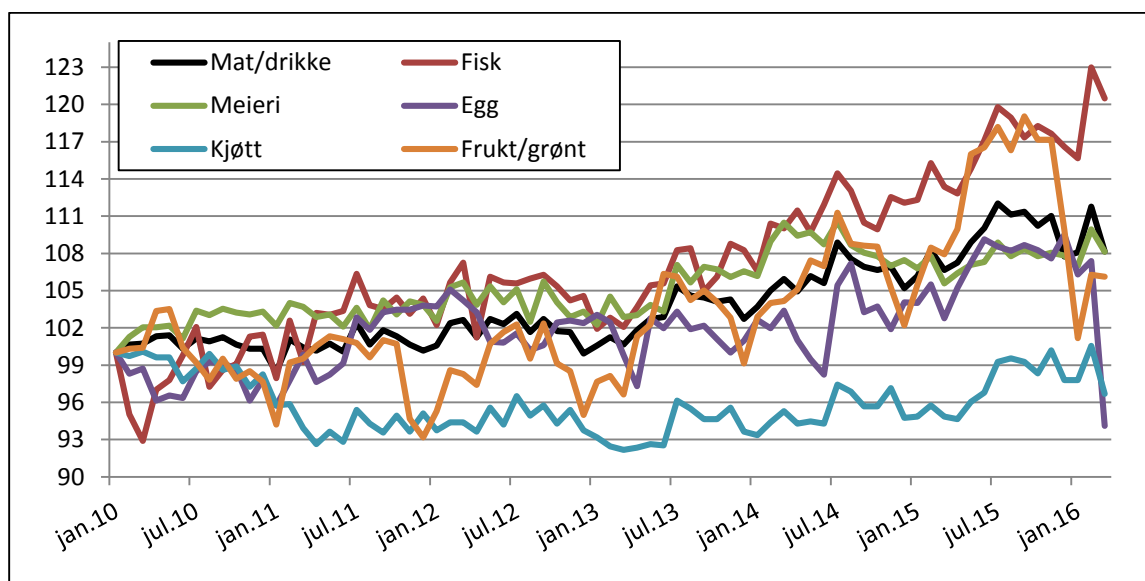
4.3 Prisutviklingen på matvarer

På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt om lag like mye i Norge, Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.3. De siste tolv månedene (fra mars til mars) har forbrukerprisene økt med 1,4 pst. i Norge, med 2,0 pst. i Sverige, mens de er redusert med 0,7 pst. i Danmark. Som følge av prisvariasjon, endres tolv månedersveksten en del fra måned til måned. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett ga målprisøkningene i jordbruksoppgjørene både i 2014 og 2015 grunnlag for en økning i matprisindeksen på $\frac{1}{4}$ prosentpoeng hvert år.

Figur 4.3 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land

Figur 4.4 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: NILF og SSB

Figur 4.4 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, mens kjøttvarene har blitt vel 3 pst. billigere. De siste tolv månedene har prisene i Norge økt mest for fisk, meierivarer og kjøtt, mens egg og frukt har blitt billigere, ifølge SSB/NIBIO.

Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007-2009).

Til tross for at nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat sammenlignet med andre land, er det likevel et høyt prisnivå for matvarer i Norge sammenlignet med andre europeiske land og våre naboland. Det skyldes blant annet kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge Eurostats prisnivåindekser lå prisnivået på matvarer i Norge 64 pst. over gjennomsnittet for EU28 i 2014. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 58 pst. høyere enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det varegruppene melk og kjøtt som, relativt sett, er dyrest i Norge. Statistikken viser også at prisnivået på mat i Norge i 2014 var 14 pst. høyere enn i Danmark og 33 pst. høyere enn i Sverige. Svekkelse av den norske krona bidrar isolert sett til å redusere prisforskjellen til nabolandene.

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. Veksten i grensehandelen avtok i 2015. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 14,1 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2015. Det var en økning på 1,7 pst. fra året før.

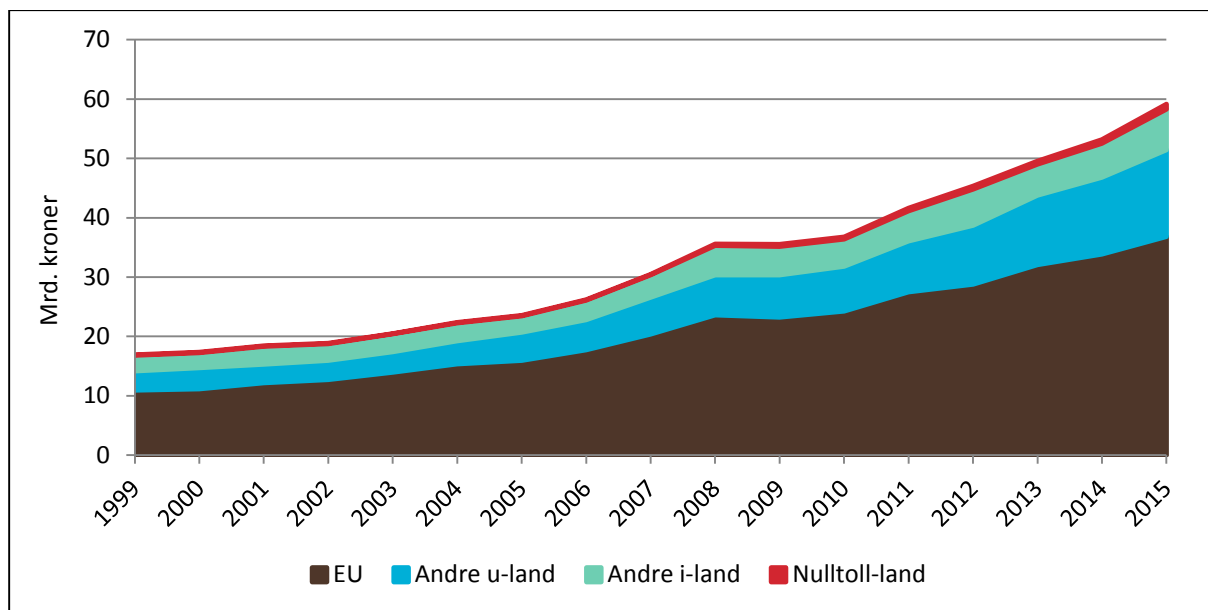
4.4 Industri og konkurranseforhold

Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Matindustrien har hatt en svakere vekst i produksjonsverdien enn annen industri det siste tiåret, men har et aktivitetsnivå som er mindre følsomt for konjunktursvingninger.

Engrossalget av kjøtt ble redusert med 0,6 pst. i 2015. Særlig ble salget redusert for kylling etter oppmerksomheten om antibiotikaresistens. Kyllingmarkedet har nå tatt seg opp igjen etter den store salgssvikten i 2015. Selv om produksjonen av storfekjøtt økte med 1 pst., økte likevel importen med over 10 000 tonn, nesten en fordobling fra året før. For svin, lam og egg er det tendens til markedsoverskudd.

Importen av meieriprodukter økte med ca. 8 pst. i 2015 målt i mengde. Importen av yoghurt økte relativt sett sterkest. Fra 2014 til 2015 økte norsk melkeproduksjon med 28,7 mill. liter til 1 556,2 mill. liter. Økningen var større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte noe reguleringseksport av smør samt oppbygging av lager. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2015 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 1,0 pst. Samlet økte produksjonen av norsk ost til dagligvare med i overkant av 5 pst., mens importen av ost økte med 8 pst. i 2015.

Til tross for høy norsk produksjon fortsetter importen av landbruksvarer å øke, og importkonkurransen er krevende for næringen. Utviklingen i import av landbruksvarer i mrd. kroner fordelt etter opprinnelse er vist i figur 4.5.

Figur 4.5 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt på forskjellige grupper opprinnelsesland. Mrd. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Som vist i figur 4.5 ble det i 2015 importert landbruksvarer til en verdi av 59,1 mrd. kroner, en økning på 11 pst. sammenlignet med 2014. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på 9,2 mrd. kroner. Deler av økningen i importverdien i 2015 skyldes at den norske kronen ble svekket mot euro og dollar. Viktige importvarer er råvarer til kraftfôr (til husdyr og fisk), vin, bakervarer, oljer, sjokolade, tropiske frukter og bær. Av de importerte fôrråvarene utgjør råvarer til fiskefôr 64 pst. og råvarer til husdyrfôr 36 pst. Litt under halvparten av importen av landbruksvarer er import av matvarer (ikke dyre- og fiskefôr) som dels er i direkte konkurranse med norsk produksjon. Importen av slike varer sank med i underkant av 4 pst. fra 2014 til 2015.

EU står for om lag 62 pst. av landbruksvareeksporten til Norge, med Danmark og Sverige som de to største eksportlandene. Om lag 25 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land), der Brasil er dominerende, og der viktige produkter er soyabønner og andre proteinråvarer til fiskefôr. Av importen kommer 1,4 pst. fra de fattigste 59 landene i verden, som har tollfri og kvotefri markedsadgang til Norge. Viktige importvarer fra disse landene er blomster, kaffe og honning. Andelen import fra u-land har økt over tid.

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurranse. Importen er økende, og i 2015 ble det importert RÅK-varer til menneskemat til en verdi av 11,1 mrd. kroner. Dette er en økning på 9 pst. fra 2014. Verdien av norsk eksport av RÅK-varer har de siste to årene vært stabil rundt til 2 mrd. kroner.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronkurs og

rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 70 pst. av matkornet, 19 pst. av bær- og fruktproduksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen inngår i produksjonen av RÅK-varer.

Prisutvikling råvarer

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevning skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til framstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt årlig, men ble i 2015 justert også per 1. juli som følge av ustabile priser på meieriråvarer internasjonalt.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da i særlig grad fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er således et sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i dag en svært stor andel av distribusjonen av dagligvarer.

Den største endringen i dagligvaremarkedet det siste året, er gjennomføringen av Coops overtagelse av ICA Norge. Det er nå tre store dagligvarekjeder som kontrollerer om lag 93 pst. av markedet. I 2015 hadde NorgesGruppen 41,2 pst. av markedet, Coop 27,9 pst. og REMA1000 hadde 24,2 pst. Bunnpris har i underkant av 4 pst. av markedet. Bunnpris har i dag innkjøps- og distribusjonsavtale med REMA 1000, men har inngått ny innkjøps- og distribusjonsavtale med NorgesGruppen som vil gjelde fra og med 2017. Frittstående aktører har i underkant av 3 pst. av markedet, inkludert netthandel på om lag 1 pst.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og har økt fra 9,7 pst. i 2005 til 14,7 pst. av samlet omsetning i dagligvaremarkedet i 2015. EMV-andelen øker mest innen kategorier ferskvarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøttpålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 50 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler for mat hvor tre dagligvarekjeder deler markedet mellom seg

(dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene økt kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulig priser. Det har i de siste årene vært debatt om hvilke tiltak som bør iverksettes for å sikre konkurransen og en effektiv verdikjede til beste for forbrukerne. I 2016 er det gjennomført flere tiltak; meldeplikt ved fusjoner og oppkjøp, ekstern utredning av etableringshindre, samt vurdering av muligheter for å gi Konkurransetilsynet inngrepshjemmel for å hindre konkurranseskadelig atferd selv om aktørene ikke er dominerende. Konkurransetilsynet er også bedt om å undersøke informasjonsutvekslingen mellom dagligvarekjedene ved for eksempel prisjegere, for å se om informasjonsdelingen påvirker konkurransen.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Forhold som medvirker til den gode mattrygghetsstatusen er kaldt klima, geografi, lite livdyrimport og et mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Det er også en stabil og begrenset forekomst av sykdommer hos husdyr som kan overføres til mennesker, direkte eller gjennom mat. Dette er fordelaktig både for folkehelsa og konkurransevnen i husdyrnæringene.

Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Landbruket må ha et bevisst forhold til bruk av antibiotika på produksjonsdyr for å kunne forebygge antibiotikaresistens hos mennesker og for å sikre trygg mat. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Regjeringen vedtok i 2015 en ny nasjonal strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015 til 2020. I tråd med denne er det i 2016 laget en egen handlingsplan mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibiotika til produksjonsdyr med 10 prosent innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Norge har en moderne og oppdatert lovgivning på området og dyrevelferden er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar også til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene. Det er bl.a. etablert et samarbeid mellom Mattilsynet og politiet ved gjennomføring av et treårig

prøveprosjekt med dyrepoliti i Sør-Trøndelag fra høsten 2015. Tilsvarende blir etablert i Rogaland fra 2016.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig, er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne gjøre informerte valg og utøve makt i matmarkedet. Forbrukerne har fått styrket sine krav på informasjon om mat og næringsmidler ved nye krav til merking i EUs matinformasjonsforordning som trådte i kraft i Norge i desember 2014. Ytterligere EU-krav til merking trer i kraft desember 2016.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Internasjonalt utvikles et stadig mer omfattende handelssamarbeid mellom land. Utviklingen går i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel. Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser. Regjeringen vil avveie ulike hensyn mot hverandre i samsvar med Regjeringens mål for landbrukspolitikken, der også hensynet til forutsigbarhet for næringen tillegges vekt.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier. Norge er bundet av disse forpliktelsene inntil en ny landbruksavtale kommer på plass.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993-1994)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2014.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte bl.a. til miljøprogrammer og velferdsordninger. I 2014 var notifisert grønn støtte på 7,9 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. I 2014 var notifisert blå støtte på 5,1 mrd. kroner.

Samtlige interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986-88 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. Ved siste notifikasjon i 2014 var det notifiserte nivået i gul boks 9,8 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser bruken av eksportsubsidier målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993-1994)). Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2014, og støttenivået var på til sammen 194 mill. kroner (svinekjøtt, ost og bearbeidede landbruksvarer). Dette utgjør 40 pst. av maksimalt tillatt norsk bruk av eksportstøtte, og 52 pst. av tillatt bruk for de tre produktgruppene som ble eksportert med eksportstøtte i 2014.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. 1. august 2004 ble det vedtatt et rammeverk som la føringer for de videre forhandlingene for landbruksvarer, industrivarer inkl. fisk, tjenester og forenkling av handelsprosedyrer. Dette rammeverket lå til grunn for ministererklæringen som ble vedtatt i desember 2005. På bakgrunn av ministererklæringen ble det forhandlet fram avtaletekster for landbruk og industrivarer, inkl. fisk. Forhandlinger på ministermøtet i juli 2008 om ferdigstilling av disse tekstene stoppet da det viste seg at avstanden mellom enkelte av aktørene, på sentrale punkter, var for stor. Den videre forhandlingsprosessen etter 2009 lyktes ikke i å oppnå betydelig framgang på de uløste spørsmålene i forhandlingstekstene fra 2008.

På ministerkonferansen i desember 2013 oppnådde WTOs medlemsland enighet på flere områder, blant annet om handelsforenkling. På landbruksområdet ble det enighet om ministerbeslutninger vedrørende tollkvoteadministrasjon og matvaresikkerhet for utviklingsland. I tillegg ble det enighet om en ministererklæring om å utvise tilbakeholdenhet i bruken av alle former for eksportstøtte i påvente av en endelig avtale der eliminering av slike støtteordninger inngår.

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det gjort viktige vedtak blant annet når det gjelder avvikling av eksportstøtte for landbruksvarer, regler for bomull og vedrørende opprinnelsesregler og handel med tjenester for minst utviklede land (MUL). I ministererklæringen fra Nairobi ble det konstatert at medlemmene er uenige om spørsmålet om Doharundens avslutning. Det er likevel enighet om å forhandle videre. Dette vil ikke skje som en samlet pakke for alle gjenstående spørsmål. På landbruksområdet er det enighet om at en skal forhandle videre om markedsadgang, internstøtte og eksportkonkurranse. I tillegg kommer spesielle u-landstema som offentlig matvarelagring og beskyttelsesmekanisme for utviklingsland.

Med de to siste ministermøtene i 2013 og 2015 har WTO startet en utvikling der en tar sikte på å få til enighet på avgrensede områder. Medlemmene ønsker trolig å fortsette denne utviklingen fram mot ministermøtet i 2017, selv om det i dag er vanskelig å se innholdet i en mulig ny ministerbeslutning. Landbruk står fortsatt sentralt i WTOs arbeid. Det er enighet blant medlemmene i WTO om at landbruk også vil være sentralt i diskusjonene fram mot en ny ministerbeslutning i desember 2017.

Utfasing av eksportsubsidier

På ministerkonferansen i Nairobi ble det enighet om at industrilandene, med unntak for noen få produkter, med umiddelbar virkning skulle avslutte all bruk av eksportsubsidier for sine jordbruksprodukter. For meierivarer, svinekjøtt og bearbejdede jordbruksprodukter er det som unntak gitt tillatelse til å fortsette med bruk av eksportsubsidier til utgangen av 2020. Dette berører i hovedsak Sveits, Canada og Norge. Det ble også gjort vedtak om avvikling av eksportstøtte for utviklingsland.

Nairobi-vedtaket innebærer at maksimalt kvantum som kan eksporteres av meierivarer, svinekjøtt og bearbejdede jordbruksvarer, er gjennomsnittet av faktisk eksport i tonn i perioden 2003–2005. For subsidiebeløp skal budsjettbegrensingen fra Norges bindingsliste til WTO legges til grunn.

5.3 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 15,4 mrd. kroner i 2015, tilsvarende om lag 25 pst. av totalimporten. U-landsimporten er klart størst fra Brasil med en verdi på 5,1 mrd. kroner. Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Importen fra de fattigste landene (nulltoll-land) utgjorde 1,4 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2015 med en samlet verdi på 853 mill. kroner, en økning på 200 mill. kroner fra 2014.

5.4 EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU

5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitikk har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Landbrukspolitikken i EU (CAP) gjennomgikk en stor reform i 2003. Etter noen års erfaring med den nye landbrukspolitikken, ble det vedtatt en ny reform i 2013 som er iverksatt fra 2015. Denne reformen innebærer i betydelig grad en videreføring av tidligere reformer, men med justeringer av virkemiddelbruken. Ved reformen av landbrukspolitikken i 2003 ble det gjort flere grunnleggende endringer. Blant de viktigste var en omlegging fra direkte arealstøtte og støtte per dyr til produksjonsuavhengig støtte per bruk, og som er videreført i reformen fra 2013. Mer enn 80 pst. av støtten til landbruket i EU er nå produksjonsuavhengig støtte.

Den siste reformen introduserer også støtte til miljøtiltak som en del av den direkte støtten (pilar 1 i CAP). Av tildelingen av midler til medlemslandene skal 30 pst. av den direkte støtten gå til miljøformål (permanente grasarealer, varierte driftsformer og økologisk jordbruk).

Reformen introduserer videre et tilskudd til gårdbrukere under 40 år. Mindre gårdsbruk har også muligheter for spesielle tiltak. Dette er valgfrie tiltak for medlemslandene. Menyen av virkemidler tilgjengelig for bygdeutvikling (pilar 2 i CAP) er omfattende, bl.a. støtte til innovasjon, modernisering og styrket konkurransevne. Produksjonskvoter for melk ble avskaffet i EU fra 1. april 2015. Etter planen skal produksjonskvoter for sukker avskaffes i 2017.

Reformen i EUs felles landbrukspolitikk som ble iverksatt i 2015, øker fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken. Det vil derfor bli betydelig variasjon mellom medlemsland i bruken av virkemidler. EUs felles landbrukspolitikk blir mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført. EU er verdens største importør, og verdens største eksportør, av landbruksvarer. Reformen legger opp til fortsatt styrking av konkurransevnen for landbruket i EU.

5.4.2 Markedsutfordringer for landbruket i EU

I august 2014 innførte Russland importrestriksjoner for enkelte landbruksvarer og fiskeprodukter fra EU, Norge, USA, Canada og Australia. Russland var EUs nest viktigste eksportmarked for landbruksvarer i 2013 med en eksportverdi på 11 mrd. EUR. Importrestriksjonene rammet eksporten av landbruksvarer til en samlet verdi av vel 5 mrd. EUR. Uroen i EU-markedet forplantet seg i noen grad til omkringliggende markeder.

Fra 2014 og gjennom 2015 avtok den økonomiske veksten i Asia, og spesielt i Kina, som er et viktig marked for landbruksvarer fra EU. Samtidig økte produksjonen av særlig

meieriprodukter i EU og andre viktige produsentland. Dette skapte betydelige markedsutfordringer for meieriprodukter, men også svinekjøttproduksjonen og frukt- og grøntsektoren har betydelige utfordringer i enkelte medlemsland.

Kommisjonen etablerte tidlig ekstraordinære markedstiltak for de delene av landbruket som ble særlig rammet av fallende marginer og bortfall av markeder. Det ble etablert ulike tiltak for frukt- og grøntsektoren, støtte til privat lagring for ost og skummetmelkepulver og videre økte bevilgninger til tiltak for markedsføring av landbruksvarer fra EU. Senere ble det også gitt mulighet for støtte til privat lagring av svinekjøtt. De ekstraordinære tiltakene ble etter hvert justert for å virke mer målrettet til hjelp for de medlemsland som er særlig hardt rammet av importrestriksjonene, i første rekke Polen, Finland og de baltiske statene.

Høsten 2015 presenterte Europakommisjonen en tiltakspakke for landbruket i EU med en økonomisk ramme på 500 mill. EUR. En ny tiltakspakke med samme økonomiske ramme ble lansert i mars 2016. Tiltakspakken fra mars 2016 er imidlertid først og fremst finansiert av nasjonale midler. EU tar for første gang i bruk en bestemmelse i reguleringen for den felles markedsordningen som åpner for at samvirkeforetak og andre produsentorganisasjoner får mulighet til å etablere frivillige ordninger for å regulere produksjon og tilbudet av landbruksvarer.

5.4.3 Forhandlinger med EU

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal EU og Norge søke å gradvis liberalisere handelen med basislandbruksvarer innenfor rammen av partenes landbrukspolitikk og på en gjensidig fordelaktig måte.

Norge og EU har inngått to artikkel 19-avtaler som trådte i kraft henholdsvis 1. juli 2003 og 1. januar 2012. På EØS-rådsmøtet høsten 2013 ble det enighet mellom EU og Norge om å starte forhandlinger om en ny artikkel 19-avtale. Som grunnlag for forhandlingene har Norge og EU gjennomgått utviklingen i handelen med landbruksvarer. Forhandlingene startet februar 2015.

5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 25 handelsavtaler med 36 land. I tillegg har EFTA nylig forhandlet fram handelsavtaler med Guatemala, Filippinene og Georgia, men disse avtalene er ennå ikke formelt ratifisert. EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Indonesia, Malaysia og Vietnam. Forhandlingene om en avtale med India er kommet langt, men har stoppet opp. EFTA planlegger videre å starte nye forhandlinger med Ecuador, og drøfter også reforhandling av tidligere frihandelsavtaler med blant annet Canada og Mexico. Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i tilbudet

6.1 Innledning

Kapittel 1–5 gjennomgår premissgrunnlaget for forhandlinger om ny jordbruksavtale mellom staten og jordbruksorganisasjonene. I utformingen av tilbudet har Statens forhandlingsutvalg særlig lagt vekt på Sundvolden-erklæringen, avtalen mellom regjeringspartiene og samarbeidspartiene av 28. mai 2014 og Stortingets behandling av jordbruksoppgjørene i 2014 og 2015.

Lavere lønnsvekst og bedre konkurransekraft

Moderasjon har preget både fjorårets og årets lønnsoppgjør. En lønns- og kostnadsutvikling mer i tråd med utviklingen hos våre handelspartnere er nødvendig i den pågående omstillingen av økonomien. Bedre konkurransekraft og god produktivitetsvekst er avgjørende for å sikre arbeidsplassene og utvikle ny framtidsrettet næringsaktivitet i Fastlands-Norge. Nasjonale rammebetingelser må utformes slik at jordbruket gradvis blir bedre i stand til å møte utfordringene.

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Internasjonalt faller prisene på jordbruksprodukter. Det gjør at forskjellen mellom norske og internasjonale priser øker, selv om det varierer mellom produkter og markeder. Til tross for at krona er svekket, påvirker dette konkurransekraften, effekten av importvernet svekkes og behovet for råvareprisutjevning for RÅK-industrien øker. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel, og målet om økt matproduksjon i Norge. Hensynet til matsektorens konkurransekraft og markedssituasjonen tilsier tilbakeholdenhet med prisøkninger i oppgjøret. Statens forhandlingsutvalg registrerer at jordbrukets krav til økninger i målprisene er halvert sammenlignet med i fjor.

Mål og rammer for oppgjøret

I Sundvolden-erklæringen sier regjeringen bl.a. at hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Landbruket skal levere trygg kvalitetsmat. Virkemidlene skal innrettes slik at de bidrar til økt produksjon, og det skal arbeides for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn. Videre sier regjeringen at den vil gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. Regjeringen vil gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig, innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det skal satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer variert og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Landbruket skal styrkes gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger og ved å oppheve begrensninger som hindrer effektiv utnytting av kapasiteten på enkeltbruk. Politikken skal innrettes på en slik måte at landbrukets sektoransvar for klima og miljø blir ivaretatt.

Landbruks- og matdepartementet arbeider med en ny melding til Stortinget om jordbrukspolitikken, som etter planen skal fremmes senhøsten 2016. Det er naturlig at en del spørsmål kanaliseres til meldingen. Flertallet i Næringskomitéen har bedt om at spørsmålet om

produksjonsregioner for melk, oppfølging av en arbeidsgrupperapport om forenkling av virkemidlene, og utvalget som har gjennomgått markedsbalanseringen, gjøres i meldingen. Det legges også opp til at en del av temaene fra en arbeidsgruppe om rekruttering og oppfølgingen av landbrukets klimaarbeid omtales i meldingen. Landbruks- og matdepartementet har hatt noen endringer i prisutjevningsordningen for melk på høring. I kapittel 7.8 blir det orientert om hvilke endringer departementet legger opp til, herunder endring i innfraktordningen.

Prioriteringer i virkemiddelbruken

Det ble i oppgjøret i 2014 gjennomført en rekke endringer i virkemidlene som vil bidra til økt konkurransekraft og økt produksjon over tid. Disse endringene ble forhandlet og vedtatt i Stortinget, etter forslag fra regjeringen, som følge av brudd i forhandlingene. Stortingsflertallets vedtak om oppgjøret i 2014 ble lagt til grunn for avtalen med Norges Bondelag i 2015. I kravet har Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslått å gjeninnføre øvre grenser for hvor mange dyr eller dekar som kan få marginalsats i hvert enkelt foretak. Årets oppgjør må legge flertallsenigheten fra 2014 til grunn. Stortinget legger rammene for jordbruksoppgjøret.

Et jordbruk med høyere produktivitet og lavere kostnader er et mer konkurransedyktig jordbruk som på en bedre måte kan møte framtida. Det er et viktig grunnlag for et fortsatt sterkt jordbruk over hele landet. De offentlige rammebetingelsene må utformes slik at bøndene kan utnytte ressursene mer effektivt. I dimensjoneringen av de økonomiske virkemidlene mener regjeringen det er viktig å prioritere bruk som har ressursgrunnlag til å være en arbeidsplass for profesjonelle utøvere.

Statens forhandlingsutvalg legger, som Jordbruks forhandlingsutvalg, til grunn at det innenfor en samlet bevilgning til gjennomføring av jordbruksavtalen på vel 14 mrd. kroner, er mulig å prioritere annerledes med sikte på bedre måloppnåelse. Statens forhandlingsutvalg ønsker å prioritere økt produksjon der det er markedsmuligheter, økt kvalitet, å utnytte norske gras- og utmarksressurser bedre og styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen. Det siste kan bl.a. skje ved å redusere stimulansen til omlegging fra åpen åker til gras i de beste jordbruksområdene.

Det er videre et betydelig behov for investeringer i driftsapparatet og i jord. Statens forhandlingsutvalg ønsker å prioritere investeringstiltak. I melkeproduksjonen er det bl.a. et stort investeringsbehov for å møte kravet om løsdrift for alle kyr fra 2024 og 2034. Forhandlingsutvalget ønsker å diskutere denne utfordringen mer konkret under forhandlingene. Når det gjelder investeringer i grøfter og hydrotekniske anlegg for å øke produktiviteten, håndtere mer ekstremnedbør og bidra til lavere klimagassutslipp, ser forhandlingsutvalget det som viktig at investeringsordningene er forutsigbare og stabile for brukere og entreprenører. Kontinuerlig diskusjon og usikkerhet om endringer i ordningene virker hemmende for grøfteaktiviteten.

Jordbrukets utslipp av klimagasser (metan og lystgass) er, iflg. SSBs siste tall, redusert med 11 pst. fra 1990 til 2014, hovedsakelig som følge av redusert antall storfe og redusert bruk av mineralgjødsel. Totale norske utslipp har økt med 2,4 pst. i samme periode. En

del av utslippene fra jordbruksaktivitet føres i klimagassregnskapet på bl.a. bygg- og transportsektoren. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at jordbruket må styrke arbeidet med å redusere utslippene framover.

Stabil rekruttering av kompetente næringsutøvere er viktig for å nå målene i landbrukspolitikken. Arbeidsgruppen som har utredet rekrutteringss spørsmålet vektla forutsigbare rammevilkår og muligheter for god lønnsomhet i landbruksdriften. Den vurderte fire områder som spesielt relevante for rekrutteringss spørsmålet: 1) kompetanse, 2) bedriftsutvikler-, oppstartsutfordringer og muligheter, 3) sosiale forhold, likestilling og familieliv, og 4) omdømme. Rapporten vil danne grunnlag for en helhetlig drøfting av rekrutteringss spørsmålet i den kommende meldingen til Stortinget. Jordbruksavtalen i sin helhet er det viktigste bidraget fra regjeringens side til å opprettholde gode rammevilkår og grunnlag for økt lønnsomhet i landbruket, og slik det viktigste verktøyet for å legge til rette for god og stabil rekruttering til næringen. Spesielt investeringsvirkemidlene er et målrettet virkemiddel.

Inntektsutvikling som andre grupper

Gode inntektsmuligheter er viktig for å nå de landbrukspolitiske målene, og å sikre tilstrekkelig rekruttering over tid. Jordbruksavtalen påvirker direkte bare en del av bøndenes inntektsdannelse. Nettoresultatet på hvert bruk er i stor grad resultat av aktiviteter og beslutninger hver enkelt bonde foretar. Inntektsutviklingen i jordbruket måles i forhandlingssammenheng ved at sektorinntekten i Totalkalkylen, normalisert regnskap, divideres på antall årsverk og verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen legges til. Totalkalkylen er ikke egnet til å måle inntektsnivå i jordbruket. Inntekten er beregnet med grunnlag i registrerte størrelser (uten noen effektivitetsnormer) og er resultat av en rekke beslutninger de næringsdrivende selv rår over. Totalkalkylen er imidlertid egnet til å måle inntektsutviklingen over tid.

Statens forhandlingsutvalg vil peke på at Næringskomitéens flertall i 2014 la til grunn at inntektsutviklingen skal måles i prosent. Både oppgjøret i 2014 og avtalen i 2015 var basert på det, men innebar også en nivåheving ut over lik prosentvis vekst. Årets inntektstall viser en inntektsvekst for 2014–2016 som er 2 ½ pst. høyere enn det ble inngått avtale på i fjor, tilsvarende om lag 350 mill. kroner.

I tillegg til avtalerammen har den underliggende kostnads- og produksjonsutviklingen, og prisutviklingen i sektorer som ikke lenger har målpris, også vesentlig betydning for inntektsutviklingen. Det brukes også budsjettmidler over avtalen til kostnadsenkende tiltak, infrastruktur- og utviklingstiltak mv., som ikke inntektsføres direkte i totalregnskapet. Noen av disse midlene har likevel stor direkte, og indirekte, betydning for inntektene på kort sikt. Andre har stor betydning for utviklingen og måloppnåelsen over tid. Det er likevel beslutninger i de enkelte jordbruksforetakene som avgjør resultatet, med grunnlag i de rammer og muligheter jordbruksavtalen gir.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Utviklingen i viktige indikatorer fra Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) er gjengitt i kapittel 3. Produksjonen i jordbruket har økt med 2,8 pst. de siste ti årene, iflg. Normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 6,4 pst., mens produksjonen av planteprodukter er redusert med 5,1 pst. Fra 2015 til 2016 regner Budsjettnemnda med en økning i produksjonen av plante- og husdyrprodukter med 0,8 pst. Grunnlagsmaterialet viser en mer positiv produksjonsutvikling enn i fjor. I husdyrsektoren er det produksjonspress og tendenser til overskudd, med unntak for storfekjøtt.

To år med gode kornavlinger har redusert importen av både mat- og fôrkorn. Etter fallende selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel de siste årene, økte den med 3 prosentpoeng, til 50 pst. i 2015. Det er en økning i hjemmemarkedsandelen for jordbruksvarer på over 10 prosentpoeng siden 1970, til tross for at befolkningen har økt med 35 pst. Andelen norske råvarer i kraftfôret økte med 9 prosentpoeng i 2015. Til tross for en mer positiv produksjonsutvikling for planteproduktene og økt korn- og grønnsaksproduksjon, er det fortsatt i disse sektorene, sammen med storfekjøtt, at det er størst markedspotensial for økt norsk produksjon. Det er en tendens til at Østlandet øker sin andel av produksjonen, også for grasbasert husdyrhold. En del følger av økt hold av ammeku og sau, en del produserer grovfôr for salg, og en del omlegging til gras har vært nødvendig for å redusere avrenning til vassdrag.

Importen av landbruksvarer økte med 11 pst. i verdi fra 2014 til 2015, til et nivå på 59,1 mrd. kroner. Importen ble redusert med 3 pst. i kvantum. Import som er i konkurranse med norsk matproduksjon er likevel under halvparten av dette. Eksporten økte med 12 pst. i verdi, til 9,2 mrd. kroner. Fallende priser internasjonalt gjør at konkurranseutfordringen er økende, til tross for svak krone.

Fra 2005 til 2013 ble jordbruksarealet redusert med 4,7 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Fra 2013 regner BFJ med en reduksjon på 0,5 pst. til 2016, og at arealreduksjonen for korn ikke fortsetter i 2016. Noe av bakgrunnen for det er at det har vært overetablering og overskudd av grovfôr, og to meget gode avlingsår. 2015 ga rekordavling per dekar for korn. Nyere tall viser at kornproduksjonen ble 44 000 tonn større enn det som ligger inne i Budsjettnemndas materiale, som følge av klart større lagre hos kornprodusentene enn regnet med. Dette volumet har en verdi på over 100 mill. kroner.

Investeringsvolumet nådde sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet tidlig på 2000-tallet. De siste 10 årene har investeringsvolumet variert rundt 8,5 mrd. 2014-kroner, med en budsjettert økning på 3,5 pst. fra 2015 til 2016. Som Jordbrukets forhandlingsutvalg skriver i kravet, uttrykker Budsjettnemnda usikkerhet om tallene for investeringer og vedlikehold på bygninger. SSBs investeringstelling i 2015 ga lavere tall for investeringer og klart høyere tall for vedlikehold enn det andre datakilder indikerer. Det har gjort at inntektsutviklingen fra 2011 til 2014 er svakere enn beregnet de siste årene. Nemnda og SSB har satt i gang arbeid med å undersøke investeringstillene.

De siste 10 årene har jordbrukssektoren hatt en vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4,1 pst. per år. Iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, viste tilsvarende produktivitetsmål for norsk industri en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,5 pst. de siste ti år. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 1,0 pst. Total faktorproduktivitet økes også klart sterkere i jordbruket enn i annen næringsvirksomhet i Fastlands-Norge. Jordbruket har med andre ord fortsatt god produktivitsvekst, men det er en tendens til at veksten har vært svakere de siste årene. Det er viktig at produktiviteten fortsatt øker, bl.a. for å styrke lønnsomhet og konkurransekraft.

Inntektsutviklingen

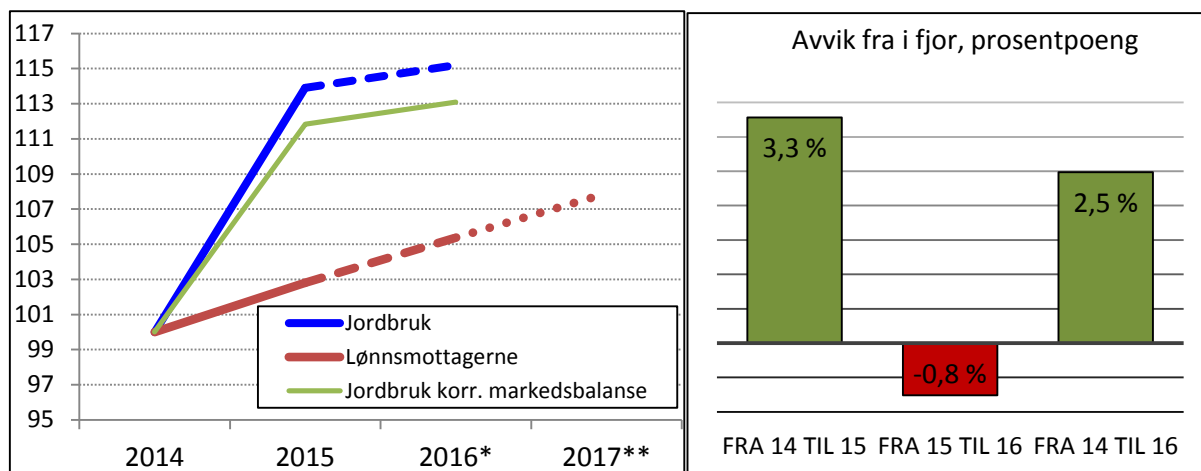
Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid.

Årets Totalkalkyle viser at bruttoinntektene i sektoren økte med 3,7 pst. fra 2014 til 2015, og budsjetteres å øke med 0,2 pst. fra 2015 til 2016. En del av forklaringen er at TINE etterbetalte 59 øre/liter til sine produsenter for produksjonen i 2015, men også vesentlig bedret markedsbalanse for svin. Kostnadene (inkl. renter) var om lag uendret fra 2014 til 2015 og budsjetteres å øke med 0,4 pst. i 2016. Det er særlig rentereduksjon og fall i energikostnadene som bidrar til å holde kostnadsveksten nede. Sektorens samlede vederlag til arbeid og egenkapital økte med vel 1 500 mill. kroner (12 pst.) fra 2014 til 2015. Fra 2015 til 2016 er det budsjettert med en reduksjon på knapt 40 mill. kroner (-0,3 pst.), som delvis kan forklares med høy regnskapsført melkepris i 2015. Samlet gir moderat kostnadsutvikling et positivt bidrag til inntektsutviklingen, til tross for svak krone og prisvekst på en del importerte driftsmidler.

Jordbrukets gjennomsnittlige *Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk* økte med 13,9 pst. i 2015. For 2016 budsjetterer BFJ med en økning på 1,1 pst. For perioden 2014 til 2016 økte inntekten med 15,2 pst. Det er 2,5 prosentpoeng mer enn forutsatt i avtalen i fjor (tilsvarende om lag 350 mill. kroner). Lønnsveksten for alle grupper av lønsmottagere ble 2,8 pst. i 2015 iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Med grunnlag i gjennomførte lønnsoppgjør, har Statens forhandlingsutvalg lagt til grunn 2,4 pst. lønnsvekst i 2016, og 2,4 pst. i 2017, som anslått av SSB. For perioden 2014 til 2016 anslås veksten til 5,3 pst.

Figur 6.1 viser inntektsutviklingen i jordbruket og for andre grupper, på indeksform, hvor inntekten i 2014 er satt lik 100. Figuren viser også avviket fra forutsetningene i fjorårets jordbruksavtale, i prosentpoeng.

Figur 6.1 Inntektsutvikling for jordbruket og årslønn for andre grupper, samt avvik fra fjorårets forutsetning for jordbruket i prosentpoeng.

Kilde: BFJ, DTBU og SSB.

Referansebrukene

Referansebrukene bygger på regnskapstall fra 2014 i NIBIOs driftsgranskinger, som Budsjettnemnda har regnet fram til 2016. Driftsgranskingsbrukene er valgt ut blant foretak over en minstegrense, mht. økonomisk driftsomsfang, jf. kap. 3. Til forskjell fra Totalkalkylen er avskrivningene i NIBIOs driftsgranskinger beregnet etter historiske kostnader, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I NIBIOs driftsgranskinger føres også etterbetalingen fra TINE på melkeprisen på utbetalingsåret, mens de i Totalkalkylen føres på produksjonsåret. Dette er to, av flere, årsaker til at en vil finne avvik i inntektsutviklingen mellom de to beregningssystemene.

Referansebrukene viser, i gjennomsnitt, også en sterk inntektsvekst fra 2014 til 2016. Veksten er størst i melkeproduksjonen og spesialisert produksjon av storfekjøtt, utenom svinehold, hvor forbedret markedsbalanse fra 2014 gir et vesentlig bidrag. I melkeproduksjonen øker inntekten mer per årsverk ved økende bruksstørrelse. Viktige forklaringer er økt melkepris og fallende rente. Større bruk har større produksjon og høyere gjeld per årsverk. Noe utflating av strukturprofilen i tilskuddene i 2014 bidrar også noe, men bruket med 14 kyr mottar likevel dobbelt så mye tilskudd per ku som bruket med 55 kyr. Både for egg og sau gir tendenser til overproduksjon negativt bidrag til inntektsutviklingen.

Jordbruksfradraget

Avtalepartene er enige om å inkludere verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettnemnda har beregnet inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget de siste årene som vist i tabell 6.1.

Tabell 6.1 Virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. Normalisert regnskap. Mill. kroner og kroner per årsverk.

	2012	2013	2014	2015	2016*
Spart skatt, mill. kr	920	888	827	861	808
Verdi før skatt, mill. kr	1 508	1 455	1 343	1 398	1303
Inntektsverdi, kr/årsverk	30 600	30 200	28 600	30 500	29 000
Utnyttingsgrad	43 %	43 %	44 %	48 %	44 %

Kilde: BFJ

Budsjettnemndas anslag, basert på selvangivelser for 2014, viser at jordbruket sparte 827 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 343 mill. kroner omregnet til verdi før skatt. I 2016 reduseres verdien av jordbruksfradraget som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert fra 27 til 25 pst. Med grunnlag i tallene fra SSB/BFJ har Statens forhandlingsutvalg lagt til grunn at 28 pst. av en økning i *Vederlag til arbeid og kapital* per jordbruksbedrift, vil gi grunnlag for økt fradrag i 2017. Ved omregning fra spart skatt, til inntektsverdi før skatt, vil Statens forhandlingsutvalg benytte en skattesats på 38 pst. for 2017. Finansdepartementet har sendt på høring et forslag om endringer i landbruksbeskatningen, herunder jordbruksfradraget, med høringsfrist 4. juni. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn gjeldende regelverk for fradraget i 2017.

6.3 Rammen

6.3.1 Oppbygging av rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Oppbyggingen av rammen er basert på anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.2. For de makroøkonomiske størrelsene har Statens forhandlingsutvalg i stor grad lagt til grunn SSBs prognoser i Økonomisk utsyn. Fra 2015 til 2016, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,4 pst. For 2017 har Statens forhandlingsutvalg benyttet 2,4 pst., som SSB anslo i mars.

Statens forhandlingsutvalg viser til jordbrukets krav, og har i all hovedsak lagt til grunn de samme tekniske forutsetningene for utviklingen til 2017. Unntaket gjelder utviklingen i produksjonsvolum og volum av ikke-varige produksjonsmidler. Statens forhandlingsutvalg deler jordbrukets vurdering av usikkerhet i prognosering av disse to faktorene. Svingninger i volumindeksene det siste tiåret gjør at det må utvises skjønn i prognoseringen av produktivetsframgangen i bruttoproduktet (hvor mye større produksjon jordbruket årlig får ut av innsatte driftsmidler som følge av avls- og avlingsframgang osv.). Forhandlingsutvalget har valgt å benytte jordbrukets anslag på 0,2 pst. produktivetsvekst i 2017, men med utgangspunkt i en prognosert produksjonsøkning på 0,8 pst., som er gjennomsnittet av de siste 5 år. Det gir følgende tekniske forutsetninger for rammen:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,8 pst. fra 2016 til 2017.
- Prisøkning på 1,3 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 38 pst. av brutto markedsinntekter.

- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,6 pst. fra 2016 til 2017.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 2,3 pst. fra 2016 til 2017.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjettnemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 2,0 pst., og 0,2 prosentpoeng reduksjon i bankenes utlånsrente.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 57,1 mrd. kroner.
- 2,0 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjettnemnda.
- 2,4 pst. lønnsøkning for andre grupper, både fra 2015 til 2016 og fra 2016 til 2017.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på 420 mill. kroner. Prognosert kostnadsvekst blir 610 mill. kroner.

Rammen

Årets totalkalkyle viser at jordbrukets inntekter er budsjettert å øke med 2,5 prosentpoeng mer enn det som ble lagt til grunn for fjorårets avtale for perioden 2014 til 2016. Dette, sammen med den økonomiske situasjonen, behovet for mer konkurransedyktig næringsliv og budsjett-situasjonen, må tillegges vekt i rammevurderingen. På dette grunnlaget tilbyr Statens for-handlingsutvalg en ramme for oppgjøret på 90 mill. kroner, jf. tabell 6.2. Etter en inntekts-vekst på 15,2 pst. fra 2014 til 2016, legger rammen til rette for en inntektsvekst på 1 ½ pst. fra 2016, før oppgjør, til 2017. Det innebærer en inntektsvekst på 5 ¼ pst. per år fra 2014 til 2017. Prognosen for andre grupper er 2 ½ pst. per år i samme periode. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

Tabell 6.2 Oppbygging av økonomisk ramme. Mill. kroner og pst.

	Grunnlag			
	Mill kr	Volum	Pris	Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	32 240	0,8 %		260
2. Prisøkning på varer uten målpris	12 160		1,3 %	160
3. Driftskostnader	20 015	0,6 %	2,3 %	580
4. Kapitalslit og leasing	8 104			145
5. Normalisert realrentekostnad	343			-115
6. Arbeidsforbruk	14 361	-2,0 %	2,4 %	50
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				240
B. Justering for tidligere utvikling og øvrige forhold				-150
SUM, ramme, mill. kr.				90

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.3. Målprisene økes fra 1. juli 2015 med en årsvirkning på 125 mill. kroner. Fra 2015 er det 56 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 foreslås redusert med 70 mill. kroner i 2017. Med prognosene i tabell 6.3 vil verdien av jordbruksfradraget bli redusert med 21 mill. kroner.

Tabell 6.3 Finansiering av rammen. Mill. kroner

	Tilbud
Netto endring i målpriser fra 01.07.16	125
Endret bevilgning på kap. 1150 i 2017	-70
Overførte midler fra 2015	56
Endret verdi av jordbruksfradraget	-21
SUM	90

Omdisponeringer i 2016

Det er godkjent overført 56,3 mill. kroner fra 2015 til 2016. Det er prognosert et overforbruk på 10 mill. kroner i 2016, bl.a. som følge av at økt bevilgningsbehov på 15,5 mill. kroner til RÅK-ordningen. Det betyr at 46,3 mill. kroner kan omdisponeres. For å begrense prisveksten på råvarer til kraftfôr og mel, foreslår Statens forhandlingsutvalg at 10,7 mill. kroner disponeres til økt prisedskrivning av norsk korn og tilskudd til matmel, fra 1. juli. Det resterende beløpet på 35,5 mill. kroner foreslås tilført Landbrukets utviklingsfond, som en engangsbevilgning

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Foreslåtte endringer i målprisene er vist i tabell 6.4. Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 125 mill. kroner. Det er den laveste målprisøkningen på 10 år.

Tabell 6.4 Målprisendringer fra 1. juli 2016.

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 567,7	5,28	0,05	78,4
Gris	131,6	32,34	-0,09	-11,8
Poteter	179,7	4,39	0,09	16,2
Grønnsaker og frukt	2 267,8		1,3%	30,0
Norsk matkorn	189,5	3,08	0,064	12,2
Sum målprisendringer				125,0

De foreslåtte økningene i målprisene vil, isolert sett, gi en økning i forbrukerprisindeksen for mat og alkoholfrie drikkevarer på 0,1 prosentpoeng. Dette tilsvarer om lag 25 kroner i året per person, eller om lag 50 kroner for en gjennomsnittshusholdning.

Næringsmiddelindustrien

Statens forhandlingsutvalg legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Med nåværende prisbilde i Europa, spesielt for melkeprodukter, har Landbruksdirektoratet prognosert økt bevilgningsbehov i 2017. Statens

forhandlingsutvalg foreslår en økning i bevilgningen på 24,9 mill. kroner i 2017 for å dekke prognosert behov og økt behov som følge av økte målpriser. Målprisene for mat-hvete foreslås økt med 7 øre per kg, rug reduseres med 2 øre, mens målprisene på bygg og havre foreslås økt med henholdsvis 5 og 4 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn økes med 1 øre og tilskudd til matkorn økes med 4 øre per kg.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås redusert med 70 mill. kroner, jf. fordelingsskjemaet i vedlegg 1. De foreslåtte bevilgningsendringene inkluderer både endringene som foreslås i tilbudet og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i tilbudet, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnyttning av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene for rammen (kolonne A i tabell 6.5). I tillegg har sekretariatet beregnet anslag på utvikling fra 2016 til 2017 inkludert volumendringer (produktivitetsvekst), jf. kolonne B. Kolonne C, endring fra 2014 til 2017 inkluderer også volumendring.

Det er nå en mer positiv utvikling i jordbruket enn en del tidligere år. Redusert bruksavgang, mindre arealreduksjon og delvis økning i dyretall, gjør at det i 2017 ikke frigjøres midler innenfor uendret bevilgning som kunne vært benyttet til økte tilskuddssatser.

Kvalitetstilskuddet til storfekjøtt er foreslått endret ved at bare klasse O+ og bedre skal være tilskuddsberettiget. Det er foreslått en bevilgningsøkning til ordningen på 48 mill. kroner. På grunn av begrensninger i datagrunnlaget er dette lagt inn på referansebrukene som lik satsøkning på storfeslakt. På grunn av kvalitetsforskjeller mellom slakt av NRF og spesialiserte raser, vil utslagene for melkebrukene i praksis bli noe svakere og for hold av ammeku noe bedre enn det som går fram av tabell 6.5.

Gjennomgående er inntektsutslagene av fordelingen svakest i produksjoner med overkapasitet og tendenser til markedsoverskudd, som egg, svin, kylling og sau/lam.

Tabell 6.5 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskudds-
endringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2017, med og uten volumendringer
fra 2016 til 2017. Kroner per årsverk¹⁾

			A	B	C	
	Års- verk	2016 før oppgjør	Endring 16 til 17 volumfast	Endring 16 til 17 volumjustert	Endring 14 til 17 volumjustert	
1	Melk. 25 årskyr, landet	1,95	362 600	-900	4 800	56 300
2	Korn. 383 dekar, landet	0,44	297 800	2 600	5 000	-15 700
3	Sau. 153 vinterfôra, landet	1,24	237 200	-3 200	100	4 000
4	Melkegeit. 120 årsgeiter, landet	1,65	382 300	-3 100	3 100	37 600
5	Svin/korn. 48 avlssvin, landet	1,56	468 000	-24 100	-13 900	89 400
6	Egg/planteprod. 6.700 høner, landet	1,34	420 500	-16 400	-2 800	-50 400
7	135 daa poteter + 440 daa korn, landet	1,68	436 600	6 700	10 400	46 000
8	31 ammekyr, landet	1,22	275 100	4 100	7 600	43 500
9	51 dekar frukt og bær, landet	1,87	372 300	5 600	11 900	-2 100
10	Fjørflakst og planteprodukter, landet	1,05	402 400	-1 600	15 400	-143 100
11	Økologisk melk. 23 årskyr, landet	1,95	367 300	1 300	7 200	56 500
12	Melk. 14 årskyr, landet	1,68	312 300	-700	4 400	30 200
13	Melk. 40 årskyr, landet	2,20	386 900	3 400	8 900	100 700
14	Melk. 55 årskyr, landet	2,41	453 800	5 500	11 700	138 200
15	Melk. 28 årskyr, Østlandets flatbygder	2,08	413 300	-12 000	-5 300	39 300
16	Melk. 24 årskyr, Østl. andre bygder	1,95	372 200	200	6 000	57 800
17	Melk. 35 årskyr, Agder/Rogaland Jæren	1,86	359 600	4 100	9 100	95 200
18	Melk. 21 årskyr, Agder/Rog. andre bygder	1,80	333 800	1 000	6 100	56 500
19	Melk. 22 årskyr, Vestlandet	1,89	340 900	100	5 500	49 200
20	Melk. 28 årskyr, Trøndelag	2,03	359 100	1 800	7 200	66 800
21	Melk. 24 årskyr, Nord-Norge	1,99	390 600	1 000	6 900	72 700
22	Korn. 238 daa, Østlandet	0,34	113 800	1 700	2 500	-19 300
23	Korn. 850 daa, Østlandet	0,77	539 700	7 000	11 800	2 300
24	327 dekar korn + 25 avlssvin, Trøndelag	1,00	391 700	-20 700	-11 800	44 600
25	Sau. 132 vinterfôra, Vestlandet	1,17	202 100	-1 800	1 000	-1 200
26	Sau. 162 vinterfôra, Nord-Norge	1,23	322 200	-3 700	900	13 000
27	Sau. 271 vinterfôra, landet	1,63	323 300	-2 800	1 500	33 100
28	Samdrift melk. 51 årskyr, landet	2,77	522 500	3 000	10 700	114 000

¹⁾ Fullt utslag av pris- og tilskuddsendringer i 2017 inkl. samme pris- og kostnadsutvikling fra 2016 til 2017 som lagt til grunn for rammen, inkl. verdi av jordbruksfradraget. Uten volumendringer i kolonne A, med volumendringer i kolonne B og C. Det er ikke regnet utslag av redusert bevilgning til avsetningstiltak potet eller justering i kvalitetstilskuddet for ull.

6.5 Andre hovedpunkter

Statens forhandlingsutvalg har lagt opp til en fordelingsprofil med grunnlag i prioriteringene som er omtalt i kapittel 6.1. Statens forhandlingsutvalg har prioritert å stimulere til økt beiting, utnytting av utmarksressursene, økt verdiskaping og kvalitet i produksjonen av storfekjøtt og redusert stimulans til å legge om til grasbasert produksjon i de typiske kornområdene ved å øke kornprisen, øke arealtilskuddet til korn og redusere tilskuddet til grasproduksjon i kornområdene.

Grasbasert husdyrhold

- Kvalitetstilskuddet til storfekjøtt er foreslått endret ved at bare klasse O+ og bedre skal være tilskuddsberettiget. Det er foreslått en bevilgningsøkning på 48 mill. kroner til ordningen.
- Målprisen på melk økes med 5 øre per liter.
- Det gjennomføres i tillegg en økning på 5 øre, uten inntektsvirkning, knyttet til endret innfrakttilskudd i prisutjevningsordningen. Endringen vil i sum ikke påvirke verken pris til melkeprodusentene eller til forbrukerne.
- Tilskuddet til utmarksbeite økes innenfor en ramme på 51,1 mill. kroner, inkludert et økt bevilgningsbehov på 16 mill. kroner, som følge av økt dyretall på beite.
- Husdyrtilskudd til sau økes innenfor en ramme på 8,7 mill. kroner og det foreslås en forenkling av kvalitetstilskuddet til ull.

Kraftfôrbasert husdyrhold

- Det er behov for tiltak som kan bidra til bedre markedsbalanse for egg, og å hindre ny overproduksjon av svinekjøtt.
- Målprisen for svin reduseres med 9 øre per kg. Produksjonstilskuddene reduseres med 10 mill. kroner.
- Det foreslås å redusere distriktstilskuddene til kraftfôrbasert husdyrhold, for ikke å subsidiere unødvendig lang frakt både av fôr og produkter, bl.a. i et klimaperspektiv. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å avvikle distriktstilskudd til egg.

Planteproduksjon

- Målprisen på mathvete foreslås økt med 7 øre per kg, mens matrug reduseres med 2 øre per kg, fordi det er overproduksjon. Målprisene for bygg og havre økes med 5 og 4 øre. Det gir en samlet inntektsvekst på 53,7 mill. kroner i sektoren ved normalårsavlinger for korn og oljevekster.
- Prisnedskrivningstilskuddet økes med 1 øre og tilskudd til matkorn med 4 øre. Det vil øke prisen på råvarer til kraftfôr med 2 ½ øre og for matkorn med 1 ½ øre per kg.
- Arealtilskuddet til korn økes med 13 kroner per dekar i sone 1–3, tilsvarende 30,7 mill. kroner.
- Målprisene for poteter økes med 9 øre per kg og frukt og grønt med 1,3 pst. Distriktstilskuddet til frukt, bær og grønnsaker økes med 3,3 mil. kroner, i hovedsak til Vestlandet (sone 2–5).
- Tilskuddene til stivelse og potetsprit reduseres med 4 mill. kroner.

Landbrukets utviklingsfond (LUF)

- Innenfor Landbrukets utviklingsfond ønsker Statens forhandlingsutvalg å prioritere bedriftsrettede midler til investering ut utvikling, og foreslår en økning i innvilgningsrammen på 26,5 mill. kroner.
- Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler reduseres med 12 mill. kroner.
- Ordningene med tilskudd til drenering, utsiktsrydding og biogass videreføres for å sikre forutsigbarhet, men avsetningen til ordningene kan reduseres i 2017, pga. ubrukte midler.
- I sum reduseres innvilgningsrammen for tilskudd med 22 mill. kroner. På grunn av lavere rente reduseres prognosen for utbetaling fra rentestøtteordningen med 30 mill.

kroner. På bakgrunn av dette foreslås både samlet innvilgningsramme og bevilgningen til LUF redusert med 52 mill. kroner.

Miljø og klima

- Det er behov for å styrke kunnskapen om jordbrukets samlede utslipp og bidrag til utslippsreduksjoner, herunder kunnskap om endringer på foretaksnivå. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det nedsettes et utvalg for å se nærmere på hvordan jordbrukets samlede utslippsregnskap kan videreutvikles og synliggjøres bedre. Videre foreslås det å prioritere klimaområdet innen forskning, utredning og rådgivning i årets oppgjør.
- Tilskuddet til regionale miljøprogram reduseres med 7,2 mill. kroner, som en tilpasning av bevilgningen når tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser gjøres til en nasjonal ordning.
- Tilskuddssatsene til økologisk produksjon økes med vel 7 mill. kroner innenfor gjeldende bevilgning.

Produksjonstilskudd, velferdsordninger m.m.

- Kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 10 kroner per dekar. Arealtilskudd til grovfôr avvikles i de typiske kornområdene (sone 1) og reduseres med 10 kroner per dekar på det øvrige Østlandet og Trøndelags flatbygder (sone 3–4).
- Velferdsordningene videreføres, inkl. den særskilte sykepengeordningen for jord- og skogbrukere. Bevilgningen til velferdsordningene samlet kan reduseres med 43,9 mill. kroner, som en tilpasning til behovet.
- Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning foreslås økt med 2 mill. kroner.
- For å legge til rette for en mer forutsigbar planlegging og oppfølging av større IKT-prosjekter, foreslår Statens forhandlingsutvalg at det settes av en fast bevilgning over kap. 1150, post 21, til utvikling av IKT-/forvaltningssystemer for ordninger over jordbruksavtalen. Bevilgningen på posten settes til 21,5 mill. kroner i 2017.

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr. 11/2016. Per 31. desember 2015 var sum likviditet og fordringer for fondet 1 913 mill. kroner. Av dette var 1 588,5 mill. kroner inntående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 325 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.1 viser kapitalsituasjonen i LUF. Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2015 var på 2 390 mill. kroner. Det totale ansvaret på LUF har økt betydelig etter innføring av rentestøtteordningen i 2003. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppgjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt.

Det foreslås at LUF tilføres 35,5 mill. kroner i 2016 gjennom omdisponering av udisponerte midler i 2016, jf. tabell 7.1. På grunn av redusert tilskuddsramme fra LUF med -22 mill. kroner og endret utbetalingsprognose for rentestøtteordningen på -30 mill. kroner foreslår Statens forhandlingsutvalg at bevilgningen til fondet for 2017 reduseres med 52 mill. kroner og settes til 1 151 mill. kroner.

Tabell 7.1 Framføring av kapitalsituasjonen for LUF for 2015-2017 med prognoser over framtidige utbetalinger. Mill. kroner.

	Regnskap 2015	Prognose 2016	Prognose 2017
Bevilgning	1 205,7	1 203,1	1 151,1
Engangsoverføring ¹	-28,6	35,5	
Renteinntekter	18,7	14,0	14,3
Netto tilførsel av kapital i forbindelse med inv. lån	85,0	75,6	68,7
Andre inntekter	30,8	12,0	12,0
Sum tilførsel	1 311,6	1 340,2	1 246,1
Sum Utbetalinger	1 340,6	1 379,3	1 369,8
Endring i likviditet og fordringer	-29,0	-39,1	-123,8
Likviditet, Inntående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 588,5	1 615,8	1 560,8
Utestående investeringslån	325,0	258,6	189,9
Likviditet og fordringer LUF per 31.12	1 913,5	1 874,4	1 750,7

1 I jordbruksoppgjøret 2015 ble 28,6 mill. kroner av bevilgningen for 2015 overført til post 70.3 for å bidra til finansiering av prisnedskrivning korn.

Tabell 7.1 viser en endring i likviditeten for 2017 på -123,8 mill. kroner. Erfaringstall viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, bl.a. som følge av frafall i ansvar. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn. Med utgangspunkt i den negative prognosen for årsresultat for fondet vil departementet gå gjennom ordninger med store ubenyttede rammer og vurdere om disse midlene skal inndras ved årsskifte.

7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser Tilskuddsramme for LUF i 2016, samt endring i tilskuddsramme fra 2016 til 2017. Tilskuddsrammen for tilskudd fra fondet for 2017 foreslås satt til totalt 1 388,5 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger.

En vesentlig del av innvilgningsrammen for LUF for 2017 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvikling og gründerskap i landbruket. Skogbruk, og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak, utgjør en annen sentral del av innvilgningsrammen til fondet. For å imøtekomme det store investeringsbehovet og samtidig bidra til målrettede tiltak som fremmer rekruttering foreslår Statens forhandlingsutvalg å prioritere investeringsvirkemidlene. Tilskuddsrammen økes med 26,5 mill. kroner. Dette er 9,5 mill. kroner mer enn det jordbrukets forhandlingsutvalg krever.

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF. Mill. kroner.

	2016	2017	Endring 2016-2017
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	548,0	574,5	26,5
Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping			
<i>Utrednings- og tilretteleggingsmidler (fylkesvise)</i>	60,0	48,0	-12,0
<i>Områderettet innsats</i>	6,0	0,0	-6,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket ¹	26,0	26,0	0,0
Forskning	53,0	53,0	0,0
Matmerk	52,0	52,0	0,0
Utviklingsprogrammet- landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	90,0	90,0	0,0
Bioenergiprogrammet	67,0	67,0	0,0
Skogbruk	214,0	214,0	0,0
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,5	1,5	0,0
Utsiktsrydding ²	20,0	10,0	-10,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	95,0	0,0
Drenering ³	80,0	60,0	-20,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk	9,0	9,0	0,0
Klima- og miljøprogram	18,0	18,0	0,0
Biogass ⁴	2,0	1,0	-1,0
Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	9,0	9,5	0,5
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,0	30,0	0,0
SUM tilskuddsramme	1 380,5	1 358,5	-22,0
Rentestøtte – utbetalinger ⁵	60,0	30,0	-30,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 440,5	1 388,5	-52,0

- 1 Avsetningen for 2017 omfatter 20 mill. kroner til fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving, og 6 mill. kroner til KIL.
- 2 Avsetningen til ordningen er foreslått redusert i 2017 ettersom avsetningen i 2016 regnes som tilstrekkelig for både 2016 og 2017. Det legges til grunn en årlig tilskuddsramme på 20 mill. kroner.
- 3 Avsetningen til ordningen er foreslått redusert i 2017 ettersom avsetningen i 2016 regnes som tilstrekkelig for både 2016 og 2017.
- 4 Avsetningen til ordningen er foreslått redusert i 2017 ettersom avsetningen i 2016 regnes som tilstrekkelig for både 2016 og 2017.
- 5 Ordningen med rentestøtte ble avvirket i jordbruksoppkjøret 2015. Det avsettes midler over LUF til utbetaling av rentestøtte for 2017 for de som har fått innvilget rentestøtte før 1.1.2016. Prognose for utbetalinger i 2017 er satt til 30 mill. kroner.

7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Investeringsvirkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige virkemidler for å oppnå dette. Meld. St. 31 (2014-2015) *Garden som ressurs – markanden som mål. Om vekst og gründerskap innan landbruksbaserte næringer* ble behandlet av Stortinget i februar 2016. En samlet komite uttrykte at stortingsmeldingen gir en god beskrivelse av utvikling og potensial for næringsutvikling i landbruket. Komiteen mente videre at utvikling av flere alternative næringer i tillegg til primærproduksjon, også medvirker til å styrke forståelsen og legitimiteten for landbruket og landbrukspolitikken.

Flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gode gründere, flere

vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer i landbruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har bl.a. som mål å underlette oppstartsutfordringer og bidra til kompetanseutvikling i næringen. Ordningene har derfor betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøprogram og regionalt skog- og klimaprogram, synliggjør regionale prioriteringer og tilpasninger av virkemiddelbruken innenfor regional næringsutvikling.

7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om økt effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås økt effektivisering og produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre investerer i større grad enn eldre, og delvis fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Hele 77 pst. av tilskuddene til investering og bedriftsutvikling i landbruket ble i 2015 gitt til brukere under gjennomsnittsalder i næringen, og 26 pst. av tilskuddene ble gitt til unge under 35 år. Unge under 35 år er dessuten prioritert i deler av regelverket. Denne aldersgruppen får altså en relativt stor andel av tilskuddsmidlene. Et eget generasjonsskifte tilskudd skal f.eks. avhjelpe mindre investeringsbehov i forbindelse med oppstart. Maksimal prosent-sats for generasjonsskifteordningen foreslås hevet fra 40 pst. til 50 pst.

Investeringsbehovet i landbruket er stort, og investeringsvirkemidlene er et viktig risikoavlastende bidrag for å stimulere til økte investeringer. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til investering og bedriftsutvikling økes med 26,5 mill. kroner til totalt 574,5 mill. kroner i 2017. Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer foreslås videreført med inntil 33 pst. av kostnadsoverslaget for investeringen. Skal målet om økt produksjon nås, er det nødvendig å støtte opp om de som ønsker å vokse. Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal derfor prioriteres. Lønnsomhetsvurdering av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av midler. Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader. Nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og fornyelse av driftsapparatet skal vektlegges. Energihensyn og miljø- og klimavennlig teknologi skal inngå i vurderingen av søknader om tilskudd der det er relevant.

Statens forhandlingsutvalg foreslår videre at ordningen med risikolån videreføres. I rapporten *Økt rekruttering til landbruket* viser arbeidsgruppen til at risikolåneordningen med tilhørende tapsfond må prioriteres høyt. Det foreslås derfor at vilkårene for risikolån over ordningen gjennomgås.

I forbindelse med Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret i 2015 ble Landbruks- og matdepartementet bedt om å vurdere om investeringsvirkemidlene kan innvilges allerede på høsten samme år som midlene blir avsatt over jordbruksavtalen, selv om bevilgning og

utbetaling først skjer året etter. Bakgrunnen for dette er en antagelse om at det kan oppnås bedre planleggings- og byggeprosesser, bedre avtaler med entreprenører og leverandører, og at det kan åpne for at bygging kan startes tidligere dersom man har tilsagn om finansiering høsten før neste byggesesong. Innovasjon Norge har gjort en vurdering av spørsmålet. Kostnadsoverslagene som ligger til grunn for søknad om investeringstilskudd bygger i dag i stor grad på tilbud som byggherren allerede har fått. Selv om man trolig er i en bedre forhandlingssituasjon med avklart finansiering før innhenting av tilbud, enn når finansiering foreligger etter innhenting av tilbud, er Innovasjon Norge tvilende til hvor stor forskjell dette faktisk kan utgjøre for majoriteten av søknadsmassen og hvilke langsiktige effekter på lønnsomheten dette vil kunne ha. Endring vil likevel kunne ha betydning for store investeringsprosjekter. Innovasjon Norge konkluderer derfor med at det kan være hensiktsmessig å ha mulighetene til å kunne disponere noe av neste års ramme inneværende år (dvs. høsten). Dette forutsetter da at det ikke etableres egne rapporteringsregimer og at man finner fram til hensiktsmessige løsninger knyttet til gjennomføringskostnader mv.

På bakgrunn av dette foreslås det at Innovasjon Norge gis anledning å gi tilsagn om tilskudd over IBU-midlene allerede på høsten samme år som midlene blir avsatt over jordbruksavtalen. Dette forutsetter at nasjonale og regionale føringer rundt bruken av midlene må avklares tidlig på høsten og at ordningen ikke skaper større forvaltningsmessige utfordringer, samt at det etableres et system som gir forutsigbart for søkerne av midlene.

7.2.2 Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og kompetansehevende tiltak, samt mobiliserings-tiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert næringsutvikling regionalt og kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket.

Statens forhandlingsutvalg prioriterer midler til investering og bedriftsutvikling direkte til det enkelte foretak, og foreslår derfor at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak reduseres med 12 mill. kroner og settes til 48 mill. kroner i 2017. Det forutsettes at den strategiske innretningen på bruken av midlene er godt samordnet med innretningen på de bedriftsrettede virkemidlene regionalt.

7.2.3 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å sikre utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet er ulike typer rådgivingstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket.

I arbeidsgrupperapporten *Økt rekruttering til landbruket* ble kompetansens betydning for utvikling av næringen og for rekruttering til landbruket fremhevet. Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon. Alder ved overtagelse av landbrukseiendom er jevnt over høy i hele landet og mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. "Voksenagronom" tilbys på mange naturbruksskoler i fylkene. Dette er et tilbud til voksne med annen/høyere utdanning som har behov for agronomkompetanse. Tilbudet varierer fra fylke til fylke både hva gjelder form og innhold. Ett av arbeidsgruppens forslag omhandlet behovet for å utrede en nasjonal modell for "voksenagronom" som sikrer faglig og pedagogisk kvalitet og fleksibel tilrettelegging.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det blir satt i gang en utredning av en nasjonal modell for "voksenagronom". Utredningen skal gjennomføres i samarbeid med næringen og utdanningsmyndighetene.

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det avsatt 4 mill. kroner til en flerårig satsing på rekruttering og gründerskap i landbruket. I Meld. St. 31 (2014- 2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål* ble det foreslått at satsingen skulle benyttes til å prøve ut en mentorordning i landbruket. Arbeidsgruppen som så på rekruttering til landbruket kom med ytterligere konkretisering av forslaget.

I tråd med arbeidsgruppens forslag foreslås det at det prøves ut en lavterskel mentorordning for landbruket i noen utvalgte regioner etter modell av prosjektet Kompetanseløft Trøndersk landbruk. Unge under 25 år prioriteres. Norsk landbruksrådgiving skal forvalte ordningen i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt. Det tas sikte på oppstart av en toårig prøveordning høsten 2016. Målet med forsøkene må være å utvikle en metodikk for en mentorordning i landbruket som er tilpasset næringens behov, og som kan ha overføringsverdi til hele landet. Prøveordningen skal evalueres.

7.2.3.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket. Dette ansvaret må sees i sammenheng med fylkeskommunenes ansvar som skoleeiere og regionale utviklingsaktører. Her er de videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren, og som ressurs for etter- og videreutdanningstilbudene i landbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til ordningen med en ramme på 20 mill. kroner for 2017 til fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving. Prioriterte områder for ordningen er tiltak for å øke kompetansen i landbruket, herunder støtte til etter- og videreutdanningstilbud for yrkesutøvere i landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering og omdømmebygging.

7.2.3.2 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket

Stiftelsen Matmerk forvalter Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL). Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket

eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av nasjonale og regionale kompetansetilbud.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at rammen på 6 mill. kroner til KIL videreføres for 2017. Det avsettes inntil 500 000 kroner over KIL-ordningen til den varslede utredningen om en nasjonal modell for "voksenagronom".

7.2.4 Forskning

Forskningsmidler over jordbruksavtalen skal bringe fram kunnskap som bygger opp under de landbruks- og matpolitiske målene. Midlene skal særlig bidra til økt produksjon av mat, til at maten er trygg og til å bedre bondens økonomi. Hensynet til miljø og klima skal gjennomgående ivaretas ved avtalestyrets disponering av midlene.

For 2017 skal kunnskapsutvikling i tråd med behov som fremgår av rapporten "Landbruk og klimaendringer" fra januar 2016 prioriteres, særskilt forskning rettet mot opptak og utslipp av klimagasser. Videre skal forskning som øker verdiskapingen i produksjonen av korn, storfekjøtt, frukt og grønt prioriteres. I dette ligger bl.a. områder som bedre agronomi, sortsutvikling, førkvalitet og teknologiutvikling. Andre områder det er aktuelt å vektlegge er utredninger som bidrar til å øke kunnskapsgrunnet innen andre landbruksbaserte næringer for eksempel knyttet til lønnsomhet og sysselsetting for disse næringene, samt studier av produksjonsutfordringer innen økologisk landbruk. Statens forhandlingsutvalg foreslår en avsetning på 53 mill. kroner til forskning videreføres i 2017. Inntil 3 mil. kroner kan nyttes til utredninger.

7.2.5 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurranseevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norsk produsert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL), generisk markedsføring av økologisk mat (jf. kap. 7.4.2) samt drifte den nye databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til Matmerk videreføres i 2017 med 52 mill. kroner. Det legges til grunn at Matmerk spesielt prioriterer KSL og utviklingsoppgaver knyttet til en modernisering og oppgradering av systemet. Videre må drift av lokalmat.no, måling av omsetning av lokalmat, merkeordningene, og oppgaver knyttet til Inn på tunet prioriteres innenfor denne rammen. Fra 2018 er det behov for en ny finansieringsplan for Nyt Norge-ordningen. Statens forhandlingsutvalg ber Matmerk komme tilbake med en slik plan i god tid før jordbruksforhandlingene 2017.

7.2.6 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet - landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping skal skape vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre landbruksbaserte næringer basert på landbruksressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i Meld. St. 31(2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det tilbys tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om lokalmat og landbruksbasert reiseliv hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt.

Når det gjelder satsingen på innlandsfiske vises det til romertallsvedtak I i Innst. 177 S (2015–2016) fra næringskomiteen i forbindelse med Stortingets behandling av Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*. Stortinget ber regjeringen om å fremme en tiltaksplan for å legge til rette for innlands oppdrettsfiskevirksomhet i tilknytning til statsbudsjettet for 2017. Landbruks- og matdepartementet legger til grunn at både forvaltning og næringsaktører må involveres godt i arbeidsprosessen og at tiltaksplanen derfor først kan foreligge våren 2017. LMD vil komme tilbake til saken i forbindelse med statsbudsjettet for 2017.

Meld. St. 31 om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer signaliserer klare ambisjoner for landbruksbaserte næringer de nærmeste årene, og inkluderer blant annet et mål om 10 mrd. omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025. Det bør fortsatt legges stor vekt på både vekstordningen og forpliktende produsent-sammenslutninger, i tillegg til innsatsen rettet inn mot det landbruksbaserte reiselivet. Statens forhandlingsutvalg foreslår at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet videreføres med 90 mill. kroner i 2017.

I tråd med føringene i Prop. 77 S (2015–2016) Om reindriftsavtalen 2016/2017, legges det opp til at Reinprogrammet forvaltes som en integrert del av Utviklingsprogrammet.

7.2.7 Bioenergiprogrammet

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping og bidrar til å nå Regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg inngår også i Bioenergiprogrammet. Denne satsingen koordineres fra 2015 med regjeringens biogasstrategi og etableringen av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i kombinasjon med annet biologisk avfall.

Det er stor etterspørsel etter midler over Bioenergiprogrammet og Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til programmet videreføres med 67 mill. kroner for 2017. Norsk Gartnerforbund tildeles 1 mill. kroner av avsetningen for å stimulere til fortsatt satsing på klimavennlig produksjon.

7.2.8 Skogbruk

Skogressursene er en viktig kilde til fornybar energi og til produksjon av trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. Samtidig utgjør skogene et stort karbonlager, som kan opprettholdes gjennom en aktiv, bærekraftig skogpolitikk. Nettoopptaket av karbon i skogen i Norge er på om lag 26 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. Dette tilsvarer om lag halvparten av utslippene fra andre sektorer.

Regjeringen vil legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger. For å sikre overgangen til et lavutslippssamfunn, både i Norge og andre land, må opptak av CO₂ i skog og på andre arealer som ikke skyldes nye tiltak, komme i tillegg til utslippsreduksjoner i andre sektorer. Her bør det ses på tiltak som kan ivareta eller styrke skogens karbonlager, og tiltak som gjør at trevirke kan erstatte mer utslippsintensive materialer, samt at fornybar bioenergi fra skogen kan erstatte fossil energi. For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden skog ønsker regjeringen å legge til rette for å øke avvirkingen av skog. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å ta i bruk de nye virkemidlene i naturmangfoldloven og skogbrukets virkemidler; blant annet miljøregistreringer, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for lønnsom skogsdrift, og for utvikling av skogens positive nærings-, klima- og energibidrag. Investeringsnivået til både bygging og ombygging av skogsveier har økt de siste årene, med både offentlige og private midler. Det er fortsatt stort behov for nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier. Nybyggingsbehovet er størst i kystfylkene, særlig for skogsbilveier. Mange kystfylker har store skogressurser som ikke vil være lønnsomme å bruke uten veibygging. Store deler av skogsveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene på Sør- og Østlandet og i Trøndelagsfylkene er gammelt. Selv om det fortsatt er behov for noe nybygging av veier også her, er de største investeringsbehovene knyttet til standardheving av gamle veier. Bare rundt 15 pst. av skogsbilveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene er bygd eller ombygget for de største tømmervogntogene på inntil 24 meter og 60 tonns totalvekt. De fleste og største skogindustribedriftene er i dag lokalisert til de tradisjonelle skogstrøkene. Videreutvikling av skogsveinettet her vil bidra til å sikre råstofftilgangen og styrke konkurranseevnen til disse bedriftene.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som gir dokumenterbar og etterprøvbart informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. En viktig kilde til denne kunnskapen er Landsskogtakseringen. Det er viktig at skogeierne følger opp det ansvaret de har for nyplanting og nøkkelbiotoper.

Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er et sentralt virkemiddel for skogbrukets miljøarbeid. Gjennom dette arbeidet kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. For 2017 er det behov for å øke avsetningen til skogbruksplanlegging for å sikre et godt kunnskapsgrunnlag for økt bærekraftig avvirking.

Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierens muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til skogbruk over jordbruksavtalen videreføres med 214 mill. kroner i 2017. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene på et møte der også skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.2.9 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift med 1,5 mill. kroner i 2017. Denne avsetningen er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Midlene fra de to næringsavtalene forvaltes samlet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Det må jobbes aktivt med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder.

7.3 Miljø og klima

Miljøsatsingen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi og vil ha positiv påvirkning på produksjonen. Miljø- og klimaarbeidet i jordbruket vil også bli behandlet i melding om jordbrukspolitikken.

7.3.1 Utredning om landbrukets utfordringer i møte med klimaendringene

I Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret for 2014 ble det besluttet at landbrukets utfordringer i møte med klimaendringene skulle utredes. Landbruks- og matdepartementet oppnevnte i mars 2015 en arbeidsgruppe bestående av representanter fra næring, forvaltning og miljøorganisasjoner, ledet av Erik Eid Hohle, daglig leder for Energigården. Arbeidsgruppen ble gitt i oppdrag å vurdere norsk klimapolitikk på landbruksområdet opp mot ny kunnskap som fremkommer i FN's klimapanel sin 5. hovedrapport. Videre skulle kunnskapsstatus nasjonalt kartlegges og det skulle undersøkes hvilke muligheter klimaendringer eventuelt vil kunne gi for norsk landbruk, og samtidig hvilke utfordringer som vil måtte håndteres. Utredningen skulle også omfatte opptak i skog og lagring i jord, og baseres på ny kunnskap fra klimapanelet og de nye klimaframskrivningene som Norsk klimaservicesenter utarbeidet i 2015. Arbeidsgruppen skulle også vurdere om norsk jordbruk er rustet for å møte eventuelle endringer i forbrukernes etterspørsel etter mat produsert med et lavere klimaavtrykk. Arbeidsgruppen avleverte sin rapport *Landbruk og klimaendringer* 19. februar 2016.

Arbeidsgruppen påpeker at norsk matproduksjon skjer med utgangspunkt i ressursgrunnlaget, og at det ikke er mulig å produsere mat uten klimagassutslipp. De biologiske

prosessene i landbruket kan ikke erstattes på samme måte som prosesser basert på ikke-fornybare råstoffer og fossilbaserte produksjonssystemer. Arbeidsgruppen viser videre til at landbruket er i en særstilling sammenliknet med andre deler av norsk økonomi, ettersom det finnes svært få virkemidler eller tiltak som kun er innrettet med sikte på å redusere utslipp av klimagasser. Samtidig viser arbeidsgruppen til at det er et betydelig potensial for utslippskutt, muligens 10–20 pst. utslippsreduksjon fra jordbruket, inkludert reduserte utslipp som regnskapsføres i transport-, bygg- og arealsektoren, fra i dag og fram til 2030. Arbeidsgruppen mener derfor at klimahensynet bør tillegges større vekt i utviklingen av jordbrukspolitikken, slik at også jordbruket i større grad kan bidra til å oppfylle Norges klimamål.

Arbeidsgruppen mener det er to hovedstrategier for å redusere klimagassutslippene fra jordbrukssektoren; endret sammensetning av matforbruket og å redusere utslippene innenfor samme produksjonsvolum (optimalisere produksjonen). Arbeidsgruppen har ikke vurdert tiltak for å endre sammensetning av matforbruket, da dette ble vurdert til å ligge utenfor arbeidsgruppens mandat. En mer omfattende vurdering av landbrukssektorens institusjonelle rammer ble også vurdert å ligge utenfor mandatet.

Arbeidsgruppen mener at norsk klimapolitikk for landbrukssektoren på overordnet nivå fanger opp viktige tiltak og innsatsområder som er beskrevet i FNs klimapanel sin 5. hovedrapport. Arbeidsgruppen mener at man likevel med dagens innsats ikke klarer å hente ut potensialet for utslippskutt og økt opptak raskt nok.

Arbeidsgruppen peker på 15 aktuelle tiltak som kan bidra til reduserte klimagassutslipp og økte opptak fra jordbrukssektoren. Arbeidsgruppen peker samtidig på at det er nødvendig å utrede tiltakene videre for å finne kostnadene ved tiltakene, gjennomførbarheten og aktuelle virkemidler.

Klimautfordringene i landbrukssektoren er komplekse og i rapporten blir det påvist betydelige kunnskapsbehov. Arbeidsgruppen mener den løpende utviklingen hvor ny forskning, teknologi og kunnskap tas i bruk, er blant de viktigste tiltakene for å få ned klimabelastningen fra landbruket. Arbeidsgruppen viser til at endret klima kan gi nye muligheter for produksjon som bøndene vil utnytte, men at det er krevende å tilpasse seg endringene og at det også vil medføre stor usikkerhet.

7.3.2 Miljøsatsing i jordbruksavtalen

Ordningene som er gjengitt i tabell 7.3, angir virkemidlene innenfor jordbruksavtalen på miljøområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetakene og danner grunnlaget for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer. Det er viktig med økt kunnskap om jordbrukets muligheter til å redusere sine utslipp, om potensialet til lagring av karbon i jord og hvordan tilpasse seg et klima i endring. Det foreslås derfor at det nedsettes et beregningsutvalg for jordbrukets klimautfordringer, videre foreslås det at satsingen på klimarådgiving på foretaksnivå videreføres og at forskning og kunnskapsutvikling prioriteres. Det avsettes 4 759 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2017.

Tabell 7.3 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og eller miljøformål, mill. kroner

Post	Virkemiddel	Endring mill. kr	Bevilgning 2017 mill. kr
Nasjonalt miljøprogram			
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite		836,3
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet		3 085,2
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk		107,8
Post 77.15	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler		9,0
	Sum nasjonalt miljøprogram		4 038,3
Regionale miljøprogram (RMP)			
Post 74.19	Regionale miljøprogram ¹	-7,2	421,3
Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)			
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	-	95,0
Post 50	Drenering av jordbruksjord	-20,0	60,0
Post 50	Investeringsstøtte til organisert beitebruk	-	9,0
Post 50	Klima- og miljøprogram	-	18,0
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	0,5	9,5
Post 50	Utsiktsrydding i kulturlandskapet ²	-10,0	10,0
Post 50	Biogass	-1,0	1,0
Post 50	Bioenergiprogrammet	-	67,0
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	-	30,0
	Sum miljøvirkemidler over LUF		299,5
Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen			4 759,1

1) Redusert bevilgning som følge av at tilskudd til bevaringsverdige husdyr er flyttet ut av ordningen.

2) Avsetningen til ordningen er foreslått redusert for 2017, ettersom det anses som tilstrekkelig da det ventes et underforbruk i 2016. Ambisjonsnivået er fortsatt 20 mill. kroner per år.

Beregningsutvalg for klimautfordringer i landbruket (BKL)

I rapporten *Landbruk og klimaendringer* fremheves det at klimautfordringene i landbrukssektoren er komplekse og det pekes på flere kunnskapsbehov.

Jordbruket sine utslippskutt blir kreditert i ulike sektorregnskap, herunder jordbrukssektoren, arealsektoren, transportsektoren og byggsektoren. Det er kun metan og lystgass som blir regnet inn i jordbrukssektorens regnskap. Det er derfor behov for å styrke kunnskapen om jordbrukets samlede utslipp og bidrag til utslippsreduksjoner, herunder kunnskap om endringer som skjer på foretaksnivå.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det nedsettes et utvalg med deltakelse fra landbruks- og miljømyndighetene, jordbrukssektoren, SSB og andre fagekspertter/forskere for å se nærmere på hvordan jordbrukets samlede utslippsregnskap kan videreutvikles og synliggjøres bedre. Resultatene som fremkommer skal danne grunnlag for at tiltak som skal gjennomføres er basert på beste mulig kunnskap. Utvalget skal vurdere hvordan klimautslipp kan reduseres. Resultatene som fremkommer skal danne grunnlag for at tiltak som skal gjennomføres er basert på best mulig kunnskap. Utgifter for å fremskaffe kunnskapsgrunnlag foreslås dekket over Klima- og miljøprogrammet.

7.3.3 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjottes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats og sikre forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i forskrift om produksjonstilskudd. Nasjonalt miljøprogram ble revidert i 2012 med ny virkningsperiode fra 2013 til 2016 og inneholder retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram (RMP). I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt at gjeldende RMP-periode forlenges til å gjelde ut 2017. Dette ble begrunnet med utvikling av eStil for produksjonstilskudd og arbeid med samordning med RMP. Statens forhandlingsutvalg foreslår at også programperioden for Nasjonalt miljøprogram forlenges ut 2017.

Ny nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det besluttet å slå sammen tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå. Partene ble enige om å utvide den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser til også å omfatte småfe og hest. Landbruksdirektoratet ble gitt i oppgave å utforme utkast til forskrift for ordningen sammen med Norsk Genressurscenter "*slik at den kan iverksettes fra søknadsåret i 2016 med utbetaling i 2017. Tiltaket skal dermed ikke inngå i RMP (regionalt miljøprogram) fra søknadsåret 2016.*" I felles nasjonal ordning for bevaringsverdige husdyrraser vil et større antall dyr enn tidligere bli tilskuddsberettiget, ettersom det varierer mellom fylkene hvilke raser som har hittil har fått RMP-midler.

Landbruket har ansvar for bevaring av genetisk variasjon hos husdyr. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i den videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidas landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng. I tillegg til særegen kjøtt- og melke kvalitet til markedet, nyttiggjør de nasjonale husdyrrasene seg av ressurser i kulturlandskapet som ikke er egnet eller tilgjengelig for andre raser og mer intensiv produksjon. Satsene fremgår av tabell 7.4.

Tilskudd til bevaringsverdige raser av storfe

Definisjonene i den nasjonale ordningen videreføres, men Statens forhandlingsutvalg foreslår at krav til kalvingsintervall økes fra 15 til 18 måneder, som følge av biologiske forhold med behov for gjentatt inseminasjon før drektighet. Dette kalvingsintervallet vil

også gjelde for tilskudd til ammeku/melkeku for dyr av bevaringsverdig rase. Det var stor variasjon mellom fylkenes satser for bevaringsverdige storfe over RMP.

Tilskudd til bevaringsverdige raser av sau

Det antas å være totalt 8 750 sauer innenfor de 7 bevaringsverdige sauerasene. Kun vel 5 700 er registrert som rasegodkjent i sauekontrollen. I ny felles nasjonale tilskuddsordning foreslår Statens forhandlingsutvalg at det gis tilskudd gis til sau over 1 år såfremt sauen er registrert med låst rasekode i sauekontrollen. Krav om registrering ved tildeling av tilskudd forventes å sikre registrering av alle besetningene i sauekontrollen innen 3 år.

Tilskudd til bevaringsverdige raser av geit

I den felles nasjonale tilskuddsordningen foreslår Statens forhandlingsutvalg at det gis tilskudd til ammegeit over 1 år av rasen kystgeit, såfremt individet er registrert med låst rasekode i Ammegeitkontrollen.

Tilskudd til bevaringsverdige raser av hest

Tilskudd til hesterasene over RMP har vært tildelt etter forskjellige kriterier. Statens forhandlingsutvalg foreslår at tilskudd gis til unghest under 3 år såfremt individet er stambokført (rasegodkjent og har fått utstedt hestepass).

Tabell 7.4 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kr per dyr

Dyreslag	Sats, kr per dyr
Storfe (dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle)	2900
Sau (blæset, dala, fuglestadbrogete, gammelnorsk spæl, grå trønder, rygja og steigar)	200
Geit (kystgeit)	500
Hest (nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest)	1000

Ny handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Landbruks- og matdepartementet fastsatte ny handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler i april 2016. Planen viderefører det arbeidet som har vært gjort, og skal medvirke til bærekraftig bruk av plantevernmidler, der integrert plantevern står sentralt. Det er behov for et kontinuerlig arbeid med å redusere avhengighet av- og risiko ved bruk av plantevernmidler. Den nye handlingsplanen for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016-2020.

Ny organisering av arbeidet med oppfølging av Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016-2020)

Statens forhandlingsutvalg foreslår at ansvaret for forvaltningen av midler til oppfølging av ny handlingsplan flyttes fra Landbruks- og matdepartementet til Landbruksdirektoratet, med Landbruks- og matdepartementet som klageinstans. Dette vil bidra til en mer hensiktsmessig forvaltning av midlene, og er en oppfølging av anbefalingene fra arbeidsgruppa som utredet forenklinger av jordbruksavtalens virkemidler. Midlene vil bli lyst ut og kriteriene for tildeling det aktuelle år vil fremgå av utlysningsteksten. Mattilsynet, som

forvalter regelverket på plantevernmiddeleområdet, vil bli involvert i vurderingen av søknader.

En referansegruppe som følger gjennomføringen av tiltak i planen skal gi føringer for hvilke tiltak som skal prioriteres det enkelte år, og på denne måten bidra til en best mulig måloppnåelse for hele planperioden. Gruppen skal ikke involveres i behandlingen av enkeltsøknader. Referansegruppen settes sammen med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet. Landbruks- og matdepartementet vil lede gruppen og Landbruksdirektoratet vil ha sekretariatsansvaret.

Mattilsynet har tidligere vært søker og mottaker av midler til enkelte prosjekter over handlingsplanen. Den nye organiseringen av arbeidet med oppfølging av handlingsplanen gir Mattilsynet en ny rolle som ikke er forenlig med at Mattilsynet kan være både søker og mottaker av prosjektmidler. De tiltakene i handlingsplanen som Mattilsynet har ansvar for, gjennomføres etter nærmere prioritering innenfor Mattilsynets gjeldende driftsbudsjett.

I tillegg til midler til oppfølging av handlingsplanen har det over ordningen også vært avsatt midler til styrking av datagrunnlaget for bruk av plantevernmidler i småkulturer. Ordningen ble opprettet etter at det ved flere anledninger var meldt inn utfordringer knyttet til manglende tilgang på plantevernmidler i en rekke ulike kulturer. Norsk landbruksrådgiving har vært søker og mottaker av midler, og har samarbeidet med NIBIO om dette. Det er fortsatt behov for slik innsats, og det anses som hensiktsmessig at oppgaven overføres til Norsk landbruksrådgiving, jf. kap. 7.11.4.

Statens forhandlingsutvalg foreslår videre at det settes av 9 mill. kroner til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2017.

7.3.4 Regionale miljøprogram

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder. Nytt elektronisk kartbasert søknadssystem ble tatt i bruk i 2013. Dette systemet gir forenkling for både næringen og forvaltningen. I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt at gjeldende RMP-periode, grunnet utvikling av eStil for produksjonstilskudd og samordning med RMP, forlenges til å gjelde ut 2017.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å avvikle muligheten for tilskudd til hesjing over Regionalt miljøprogram fra søknadsomgangen 2017. Dette vil bidra til en ytterligere forenkling av den nasjonale menyen.

Bevilgning til regionale miljøprogram (RMP)

Statens forhandlingsutvalg foreslår at satsingen på regionale miljøprogram videreføres med en ramme på 421,3 mill. kroner for 2017. Dette er en reduksjon på 7,2 mill. kroner sammenlignet med 2016. Redusert bevilgning har sammenheng med at tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser fra utbetalingsåret 2017 er flyttet til tilskudd husdyr.

Tabell 7.5 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2016 med utbetaling 2017. Mill. kroner.

Fylker	Fylker	Fylker
Østfold	40,5	Rogaland 31,5
Akershus/Oslo	50,2	Hordaland 19,7
Hedmark	41,6	Sogn og Fjordane 23,3
Oppland	52,3	Møre og Romsdal 17,1
Buskerud	21,9	Sør-Trøndelag 25,1
Vestfold	16,9	Nord-Trøndelag 28,6
Telemark	11,2	Nordland 18,6
Aust-Agder	4,2	Troms 9,1
Vest-Agder	6,3	Finnmark 3,2
	Sum post 74.19	421,3

7.3.5 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Utsiktsrydding i kulturlandskapet

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å sette av 20 mill. kroner til utsiktsrydding i kulturlandskapet for 2016. Ordningen er avgrenset til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Hovedformålet med ordningen skal være å bidra til utsikt, og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimagevinster ved at rydningsvirket skal brukes til bioenergiformål der dette er mulig. Forskriften har vært på høring og vil bli fastsatt våren 2016, og det er ikke ventet at ordningen vil få full uttelling i 2016.

Da det kan forventes at en del midler avsatt for 2016 blir overført til 2017 grunnet underforbruk, mener Statens forhandlingsutvalg at det er tilstrekkelig med en avsetning på 10 mill. kroner til ordningen for 2017. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn en årlig avsetning på 20 mill. kroner til ordningen.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpasning til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og vedlikehold. I jordbruksoppgjøret 2014 ble det bestemt at ordningen skulle avgrenses til de som er berettiget produksjonstilskudd. Dette har i ettertid vist seg å gi utilsiktet virkning. Dette gjelder i tilfeller der eier av en landbrukseiendom ikke selv driver en tilskuddsberettiget produksjon fordi jorda er bortleid, og leier ikke ønsker ta den økonomiske belastningen ved f.eks. utbedring av hydrotekniske anlegg eller istandsetting av verneverdige bygninger.

Statens forhandlingsutvalg foreslår av den grunn at *eier* av landbrukseiendom kan gis tilskudd, dersom det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen det søkes SMIL-tilskudd for. Landbruksdirektoratet gis i oppdrag å utarbeide forslag til

justert forskrift. Det er viktig klimatilpasningstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at hydrotekniske tiltak gis større prioritet ved fordeling av midler.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til SMIL-ordningen, ekskl. drenering, med 95 mill. kroner i 2017.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Forskrift om tilskudd til drenering av jordbruksjord trådte i kraft i juni 2013. God drenering er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. Oppslutningen om ordningen har vært betydelig lavere enn forventet, og mye tyder på at det er mindre areal som dreneres nå enn før tilskuddsordningen trådte i kraft. Totalt er det avsatt 380 mill. kroner til drenering for årene 2013-2016, men kun 155 mill. kroner er disponert per 1. januar 2016.

Da det er svært mye ubrukte midler på ordningen, 225 mill. kroner per 1. januar 2016, foreslår Statens forhandlingsutvalg at avsetningen til drenering reduseres med 20 mill. kroner til 60 mill. kroner for 2017.

Arealer med korn, grønnsaker og poteter skal fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Statens forhandlingsutvalg understreker at tilskuddet kun er ment å være et *incitament* for å igangsette drenering, og at hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver. For å sikre forutsigbarhet for både næring og entreprenører holdes satsene uendret.

Statens forhandlingsutvalg vil understreke at fylkesmennene har en viktig rolle når det gjelder å formidle informasjon og veiledning om ordningen.

Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre rammen på 9 mill. kroner for 2017.

Klima- og miljøprogrammet - bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkens målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet, slik at avsetningen blir 18 mill. kroner i 2017. Det foreslås at programmet i 2017 skal prioritere prosjekter som bidrar til å følge opp anbefalingene i rapporten *Landbruk og klimaendringer*, herunder videreutvikling av klimarådgivingsprosjektet som ble initiert i jordbruksoppkjøret 2015, fremskaffe bedre kunnskap om potensialet og virkningene av lagring av karbon i jordbruksjord. Det foreslås å sette av inntil 1 mill. kroner til å fremskaffe kunnskapsgrunnlag til beregningsutvalget som skal se nærmere på beregningsmetodikken for utslipp og opptak fra jordbruket.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er sektorovergripende satsinger som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge satsingene. Ny forskrift for ordningene vil bli iverksatt i 2016. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 22 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap med biologisk mangfold og ivaretagelse av viktige kulturminner og kulturmiljøer. Landbruksdirektoratet koordinerer arbeidet, i samarbeid med Miljødirektoratet og Riksantikvaren. Fylkesmannen er tilskuddsforvalter. Verdensarvsatsingen skal styrke jordbruket i to verdensarvområder på UNESCO's liste, Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel i områdene. Organisering og ansvarsforhold når det gjelder forvaltningen i hvert enkelt verdensarvområde bestemmes i stor grad lokalt. Verdensarvmidlene over jordbruksavtalen har vist seg å være viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsningen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er begge basert på midler fra både jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets budsjett. Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene, og det er stor etterspørsel etter midlene, spesielt i Vestnorsk fjordlandskap. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke avsetningen på 0,5 mill. kroner til Vestnorsk fjordlandskap, slik at total avsetning blir 9,5 mill. kroner for 2017.

Biogass

I jordbruksoppkjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd på 15 kroner per tonn husdyrgjødsel som jordbruksforetaket leverer til et biogassanlegg. I 2014 utgjorde utslipp fra jordbruket om lag 8,3 pst. av Norges samlede klimagassutslipp. Dette er en nedgang på 1,1 pst. fra 2013. Metangass fra jordbruket utgjør 48 pst. av de nasjonale metangassutslippene. Utslipp av metan fra jordbruket kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp. Satsen ble økt til 30 kroner per tonn i jordbruksoppkjøret 2013, og økt ytterligere til 60 kroner per levert tonn i 2015. Grunnet forsinkelse ved oppstart av ordningen, står det per 1. januar 2016 om lag 6,7 mill. kroner ubenyttet på ordningen. Det ventes betydelig økt oppslutning til ordningen i 2017. På bakgrunn av dette mener Statens forhandlingsutvalg

at avsetningen kan reduseres fra 2 mill. kroner til 1 mill. kroner for 2017. Det er tidligere bestemt at ordningen skal evalueres i 2019.

7.4 Økologisk produksjon og forbruk

Stortinget har fastsatt et mål om at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Dette innebærer at det skal drives økologisk produksjon på 15 pst. av det samlede norske jordbruksarealet og at 15 pst. av det samlede husdyrholdet skal være økologisk innen 2020. Målet om at 15 pst. av matforbruket skal være økologisk måles i forhold til mat- og drikkevarer som finnes som både konvensjonelle og økologiske, og måles i kroneverdi. Både norske og importerte varer inngår i målsettingen. Økologiske driftsmåter kan bidra med mer kunnskap om og erfaringer med mer miljøvennlig produksjonsmetoder, samtidig som økologiske produkter representerer et mangfold som forbrukerne etterspør. Markedets etterspørsel må være styrende for den økologiske produksjonen og det bør tilstrebes balanse mellom produksjon og forbruk. Det er også et mål at størst mulig andel av den økologiske produksjonen omsettes som økologisk vare.

7.4.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling

Med bakgrunn i økende etterspørsel, ser Statens forhandlingsutvalg behov for å stimulere til økt produksjon. Det foreslås å øke satsene for arealer som brukes til økologisk produksjon av grønnsaker, frukt, bær og poteter med 0,8 mill. kroner. Satsene i tilskuddene til økologisk husdyrhold økes innenfor en ramme på 6,4 mill. kroner. Dette gjøres innenfor uendret bevilgning på 107,2 mill. kroner.

Total avsetning til økologisk produksjon for 2017 blir på 123,5 mill. kroner inkl. anslått beløp til prisnedskrivning for økologisk korn.

7.4.2 Utviklingsmidler

Generisk markedsføring i regi av Matmerk

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Statens forhandlingsutvalg foreslår at arbeidet videreføres med 2 mill. kroner i 2017, jf. kapittel 7.2.5. Satsingen skal bidra til å ivareta statens ansvar for forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produksjonsformer og produkter.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Utviklingsmidlene går til foregangsfylkesatsingen og prosjektmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre satsingen med 30 mill. kroner for 2017. Som oppfølging av rapporten "Muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker" foreslår Statens forhandlingsutvalg at foregangsfylket for økologiske grønnsaker gis i oppdrag å kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på nok arealer for vekstskifte innen produksjon av økologiske grønnsaker samt å foreslå tiltak. Det foreslås videre at foregangsfylket for økologisk frukt og bær følger opp rapporten ved å kartlegge og vurdere tiltak som kan

reduere kostnader med pakking og lagring av økologisk frukt og bær. Det settes av inntil 200 000 kroner til denne oppfølgingen innenfor avsetningen til foregangsfylkene.

Foregangsfylkene arbeider med utvikling av økologisk produksjon og marked, og har ansvar for hvert sitt hovedområde. Det arbeides innen de seks områdene jordkunnskap og jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, korn, melk og storfekjøtt samt forbruk av økologisk mat i storhusholdning. Det er opparbeidet mye kompetanse hos foregangsfylkene, og det foregår mye faglig samarbeid og nettverksbygging både mellom foregangsfylkene og eksterne aktører. Foregangsfylkene ble etablert i 2010 og er nå inne i sin andre prosjektperiode, 2014-2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes midler til en evaluering av satsingen innenfor rammen til foregangsfylkene. Evalueringen bør gi en sammenstilling av resultater og erfaringer fra de ulike satsingsområdene og vurdere satsingens mål og resultater, både for hvert område og for satsingen som helhet. En viktig del av evalueringen vil være å gi anbefalinger om innretning av tiltak og prioriteringer for fremtidige utviklingstiltak på de aktuelle satsingsområdene og anbefalinger om hvordan kompetansen som er bygget opp i foregangsfylkene kan videreføres etter prosjektperiodens utløp. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å bestille og følge opp evalueringen som skal ferdigstilles innen 15. februar 2017. Det settes av 0,8 mill. kroner til evalueringen.

De øvrige prosjektmidlene har de siste årene hatt en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter. Forhandlingsutvalget foreslår at dette følges opp videre i 2017. Dette er også i tråd med anbefalinger og funn i Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon av økologisk landbruk og rapport fra arbeidsgruppen som har sett på forenklinger av jordbruksavtalens virkemidler. Statens forhandlingsutvalg foreslår at deler av utviklingsmidlene prioriteres til prosjekter som forbedrer organisering av produksjon og leveranse av økologiske produkter på tvers av produktkategorier. Videre oppfølging om fordeling av midlene vil bli gjort i dialog med avtalepartene.

7.4.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2017 blir på 155,5 mill. kroner.

Tabell 7.6 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner.

	Budsjett 2016	Prognose 2016	Budsjett 2017
Omleggingstilskudd	1,0	0,0	0,0
Arealtilskudd	42,2	38,0	39,1
Husdyrtilskudd	64,0	63,0	68,1
Prisnedskrivning økologisk korn	15,5	15,6	15,7
Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon	122,7	116,6	123,5
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk ¹	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler ²	30,0	-	30,0
Sum	154,7		155,5

1 Over Matmerk sin bevilgning fra LUF

2 Forvaltes av Landbruksdirektoratet

7.5 Korn, kraftfôr og mel

Kornproduksjonen er viktig både for det samlede produksjonsvolumet, for selvforsyningsgraden og for bruken av jordbruksarealer over hele landet. De to siste årene, 2014 og 2015, har gitt gode kornavlinger. Oppdatert prognose per mars 2016 for tilgang av norsk korn i sesongen 2015/2016 er 1 393 000 tonn inkludert såkorn, erter og oljefrø. Dette er den høyeste produksjonen siden 2004, og 26 pst. høyere enn gjennomsnittet for perioden 2010-2014. Gunstige værforhold i 2015 bidro til at kornavlingene per dekar i 2015 var de høyeste noen gang.

Også 2014 var et relativt sett bra avlingsår for korn, men likevel viser beregninger av utviklingen for de siste årene fram til 2015 en stagnasjon i arealproduktiviteten i kornproduksjonen. Økt arealproduktivitet vil ha stor betydning for å dekke hjemmemarkedets etterspørsel etter mat- og fôrkorn og bedre lønnsomheten i kornproduksjonen. Her har kornprodusentene et stort ansvar, men også veiledningstjenesten og forskningen har viktige oppgaver. Sorter og dyrkingsteknikker må forbedres og det må investeres i produksjonsgrunnlaget med kalking og drenering.

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Matkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen.

Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris

Statens forhandlingsutvalg foreslår at målprisen for mathvete økes med 7 øre per kg. Det produseres mer rug enn det er markedsmessig behov for, og det foreslås en reduksjon i målprisen på 2 øre per kg. Målprisen for bygg foreslås økt med 5 øre per kg, for havre med 4 øre per kg og for oljefrø med 5 øre per kg. Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn økes med 1 øre per kg med virkning fra 1. juli 2016. Prisendringene på norsk forkorn og endring i prisnedskrivningen innebærer at referanseprisen på soya må justeres opp med 5,6 øre per kg fra 387,0 øre per kg til 392,6 øre per kg. De siste prognosene for den internasjonale prisutviklingen på GMO-fri soya innebærer at denne økningen ikke vil utløse toll ved import av soyamel til fôr eller prisutjevningsbeløp for norsk bearbeidet soya. Ut fra dette beregnes det at statens tilbud vil gi 52 mill. kroner i økt råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen, tilsvarende 2,6 øre per kg.

Importen av bearbejdede kornprodukter er økende og bakerbransjen har en betydelig importkonkurranse. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at matkorntilskuddet økes med 4 øre per kg slik at prisen på mathvete øker med 2 øre per kg. Endringen i prisnedskrivning gjøres fra 1. juli 2016.

Utover basiskriteriene som er knyttet til målprisene i jordbruksavtalen fastsetter markedsaktørene selv priser på fôrhvete og fôrrug i samsvar med råvareverdien i produksjonen, og tar ansvar for prisdifferensieringen mellom ulike kvaliteter av matkorn og fôrkorn. Statens

forhandlingsutvalg legger til grunn at markedsaktørene styrker prisdifferensieringen mer i retning av kvaliteter som etterspørres i markedet.

Tilpasninger i arealtilskuddet

For å stimulere til økt kornareal i de beste kornområdene, foreslås en tilpasning i arealtilskuddene til korn og grovfôr. Arealtilskuddet til grovfôr avvikles i sone 1 og reduseres med 10 kroner per daa i sone 3 og 4. Tilskuddet til korn økes med 13 kroner per daa i sone 1 til 3, jf. kap. 7.9.4.

Tilskudd til lagring av såkorn

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen videreføres med 3,7 mill. kroner i 2017. Med en sats på 0,60 kroner per kg gir det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.6 Frukt, grønt og poteter

7.6.1 Endringer i målpris

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke målprisene for frukt, bær og grønnsaker innenfor en ramme på 1,3 pst., og en økning i målpris for potet med 9 øre per kilo, jf. vedlegg 1.

7.6.2 Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke satsen i distriktstilskuddet i sone 2-5 for frukt og for pressfrukt, samt for bær i sone 4 og 5, jf. vedlegg 1.

Grunnlaget for distriktstilskudd til frukt, bær og veksthusgrønnsaker er produkter som er levert til godkjent omsetningsledd. Godkjente omsetningsledd defineres i denne sammenheng som fruktlager, grossister og konserverindustri godkjent av Landbruksdirektoratet og godkjente foretak i markedsordningen for poteter. Det blir ikke gitt tilskudd til direkte salg, for eksempel på torg, direkte til butikk eller Bondens Marked. Statens forhandlingsutvalg foreslår at Landbruksdirektoratet frem mot jordbruksoppjøret i 2017 får i oppdrag å gjøre en gjennomgang av hva som skal være tilskuddsgrunnlaget.

7.6.3 Avsetningstiltak potet

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til prisnedskrivningstilskudd potetstivelse og potetsprit redusere med 4 mill. kroner, fordelt med 2 mill. kroner på stivelse og 2 mill. kroner på sprit. Prisnedskrivningstilskudd stivelse betales ut med en maksimalsats på kroner 3,50 per kilo potetstivelse innenfor en ramme på 18 mill. kroner. Prisnedskrivningstilskudd potetsprit betales ut med en maksimalsats på kroner 9,50 per liter potetsprit innenfor en ramme på 18 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avrensprisen settes til 37 øre per kilo for 2017.

7.6.4 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er i henhold til dagens forskrift å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet gjennom sertifisert settepotetavl i klassene prebasis, basis og sertifisert. Formålet skal primært oppnås ved en reduksjon av prisen til kjøper av sertifisert vare gjennom tilskudd til frakten av varen i alle ledd frem til kjøperen.

Landbruksdirektoratet har fått i oppdrag å utrede ordningen. Rammene for utredningen er at ordningen også fremover skal stimulere til økt bruk av sertifiserte settepoteter, at det skal foreslås betydelige forenklinger i regelverket og at avsetningen til ordningen er uendret. Forenklingene antas å gjøre det mer attraktivt å være settepotetavler, noe som kan bidra til å styrke kvaliteten på produksjonen og derigjennom øke andelen av sertifiserte settepoteter. Landbruks- og matdepartementet tar sikte på å sende forskriftsutkastet på høring før sommeren.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen på 7,5 mill. kroner i 2017.

7.7 Melk

7.7.1 Endringer i forskrift om prisutjevningsordningen for melk

Prosess og hovedtrekk i endringene

LMD sendte den 29. januar 2016 en rekke endringsforslag i prisutjevningsordningen for melk på høring. Stortinget vil bli orientert om endringene i prisutjevningsordningen gjennom et eget vedlegg til proposisjonen om oppgjøret. Endringer i forskrift om prisutjevningsordningen for melk vil bli fastsatt i juni 2016, etter at Stortinget har behandlet proposisjonen om jordbruksoppgjøret. For mer utfyllende omtale av forslag til endringer, se vedlegg 2.

I hovedtrekk vil LMD implementere endringene i ordningen på følgende måte:

- Endringene i innfraktordningen, administrasjonen og de tekniske justeringene av konkurransefremmende tiltak gjennomføres fra 1. juli 2016
- Satsene i eksisterende utjevningssmatrise tilpasses og harmoniseres i perioden fra 1. juli 2016 til 1. juli 2020 i tråd med forslagene i høringen der ikke annet er spesifisert her
- Ny utjevningssmatrise innføres fra 1. juli 2020 når alle satstilpasningene er gjennomført. Inntil da beholdes gjeldende matrise

Prisgrupper og biproduktgrupper

LMD legger opp til at prisutjevningsordningen skal bestå av 4 prisgrupper og 4 biproduktgrupper fra 1. juli 2020. Modnede oster og mysoster i industrimarkedet inngår i en stor industrigruppe. Ut fra dette vil prisgruppene fra 1. juli 2020 se slik ut:

- Sure og søte smakstilsatte flytende melkeprodukter og ferske oster – dagligvare
- Ikke smakstilsatte flytende produkter – dagligvare
- Modnede oster, mysoster og geitemelkprodukter – dagligvare

- Flytende produkter, ferske oster, modnede oster, mysoster og geitemelkprodukter i industrimarkedet samt tørrmelks- og kaseinprodukter i både industri- og dagligvaremarkedet

Det blir følgende 4 biproduktgrupper fra 1. juli 2020:

- Kremfløteprodukter omsatt i dagligvaremarkedet
- Smørprodukter omsatt i dagligvaremarkedet
- Smørprodukter og en rekke blandingsprodukter omsatt i industrimarkedet
- Mysoster omsatt i dagligvare- og industrimarkedet

Biproduktavgiften for kjernemelk fjernes allerede fra 1. juli 2016. En oppheving av avgiften vil først og fremst føre til at man kan få i gang en fornuftig og lønnsom bruk av et godt råstoff. LMD vil presisere at det fra departementets side forutsettes at uavhengige aktører skal kunne motta kjernemelk fra markedsregulator på like vilkår som Tines egen industri.

Avvikling av avgiftene for yoghurt og ferske oster

LMD vil avvikle avgiftene i prisgruppe 1 for yoghurt (sure, smakstilsatte flytende melkeprodukter) og prisgruppe 4 for ferske oster allerede fra 1. juli 2016 for å raskest mulig gjennomføre Stortingets ønske om å styrke konkurransekraften for norsk melk.

Utfasing av eksportstøtte

LMD foreslo i høringen at eksportstøtten til merkevareeksport i prisgruppe 12 fases ut i løpet av perioden fra 1. juli 2016 og fram mot full avvikling 1. juli 2020. Nedtrappingen skulle foregå ved at tilskuddssatsen i prisgruppe 12 justeres gradvis ned. LMD ba høringsinstansene komme med innspill på om en bør gjennomføre en jevn avtrapping eller en kraftigere reduksjon i starten.

Konkurransetilsynet støtter en utfasing av eksportstøtten på prinsipielt grunnlag. Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine er mot å sette ned satsen for merkevareeksporten for å redusere eksportsubsidiene. For å gi størst mulig fleksibilitet for Tine i nedtrappingsperioden, bør satsen holdes konstant mens Tine trapper ned volumet. Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund og Norges Bondelag ønsker at hele fristen utnyttes for denne nedtrappingen. Subsidiært mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine at satsen kan trappes ned 25 pst. første år og 25 pst. andre år.

LMD baserer seg på den nedtrappingsmodellen som har størst tilslutning og vil kutte 25 pst. i eksportstøtten fra 1. juli 2016 og 25 pst. fra 1. juli 2017, for deretter å beholde resten av satsen fram til 1. juli 2020. Eksportstøtten for modnede oster utgjør differansen mellom tilskuddssatsen for ost i dagligvaremarkedet (prisgruppe 5) og tilskuddssatsen for ost til merkevareeksport (prisgruppe 12).

Regelen om at det ikke kan gis tilskudd pr. liter anvendt melk i prisgruppene 1–11 som overskrider tilskudd pr. liter anvendt melk i prisgruppe 12, jf. § 4 femte ledd vil bli fjernet fra 1. juli 2016.

Fraktordninger

LMD foreslo i høringen å nedskalere innfraktordningen slik at den blir noe mer på linje med andre fraktutjevningsordninger i jordbruket og for å gi insentiv til mest mulig effektiv frakt.

Konkurransetilsynet mener det er riktig å nedskalere innfraktordningen. Norges Bondelag, Q-Meieriene, Normilk, Synnøve Finden, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Tine, Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund er alle mot å gjøre endringer. Subsidiært ønsker Q-Meieriene å ha en lik prosentvis dekning for aktørene dersom det først kuttes. Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine mener subsidiært at det er de lange fraktene som skal prioriteres.

For å imøtekomme de ulike signalene i høringen vil LMD redusere kostnadene i innfraktordningen med om lag 5 øre per liter ved å ta halvparten av reduksjonen som et likt kutt i øre (2,5 øre) i alle innfraktsatser og den andre halvparten som en lik prosentvis reduksjon (7,5 pst.).

LMD mener det er behov for at modellen for innfraktordningen utredes med sikte på å innføre en ny modell fra 1. juli 2017. Mulige endringer vil enten være å opprette en nullsone for tilskudd eller beholde dagens system med en minimumssats.

En reduksjon i kostnadsdekningen i innfraktordningen øker isolert sett kostnadene i Tine Råvare med om lag 5 øre per liter, og hos Q-Meieriene med om lag 4 øre per liter. Dette vil isolert sett gi redusert melkepris til bonde. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at målprisen for melk økes med 5 øre, men at det ikke regnes inntektseffekt av målprisøkningen. På denne måten vil melkeprodusentene samlet komme uendret ut, og endringen vil ikke påvirke rammen for jordbruksoppgjøret. Isolert sett vil disse justeringene heller ikke påvirke forbrukerprisene, da innsparingen på innfrakt i prisutjevningsordningen vil fordeles ut gjennom reduserte avgifter og økte tilskudd til prisgruppene i prisutjevningsordningen.

Konkurranserefremmende tiltak

LMD vil gjøre det særskilte distribusjonstilskuddet som Q-Meieriene i dag mottar selskapsnøytralt fra 1. juli 2016. Fra ikrafttredelsen av endringene skal det særskilte distribusjonstilskuddet kun gå til produkter i prisgruppen for ikke smakstilsatte flytende produkter og biproduktgruppen for kremfløteprodukter.

7.7.2 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet vil sende forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev fra Landbruksdirektoratet av 4. mai 2016. Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppgjøret kan gi føringer. Effektene av de ulike endringene i prisutjevningsordningen, samt endringer i markedsforhold som volumprognoser og likviditet er nærmere omtalt i dette brevet.

Forslaget innebærer at det gjøres to vesentlige grep med satsene gjennom en nedskalering av innfraktordningen og oppstart på utfasing av eksportsubsidiene. Disse grepene gir blant annet rom for å avvikle avgiftene på yoghurt og ferske oster. Dette styrker konkurransekräften til norsk melk og er også et kompenserende tiltak for utfasing av eksportsubsidiene.

Statens forhandlingsutvalg har ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

7.7.3 Teknisk justering av kravspesifikasjonen for melk

I tråd med jordbruksoppgjøret 2015, har Landbruksdirektoratet i samarbeid med markedsaktørene utredet en teknisk justering i kravspesifikasjonen for melk. Omsetningsrådet vedtok 14. desember 2015 at kravspesifikasjonen opprettholder intervaller for fett- og proteininnhold i kumelk og tørrstoffinnhold i geitemelk, men at grenseverdiene i intervallene justeres. I tillegg ble det foretatt enkelte endringer i andre kvalitetsegenskaper.

7.7.4 Geitemelk

Grunnet overproduksjon av geitemelk drøftet faglagene og LMD i kvotedrøftingene 2015 at kvote som selges gjennom den statlige omsetningsordningen ikke bør videreselges, og ble enige om at dette følges opp i jordbruksoppgjøret 2016. Statens forhandlingsutvalg foreslår at kvote som selges gjennom den statlige omsetningsordningen i 2016 ikke videreselges.

7.8 Kjøtt og egg

7.8.1 Kvalitetstilskudd til storfekjøtt

I 2015 ble det totalt levert 79,7 mill. kg storfekjøtt, hvorav leveransene fra melke- og kjøttfe var på hhv. 58,7 og 21,0 mill. kg, som tilsvarte hhv. 74 og 26 pst. av samlet leveranse av storfekjøtt. For 2016 er det prognosert med et underskudd på 14,8 mill. kg storfekjøtt.

Økt årsytelse per melkeku er en viktig årsak til underdekningen av innenlandsk produsert storfekjøtt. For å opprettholde storfekjøttproduksjonen må nedgang i antall mordyr i melkebesetningene erstattes med økt antall ammekyr i spesialiserte kjøttfebesetninger. Det har over flere år blitt satset på ammekuproduksjon i jordbruksoppgjørene.

Tabellen nedenfor viser hvor stort kvantum som i 2015 hadde vært berettiget kvalitetstilskudd storfekjøtt gitt ulike krav til kvalitet. For de ulike volumgrunnlagene av melke- og kjøttfe, er det lagt inn hvilken prosentandel de utgjør av de samlede leveransene av hhv. melke- og kjøttfe.

Tabell 7.7 Storfekjøtt i 2015 etter kvaliteter, målt i mill. kg og prosent

Tilskudds- Kvaliteter	Melkefe		Kjøttfe		Samlet tilskuddsberettiget kvantum
	Kvantum	%	Kvantum	%	
O og bedre ¹⁾	30,6	52	15,8	75	46,4
O+ og bedre	13,3	23	13,3	63	26,6
R og bedre	1,0	1,7	8,1	38,5	9,1

1) Gjeldende kvalitetskrav

For å øke produksjonen av storfekjøtt fra kjøttfebesetninger, inkl. krysninger, og for ytterligere å øke produksjonen av storfekjøtt med høy kvalitet, foreslår Statens forhandlingsutvalg at kvalitetstilskuddet fra og med 2017 kun skal gis for storfekjøtt av kvalitet O+ og bedre. Tilskuddet skal fortsatt ikke gis for storfe av slaktekategori ku.

Det er prognosert med leveranser i 2017 av 47,9 mill. kg storfekjøtt av klasse O og bedre, ekskl. slaktekategori ku. Fratrukket kjøtt av klasse O, prognoseres tilskuddsberettiget grunnlag i 2017 til å bli 27,4 mill. kg. Med utgangspunkt i en uendret budsjetttramme vil dette gi en sats på 7,00 kroner per kg tilskuddsberettiget vare.

For å stimulere til økt norsk storfekjøttproduksjon av både melkefe og kjøttfe av god kvalitet foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke bevilgningen til ordningen med 48,2 mill. kroner, slik at tilskuddssatsen økes til 8,75 kroner per kg storfekjøtt av klasse O+ og bedre. Med en betydelig underdekning av norsk storfekjøtt er det viktig å bidra til økt innenlandsk produksjon, slik at jordbruket kan utnytte markedsmulighetene og en større andel av forbruket kan dekkes av kjøtt som er produsert i Norge.

7.8.2 Tilskudd til norsk ull og skinnfeller av sau/lam

I september 2015 la Landbruksdirektoratet fram en rapport, "*Gjennomgang av tilskuddsordningen for ull*", med en rekke forslag om endring av tilskuddsordningen for ull, som også omfatter feller av hhv. pels-, ulne- og villsauskin. Et av forslagene er at tilskuddet ikke lenger skal gis for de fem dårligste ullkvalitetene.

Tilskuddet gis i dag for 16 ulike kvaliteter av klippet ull. Landbruksdirektoratet er tillagt ansvaret for å differensiere tilskuddssatsene per kvalitet innenfor rammen av den gjennomsnittlige tilskuddssatsen avtalepartene fastsetter for alle kvalitetsnivåene.

Prinsipielt bør kjøperne av jordbruksråvarer betale for ønsket kvalitet gjennom differensiering av pris til produsent. Det er også situasjonen for de aller fleste jordbruksprodukter. For ull er det ikke tollvern og derav lav markedspris. Det har derfor vært lagt til grunn at gradering av tilskuddet skal bidra til satsing på produksjon av kvalitetsull. Statens forhandlingsutvalg vil imidlertid peke på at for ull bør råvarekjøperne i større grad enn i dag kunne bidra til kvalitetssatsing gjennom differensiering av avregningspris. Det kan i denne sammenheng vises til at i Storbritannia, hvor det er stor ullproduksjon, blir ulla gradert i mange kvaliteter kun med bruk av pris som virkemiddel.

Det har fra bransjen vært framlagt at en avvikling av tilskudd til de fem dårligste kvalitetene kan gi dårligere kvalitet på ulla som leveres til ullmottak fordi produsentene ikke sorterer ut den dårlige ulla. Det har imidlertid også vært framlagt at produsentene i

større grad enn før vil frasortere den dårlige ulla før levering, og at frasortert vare kan komme til å utgjøre et avfallsproblem.

Det må kunne antas at ullmottakene fortsatt vil ta imot alle kvaliteter av ull mot dekning av håndteringskostnadene. Videre må det kunne legges til grunn at produsentene overholder offentlig regelverk når det gjelder ulla som frasorteres. Når de dårligste ullkvalitetene ikke lenger gir grunnlag for tilskudd, vil saueholderne få et økt incentiv til å levere ull av god kvalitet, f.eks. ved å tilpasse beitebruken for å unngå nedklassing av ulla pga. stort innhold av rester av plantemateriale.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å ta de fem dårligste ullkvalitetene ut av tilskuddsordningen. De frigitte midlene brukes til å øke satsen på de tilskuddsberettigede kvalitetene. Det vil fortsatt være hele 11 ullkvaliteter som gir grunnlag for tilskudd. Produsentene som leverer ull av god kvalitet vil tjene på omleggingen.

Med utgangspunkt i utviklingen på ullkvaliteten de siste årene og prognosert volum for 2017, vil forslaget innebære en gjennomsnittlig satsheving på 8,40 kroner per kg ull for de kvalitetene som gir grunnlag for ulltilskuddet. På dette grunnlaget foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke den gjennomsnittlige tilskuddssatsen for klippet ull fra 31,60 til 40,00 kroner per kg.

I Landbruksdirektoratets rapport er det også foreslått å redusere antall satsnivåer. I dag fastsetter avtalepartene gjennomsnittssatsen for tilskudd til ull, mens direktoratet etter forslag fra ullbransjen differensierer satsene. Det foreslås at denne praksisen videreføres og at Landbruksdirektoratet etter forslag fra bransjen bestemmer antall og differensiering av satser for de tilskuddsberettigede ullkvalitetene.

Landbruksdirektoratet har videre foreslått å avvikle tilskuddet for skinn, som vil innebære at ulne-, pels- og villsausskinn ikke lenger vil gi grunnlag for utbetaling av tilskuddet. Statens forhandlingsutvalg foreslår imidlertid at tilskuddet for skinn videreføres.

I direktoratets rapport er det påpekt at når sauen blir klippet på slakteriet, foretas det en skjønnsmessig vurdering av ullkvaliteten på dyra før slakting. Vurderingen brukes som grunnlag for ulloppgjøret til produsent. Etter slakting blir ulla sendt til ullmottak for endelig klassifisering. Produsenten får imidlertid ikke korrigert sitt ulloppgjør dersom det er ulik kvalitetsvurdering mellom slakteriet og ullmottaket. Statens forhandlingsutvalg mener det er viktig at saueholderne mottar korrekt utbetaling av tilskudd for sine leveranser av ull, og foreslår derfor at det kun er klassifisering gjennomført på ullmottaket som kan benyttes som grunnlag for utbetaling av ulltilskudd til produsent.

7.8.3 Tilskudd til svineproduksjon

I 2015 var markedet for svinekjøtt i balanse, etter en rekke år med betydelige overproduksjonsproblemer. Samlet anleggskapasitet i primærproduksjonen gir imidlertid fortsatt grunnlag for vesentlig større produksjon enn hva som er årlig engrossalg. Siste prognose, fra mars 2016, for markedsbalansen i næringen viser en økning i prognosert

overskudd fra 1 300 til 1 700 tonn gris i 2016. Det har i en rekke år vært en stor effektivitetsøkning i norsk svineproduksjon regnet i antall framførte smågris per årspurke, som bidrar til økning i antall slakt per år.

Tidligere års vekst i engrossalget av svinekjøtt har stagnert bl.a. pga. økningen i salget av fjørfekjøtt. Det er også et relativt betydelige kvanta, 400 tonn, svinekjøtt på reguleringslager fra 2015. I henhold til Norges forpliktelser til WTO avvikles adgangen til å subsidiere reguleringseksport av svinekjøtt innen utgangen av 2020. Fram til dette tidspunktet er det ikke anledning til å bruke eksportsubsidier utover det som har vært gjennomsnittlig bruk av eksportsubsidier i perioden 2009–2013. Begrensningen i reguleringseksporten gir et innsnevret handlingsrom i markedsreguleringen. Dette innebærer bl.a. at pris må brukes mer aktivt som virkemiddel for å balansere svinemarkedet.

Med grunnlag i disse forholdene foreslår Statens forhandlingsutvalg en reduksjon i målprisen for gris på 9 øre per kg og en reduksjon i satsene på tilskudd husdyr med hhv. 4 kroner per slaktegris og 182 kroner per avlsggris.

7.8.4 Distriktstilskudd egg

Ved jordbruksoppgjøret 2015 fastsatte avtalepartene en reduksjon i distriktstilskudd egg på 22 øre per kg egg for Trøndelag, som innebar at tilskuddet ble avviklet for denne regionen. Tilskuddssatsene for Vestlandet på 45 øre per kg og 120 øre per kg for Nord-Norge ble videreført uendret.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til argumentene som lå til grunn for avviklingen av tilskuddet for Trøndelag. Distriktstilskuddene til kraftfôrbasert husdyrproduksjon ble innført for å jevne ut inntektsmulighetene mellom de ulike landsdelene med grunnlag i flere forhold som ulikheter i produksjonsforhold, forskjeller i anleggsstruktur på engrosleddet og relativt stor geografisk variasjon i både produktpriser og kraftfôrpris. De kraftfôrbaserte husdyrproduksjonene er i stor grad arealavhengige, og ulikhet mellom distrikter i klimatiske forhold mv. har derfor begrenset innvirkning på disse produksjonene. Sammenslåing av eggsmvirket til ett konsern og fusjoner innen Felleskjøpet har bidratt til stor grad av prisutjevning. Disse forholdene har redusert grunnlaget for distriktstilskuddet til egg.

Lokalisering av kraftfôrbasert husdyrhold i grasområder innebærer at korn/kraftfôr må fraktes fra korn- til grasområdene. I tillegg kommer lang innfrakt av råvare fra primærprodusent til engrosledd, kombinert med lang transport av ferdigprodukter til de store forbrukerområdene. Av hensyn til klimaet bør ikke tilskuddordningene bidra til uforholdsmessig mye transport.

Eggproduksjonen er restrukturert etter omlegging til løsdrift/miljøbur i 2012. Produksjonskapasiteten er stor og sektoren sliter med overproduksjonsproblemer. For 2016 er det prognosert med et overskudd på 600 tonn egg, men dette er basert på en stor reduksjon i produsert kvantum gjennom førtidsslakting av verpehøner. Det kan i denne sammenheng vises til at det i 2015 ble et overskudd på om lag 450 tonn egg etter en førtidsslakting av høner som tilsvarte 2 200 tonn egg.

Statens forhandlingsutvalg foreslår på dette grunnlaget å avvikle distriktstilskudd egg.

7.8.5 Frakttilskudd for egg

Frakttilskudd for egg gis til eggpakkerier for innfrakt av egg fra produsent til pakkeri. Statens forhandlingsutvalg mener at tilskuddet bør endres noe for å forenkle og gjøre det mer likt for alle eggpakkerier:

- Systemet er basert på ti fraktsoner, hvorav fire kun gjelder Nord-Norge, dvs. at de er differensiert etter i hvilken landsdel transporten gjennomføres.
- I de fleste tilfeller gis det "fergetillegg" når det brukes ferge ved innfrakt, men med ulike bestemmelsene for utmåling i Sør- og Nord-Norge. Ordningen gir imidlertid til dels tilfeldige utslag for hvilke transporter av egg det kan gis fergetillegg for.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor følgende endringer i tilskuddsordningen, hvor det er lagt til grunn at forslagene i sum skal gi uendret forbruk av midler over ordningen:

- Tilskuddet baseres fortsatt på en inndeling i ti fraktsoner, men det etableres et felles sonesystem for hele landet.
- Ved at også Sør-Norge omfattes av ti innfraktsoner blir grunnlaget for utmåling av fergetillegg mer forutsigbart. Etter dagens vilkår med maksimalt seks soner for Sør-Norge, kan det ikke gis fergetillegg for innfrakten fra nær 30 eggprodusenter i landsdelen.
- Fergetillegg gis etter likt regelverk for Sør- og Nord-Norge, dvs. at bestemmelsene for Nord-Norge forbedres. Det kan gis ett fergetillegg per ferge for inntil to ferger.
- Utbetalingen av flere fergetillegg for innfrakt i Sør-Norge finansieres gjennom redusert sats på frakttilskuddet for Sør-Norge, dvs. sone 1–6.

7.9 Produksjonstilskudd

7.9.1 Bevaringsverdige husdyraser

Det vises til kap. 7.3.3 om ny nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyraser, som er utformet og vil bli forvaltet som et produksjonstilskudd.

7.9.2 Soner for arealtilskudd

Den geografiske avgrensingen av de ulike sonene for arealtilskudd er fastsatt i jordbruksavtalen. Ved sammenslåing av hele eller deler av kommuner som har ulik sonesetting for tilskuddet, er det behov for avklaring om hvilken sone de ulike områdene skal kunne ha etter sammenslåingen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at ved sammenslåing skal hver kommune, eller del av kommune, kunne videreføre den sone for arealtilskuddet som gjaldt før sammenslåingen. Prinsippet skal gjelde uavhengig av om kommunene ligger i samme eller forskjellige fylker. Prinsippet tas inn som en bestemmelse i jordbruksavtalen.

7.9.3 Tilskudd husdyr – definisjoner av dyregrupper

I jordbruksavtalen er dyregrupper som gir grunnlag for å motta tilskudd til husdyr definert. I definisjonen av ammeku er det listet opp hvilke storferaser som kan regnes som kjøttferaser. Statens forhandlingsutvalg er enig med Jordbrukets forhandlingsutvalg i at

den japanske kjøttferasen Wagyu bør tas inn i definisjonen. Det anses ikke å være behov for fastsetting av et detaljert regelverk om hva som skal regnes som kjøttfe. I vurderingen av hver aktuell storferase foretas det en særskilt vurdering ut fra hva som er rasens potensielle melkeevne.

7.9.4 Areal- og kulturlandskapstilskudd

Statens forhandlingsutvalg foreslår noen tilpasninger i areal- og kulturlandskapstilskuddene, for å målrette ordningene mot de landbrukspolitiske utfordringene og samtidig øke stimulansen til beiting i utmark. Utmarksbeitetilskuddet foreslås derfor økt med 51,5 mill. kroner. Det er registrert en relativ betydelig økning av grovfôrproduksjonen i kornområdene (Østlandet og deler av Trøndelag). Det kan på landsbasis innebære overskudd av grovfôr, samtidig som det er rom for å følge opp målet om økt norsk kornproduksjon i disse områdene.

Statens forhandlingsutvalg mener det vil være målrettet å redusere stimulansen til å gå over fra korn til gras i disse delene av landet. Forhandlingsutvalget ønsker ikke en flytting av grasbasert husdyrhold fra nord og vest til de typiske kornområdene. Det foreslås derfor å fjerne tilskuddet til grasproduksjon i sone 1 (75 kroner per dekar) og å redusere tilskuddet med 10 kroner per dekar i sone 3 og 4. Samtidig foreslås det å øke arealtilskuddet til korn med 13 kroner per dekar i sone 1 til 3. Det generelle kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 10 kroner per dekar. Samlet mener forhandlingsutvalget at disse tilpasningene vil bidra til å opprettholde den geografiske produksjonsfordelingen som er viktig for å øke samlet produksjonsvolum i jordbruket.

7.9.5 Tilskudd til beiting

Drift av åker og fulldyrka eng og beite er viktig for å holde kulturlandskapet åpent. Beiting bidrar i særlig grad til å holde annen eng og beite åpent. Beiting i kulturmarkstyper som kystlynghei, hagemark, høstingsskog og naturbeitemark er svært viktig for å opprettholde disse kulturmarkstypene. Kulturmarkstypen naturbeitemark er den naturtypen som sammen med slåttemark har et meget høyt biologisk mangfold, bl.a. av plante-, sopp- og insektarter.

Utmarksressursene gir et positivt bidrag til jordbrukets samlede verdiskaping og det er positivt for mange interesser at landskapet holdes åpent. Gjeldende lovverk om dyrehold stiller krav om beiting og utegang. Utmarksbeitetilskuddet har som formål å stimulere til pleie av kulturlandskapet og å oppnå god utnytting av utmarksbeiteressursene. Særlig for storfe vil tilskuddet trolig bidra til å kompensere for merkostnader knyttet til reell beiting kontra enklere former for å oppfylle lovverket gjennom lufting.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at satsene for tilskudd til dyr som beiter minimum 5 uker i utmark økes med 42 kroner per dyr for kyr, storfe og hest og med 12 kroner per dyr for sau, lam og geit. Rapporten fra arbeidsgruppa som gikk gjennom jordbruksavtalens virkemidler med sikte på et enklere og mer oversiktlig virkemiddelsystem, pekte på et det er et potensial for forenklinger innenfor ordningene med tilskudd til beiter og beiting. Departementet vil komme tilbake til mulige forenklinger i beitetilskuddene.

7.10 Velferdsordninger

7.10.1 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at maksimal dagsats videreføres.

Fastsetting av maksimal dagsats

Maksimal dagsats for avløsertilskudd ved sykdom og fødsel blir for de fleste produsenter beregnet ut fra hvor mye det aktuelle jordbruksforetaket mottar i tilskudd til avløsning ved ferie og fritid, jf. tabell 9.3 i jordbruksavtalen. Denne koblingen innebærer at når tilskuddssatsene for avløsning ved ferie og fritid økes, kan jordbruksforetak samtidig få grunnlag for utbetaling av økt maksimal dagsats ved sykdomsavløsning. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at det ikke kan være noen automatikk i at tilskuddsgrunnlaget for sykdomsavløsning mv. skal økes når satsene for avløsning ved ferie og fritid blir økt. Det foreslås derfor fastsatt i jordbruksavtalens bestemmelser om tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv., at intervallene i tabell 9.3 i jordbruksavtalen heves med samme prosentstørrelse som eventuell satsøkninger i tilskudd til avløsning ved ferie og fritid.

Forskriftens krav til næringsinntekt – dispensasjonspraksis - unntaksbestemmelser

Det er i dag et krav om at den avløste må ha næringsinntekt på ½ G fra jordbruk/gartneri for å komme inn under sykdomsavløsningsordningen. Forskriftsvilkåret er absolutt, og har eksistert siden siste del av 1990-tallet, riktignok opprinnelig med en fullmakt for Landbruksdirektoratet til å gi nærmere regler. Etter direktoratets rundskriv 2015-43 og 2016-13 kan det i dag bl.a. gis dispensasjon knyttet til nyetablerte jordbrukere.

Statens forhandlingsutvalg mener det er uheldig at unntak fra ½ G-kravet i dag gis i form av regelmessige dispensasjoner. Dispensasjonsbestemmelsens krav om "særlig tilfelle" innebærer at dispensasjon kun skal være en sikkerhetsventil for å fange opp enkelttilfeller som ikke ble overveid da det aktuelle vilkåret ble gitt. Selv om en dispensasjon her ikke nødvendigvis vil bryte med formålet bak kravet til næringsinntekt, vil f.eks. det forhold at man er nyetablert ikke i seg selv kunne anses som et "særlig tilfelle". Å gi rutinemessige unntak gjennom bruk av dispensasjoner for bestemte grupper er det ikke hjemmel til.

For å bedre forutsigbarheten i ordningen relatert til bl.a. de overnevnte tilfellene, foreslås det at Landbruks- og matdepartementet i etterkant av jordbruksoppgjøret 2016 sender på høring et forslag til endringer i sykdomsavløsningsforskriften som bl.a. adresserer om det er behov for fortsatt å kreve næringsinntekt for å komme inn under ordningen. Det tas sikte på at endringene kan tre i kraft 1. januar 2017.

Avkorting ved inntekt utenom bruket

Landbruksdirektoratet la oktober 2015 fram rapporten "Gjennomgang av tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.". Jordbrukets forhandlingsutvalg viser i Kravet til rapporten og foreslår at sykepenger fra NAV for inntekt utenom bruket ikke skal

samordnes med tilskudd fra avløserordningen ved sykdom og fødsel mv. Det er anslått et bevilgningsbehov på 20 mill. kroner til dette.

Landbruksdirektoratet gikk i sin rapport ikke inn for et alternativ med fjerning av denne samordningen, bl.a. fordi den ville føre til et betydelig økt bevilgningsbehov. Direktoratet påpekte at dersom samordningen skulle avvikles, måtte dagsatsene for ordningen reduseres vesentlig.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til at samordningen av tilskuddet med sykepenges, andre trygdeytelser, pensjon og inntekt fra arbeid utenom foretaket, innebærer at heltidsbrukere i de fleste tilfeller får utbetalt tilskuddet uavkortet i karensperioden, mens for de som har arbeid utenom foretaket blir tilskuddet avkortet. Forslaget fra jordbruket vil i betydelig grad øke behovet for midler til ordningen. I Jordbrukets forslag er det lagt til grunn et beløp på 20 mill. kroner. Landbruksdirektoratet oppgir at tilgjengelig statistikk ikke gir grunnlag for å anslå hvor mye kostnadene vil stige om avkortingen avvikles. Det foreligger ikke data over hvor store beløp som samlet er trukket gjennom avkortingen, og det er ukjent hvor mange foretak som ikke har søkt om tilskuddet pga. gjeldende beregningsregler.

Det kan stilles spørsmål ved om det er en riktig prioritering av begrensede rammer over Jordbruksavtalen å gi full ytelse over sykeavløsningsordningen til personer som i mindre grad har arbeid innenfor landbruket, og som mottar større trygdeytelser, lønn o.a. fra annet arbeid. Statens forhandlingsutvalg kan derfor ikke slutte seg til forslaget om en utvidelse av tilskuddsordningen for avløsning ved sykdom og fødsel mv.

7.10.2 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

I Prop. 1 S (2015-2016) for budsjettåret 2016 og Prop. 127 S (2014-2015) "*Jordbruksopp-gjøret 2015*" er det lagt til grunn at det over jordbruksavtalen skal overføres et beløp til Folketrygden tilsvarende økningen av sykepengene fra 65 til 100 pst. Bevilgningen til tilskuddsordningen har over en rekke år vært på 88 mill. kroner. Den faktiske merutbetalingen av sykepenge fra NAV til jord- og skogbrukere over ordningen falt imidlertid vesentlig fra 2014 til 2015. Merutbetalingen var i 2015 ifølge Landbruksdirektoratet på 73,2 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg er enig i at den særskilte sykepengeordningen for jord- og skogbrukere skal videreføres og foreslår at bevilgningen til ordningen reduseres til 73,0 mill. kroner for 2017.

7.10.3 Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

Statens forhandlingsutvalg foreslår at tilskuddssatser og maksimalbeløp videreføres. Det vises til kap. 7.11.2 om nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd og tilskudd til avløsning ferie og fritid.

7.10.4 Tilskudd til landbruksvikarordningen

Statens forhandlingsutvalg foreslår at tilskuddsbeløp per årsverk landbruksvikarvirksomhet i avløserlagene og maksimalbeløp per årsverk til administrasjon mv. videreføres.

Formålet med tilskuddsordningen er å sikre at primærprodusenter over hele landet har tilgang på arbeidshjelp når de trenger det ved akutt sykdom og akutt skade. Ordningen skal sikre at avløserlag har en tilstrekkelig beredskap til å bistå med kompetent arbeidskraft i slike tilfeller. Ved etableringen av ordningen ble det ikke lagt til grunn at lagenes landbruksvikarberedskap skulle dekke en uavgrenset periode per foretak. Ordningen skulle kun avhjelpe produsentene inntil de fikk etablert normal sykdomsavløsning dersom produsentenes skade/sykdom tilsa behov for arbeidsbistand ut over en kortere avgrenset "beredskapsperiode".

Ordningen er ifølge Landbruksdirektoratet imidlertid blitt forvaltet nær uten noen slik tidsavgrensning, kun avgrenset av samme maksimalperiode som gjelder for tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. Dette skyldes bl.a. problem for tilskuddsforvaltningen og avløserlagene i å definere hva som er akutt skade/sykdom.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det i forskriften for ordningen tas inn en avgrensning i avløserlagenes pliktperiode til å stille med arbeidsberedskap i slike krisesituasjoner til maksimalt 14 dager. Det legges til grunn at produsenter med behov for arbeidshjelp i lenger periode enn dette pga. skade og sykdom, innenfor en tidsramme på 14 dager vil ha tilstrekkelig tid til å skaffe normal avløserbistand.

7.11 Andre politikkområder

7.11.1 Fast avsetning til utvikling av IKT-/forvaltningssystemer

Enkle, robuste og mer brukervennlige elektroniske forvaltningssystemer bidrar til en mer effektiv håndteringen av ordningene, både for brukerne og forvaltningen. Søknadsprosessen vil for en stadig større andel av brukerne bli enklere ved overgang til elektronisk kommunikasjon. Flere gamle systemer er meldt inn som tidstyver fra forvaltningen regionalt og sentralt. Etter hvert som systemene blir eldre mangler de også brukerstøtte. De siste årene er flere store IKT-prosjekter blitt finansiert over jordbruksavtalen, som eStil RMP, eStil PT og "nye Saturn". For å legge til rette for en mer forutsigbar planlegging og oppfølging av større IKT-prosjekter foreslår Statens forhandlingsutvalg at det settes av en fast bevilgning over Kap. 1150 post 21 til utvikling av IKT-/forvaltningssystemer for ordninger over jordbruksavtalen. Størrelsen på den faste bevilgningen og hvilke prosjekter som skal prioriteres tas opp i de årlige jordbruksforhandlingene. Bevilgningen forslås satt til 19 mill. kroner 2017, basert på Landbruksdirektoratets anslag for behov til utvikling av eStil PT og nytt forvaltningssystem for LUF m.m., som omtalt nedenfor.

7.11.2 Forvaltningssystem for produksjonstilskudd (eStil PT)

Produksjons- og avløsertilskuddene er de viktigste økonomiske virkemidlene for norsk jordbruk. Midlene utgjør med sine 9,6 mrd. kroner ca. 2/3 av bevilgningene over jordbruksavtalen. Landbruks- og matdepartementet har over lengre tid sett svakheter i forvaltningssystemet av disse midlene og har satt i verk en rekke tiltak for å sikre en forsvarlig forvaltning av midlene. Riksrevisjonen har ved gjentatte tilfeller rettet kritikk mot ulike deler av denne forvaltningen. De har spesifikt rådet departementet til å sette i verk egnede tiltak som kan forbedre forvaltningsregimet og kontroll av produksjonstilskudd, særlig på kommunenivå. Nytt forvaltningssystem for produksjonstilskuddene er et ledd i dette arbeidet. Muligheten for kontroll av de opplysningene i søknaden som danner grunnlag for de ulike tilskuddene er et viktig suksesskriterium. Ved biologisk produksjon vil det være ulike tidspunkt gjennom året som vil være aktuelle. Innenfor disse rammene har Landbruks- og matdepartementet et mål om at systemet skal være så fleksibelt og enkelt som mulig.

Søknadsfristene

I arbeidet med å utvikle nytt forvaltningssystem har det vært involvering av faglagene i jordbruket. I forbindelse med jordbruksoppkjøret i 2015 og møter med LMD og Ldir er hensiktsmessigheten av søknads- og telledatoer grundig diskutert. Som følge av denne dialogen kom departementet høsten 2015 frem til at 15. mars og 15. oktober er de tidspunktene som best ivaretar målene med et nytt forvaltningssystem. For å begrense antall frister foreslo departementet en samordning av søknadsfrist og registrerings-tidspunkt, men etter dialogen med jordbruksorganisasjonene blir tilhørende registrerings-tidspunkter (telledatoer) henholdsvis 1. mars og 1. oktober. Et viktig premiss har vært at det skal være én utbetaling av tilskudd, og at denne skal være så tidlig som mulig året etter at søknadene har kommet inn, dette fremgår også av Prop. 127 S (2014-2015).

Til tross for at fristene ikke er forhandlingstema, knyttes det noen kommentarer til disse under. De valgte søknadsfristene 15. mars og 15. oktober vil for det første gi et representativt bilde av foretakets produksjon gjennom året. Når det gjelder kontroll, har det fra flere hold over tid vært reist en problemstilling om hvordan man skal periodisere tilskuddet, i hovedsak om tilskuddet virker fremover eller for en historisk periode. Dette er praktisert ulikt, og det er eksempler på at svaret endrer seg ut fra hvilket tilskudd man vurderer. Dette har resultert i uønskede tilskuddstilpasninger, og departementet mener denne åpningen for å utnytte tilskuddssystemet ikke er akseptabel. Det er et selvstendig poeng å motvirke slike tilpasninger, og å lage et system som ivaretar likebehandling.

Det er viktig at en i det nye systemet gjør det klart at tilskuddet gjelder for søknadsåret (kalenderåret), med utbetaling i februar året etter. På denne måten bør det ikke kunne oppstå tvil om tilskuddet skal virke fremover eller bakover i tid, og forvaltningen står fritt til å kontrollere foretakene på de tidspunkter en finner det mest hensiktsmessig. De to valgte søknadsfristene er satt slik at de gir et godt bilde av i hvilken utstrekning foretaket driver produksjonen sin innenfor det året det søkes tilskudd for.

Fristen 15. mars er også nødvendig fordi det er et av de tidspunktene det er hensiktsmessig å telle vinterfødte sau (før beiteslipp).

Biologisk produksjon gjør det nødvendig å ha flere søknadstidspunkt i løpet av året. For å imøtekomme ønsker om ikke å få for mange frister, ble det lagt opp til at arealopplysningene skulle registreres 15. mars, men at disse kunne endres frem til 15. juni dersom faktisk produksjon ble en annen. Det har vært reist en del innvendinger mot dette.

Formålet med å foreslå tidlig frist for opplysninger om arealbruken var at det skulle være mulig med fysiske kontroller i vekstsesongen etter at det var søkt om tilskudd.

Etter en avveining av ulike hensyn og for å legge til rette for et så enkelt system som mulig, har departementet kommet frem til at søknadsfristen for areal settes til samme tidspunkt som for husdyr- og beitetilskudd, dvs. 15. oktober. Kontrollen ivaretas ved at tilskuddsforvalter (kommunene) har et ansvar for å gjennomføre en kontinuerlig kontroll gjennom året. Det betyr at kommunen kan kontrollere arealer i drift når som helst i vekstsesongen, også før brukeren har levert søknad, og at opplysningene fra denne kontrollen kan benyttes til å kontrollere om det er grunnlag for det som rent faktisk blir søkt om. Kontroll i vekstsesongen vil særlig være knyttet til at arealbruken er i samsvar med krav til vanlig jordbruksproduksjon, og at for eksempel innmarksbeiter blir tilstrekkelig beitet. I tillegg til fysiske kontroller i vekstsesongen kan kommunen for eksempel benytte fototeknologi og andre digitale hjelpemidler i kontrollen. Søkerne må kunne sannsynliggjøre arealopplysningene gjennom dokumentert salg, og lager av produkter i tillegg til eventuelt eget forbruk av fôr. Denne kontrollen vil normalt gjøres på høsten etter at søknadsprosessen er avsluttet.

Når det gjelder avløsertilskuddet, må alle foretak levere søknad innen 15. oktober, men foretak som ikke allerede har nådd sitt maksimale grunnlag for refusjon av avløsningsutgifter gis anledning til å etterregistrere disse frem til registreringsfristen 10. januar året etter at avløsningen har funnet sted. Det er ønskelig at avløsertilskuddet betales ut samtidig med resten av produksjonstilskuddet. Dersom forvaltningen skal kunne klare å behandle alle søknadene i tide, er det avgjørende at en kan starte å behandle en større andel av søkermassen allerede etter søknadsfristen i oktober. Andelen som kan søke i oktober anses å være høy, da andelen som oppnår maksimal refusjon i dag er i overkant av 80 pst. og samlet utbetaling av tilskudd i mange år har utgjort 93–95 pst. av det som maksimalt kan oppnås på grunnlag av dyretallet.

Det foreslås at søknadsfristene i det nye systemet skal være absolutte. Videre foreslås det at det skal være mulig å rette feil i søknadene i inntil 14 dager etter søknadsfristene den 15. mars og 15. oktober uten at dette får økonomiske konsekvenser for søker. Det vil si at dagens trekk på 1 000 kroner per dag ved forsinkelser faller bort. Det legges til grunn at foretakene, som i dag, vil kunne varsles gjennom digitale systemer om at fristene nærmer seg. Det vil fortsatt være mulig å dispensere fra fristen i særlige tilfeller, men uavhengig av eventuelle varslingsfunksjoner understrekes det at det alltid vil være bondens ansvar å søke innen fristen.

I tilfeller der det er dyrket to ulike kulturer på samme areal i løpet av vekstsesongen, har praksis vært at foretaket kan velge hvilken man vil søke tilskudd for. Dette er i dag verken

forankret i jordbruksavtalen eller i produksjonstilskuddsforskriften. Det legges til grunn at denne praksisen formaliseres i jordbruksavtaleteksten.

Virksomhetsoverdragelse

Ved virksomhetsoverdragelser mellom de to søknadstidspunktene vil både overdragende og overtakende foretak motta tilskudd for det de hadde på sine respektive registrerings- tidspunkter (med halv sats). For øvrig vil foretakene ved overdragelser i løpet av søknads- året selv måtte avtale hvordan tilskudd skal kobles til en eventuell kjøpesum og ellers eventuelt fordeles tilskuddene seg imellom som en privat transaksjon. Når det gjelder areal, vil det således være den som disponerer arealet på registreringstidspunktet 1. oktober som kan søke ved søknadsfristen 15. oktober, mens det for tilskudd til vinter- førede sauer vil være den som disponerte dyrene ved søknadsomgangen i mars som er berettiget tilskudd.

Avløsertilskuddet skal beregnes på grunnlag av gjennomsnittet av antall dyr foretaket disponerte 1. mars og 1. oktober. Ved virksomhetsoverdragelser er det også det enkelte foretaks gjennomsnitt av antall dyr per 1. mars og 1. oktober som legges til grunn for beregning av tilskudd. Ved virksomhetsoverdragelse rundt midten av året kan foretak 1 i prinsippet ha nådd avløserutgifter tilsvarende sin beregnede maksrefusjon før overdragelsen finner sted, mens foretak 2 oppnår avløserutgifter tilsvarende sin beregnede maksrefusjon i løpet av andre halvdel av året. I disse tilfellene vil det være rimelig at begge foretakene får dekket sine utgifter innenfor hvert enkelt foretaks maksimalrefusjon. Det samme vil gjelde for et foretak som starter opp midt i året.

Det legges videre opp til at det for noen dyregrupper hentes data fra Landbruksdirektora- tets register over slakteleveranser. Det er i denne forbindelse viktig å understreke foreta- kenes eget ansvar for at opplysningene som ligger til grunn for utbetalingene er korrekte.

Det varsles nå at det i omleggingsåret 2017 kan bli aktuelt å utsette noen frister.

Tilskudd for dyr på beite

I forberedelsene til det nye forvaltningssystemet har departementet lagt til grunn at man skal søke om beitetilskudd ved søknaden 15. oktober. For beitetilskuddet skal produsenten oppgi antall dyr som har oppfylt kravet til henholdsvis 12 uker og 16 uker på beite. I okt- ober vil man ha betydelig mer kunnskap om antallet dyr som har oppfylt beitekravet enn man har i dagens system, hvor søknaden må leveres i august. Så lenge man ikke vet tids- punktet for tapet, vil det alltid være problematisk å anslå presist om dyret oppfylte de respektive beitekravene. Dette er imidlertid først og fremst knyttet til tap på utmarksbeite.

For søknad om tilskudd til dyr på utmarksbeite er det lagt opp til at man i søknads- omgangen i oktober skal oppgi antall dyr sluppet på utmarksbeite og antall dyr tatt inn fra utmarksbeite. Mellom disse tidspunktene må det være minimum 5 uker. Tilskuddsgrunn- laget blir gjennomsnittet av disse tallene. Siden man i begrenset grad har informasjon om tapstidspunkt, er dette vurdert som det beste utmålingsgrunnlaget vi har.

Distriktstilskudd frukt, bær, grønt og matpotet i Nord-Norge

Distriktstilskudd frukt, bær og grønt utmåles på grunnlag av omsatte volum gjennom godkjente omsetningsledd i løpet av vekstsesongen. Slik sett har ordningen mange likhetstrekk med pristilskuddene, men dette tilskuddet har blitt forvaltet sammen med produksjonstilskuddene de seneste årene. Med en søknadsfrist 15. oktober vil ikke alle volumer for inneværende vekstsesong være omsatt.

Det har blitt vurdert alternative forvaltningsmodeller for distriktstilskudd frukt og grønt. Modellene innebærer ulike muligheter for å føre kontroll og forenkle forvaltningen. Statens forhandlingsutvalg anbefaler at distriktstilskudd frukt og grønt fortsetter som en del av produksjonstilskuddsforvaltningen, med søknadsfrist 15. oktober og mulighet for å etter-registrere opplysninger frem til registreringsfristen 10. januar for produsenter som ikke er ferdige med leveranser til søknadsfristen. Kontroll blir utført som risikobasert stikkprøvekontroll.

Telletidspunkt og markedsbalanse

Telletidspunkter koplet til relativt høye tilskudd per dyr vil alltid påvirke leveransemønsteret, og kunne medføre tilpasninger som ikke er i samsvar med etterspørselen i markedet. Dette er et forhold som med dagens system hovedsakelig er knyttet til storfekjøtt. Foreløpig har endringer i utmålingssystemet koplet til husdyrregisteret blitt forkastet av kvalitative årsaker. Telledatoene 1. januar og 31. juli i gjeldende ordning faller etter forbrukstopper i sommer-sesongen og til jul. Forslaget om nye registreringstidspunkt vil påvirke en innarbeidet dynamikk, der en viss utsatt slakting på høsten kan oppfattes som en utfordring. Det er imidlertid flere forhold som påvirker slaktetidspunktet, og det legges til grunn at aktørene i markedet tilpasser sine prisløyper til de endrede rammebetingelser. For tilskudd til andre storfe er det i dag snakk om et sats på mindre enn 400 kroner per dyr. Dersom dette veies opp mot andre forhold som at dyrene går på beite, og at industrien kan justere priser, mener departementet at dette ikke vil innebære vesentlige markedsforstyrrelser.

Avsetning

For 2017 foreslår Statens forhandlingsutvalg at det settes av 8 mill. kroner til arbeidet med nytt system for produksjonstilskudd, innenfor bevilgningen på Kap. 1150 post 21, jf. ovenfor.

7.11.3 Nytt forvaltningssystem for ordninger under LUF m.m.

Det vises til omtale av utvikling av nytt system til erstatning for fagsystemet Saturn i Prop. 127 S (2014-2015). Partene ble i jordbruksoppgjøret i 2015 enige om å sette av 2,5 mill. kroner til oppstart av dette prosjektet i 2016. På grunn av at arbeidet med utvikling av nytt forvaltningssystem for produksjonstilskudd (eStil PT) er fremskyndet noe i forhold til opprinnelig plan, har oppstart av "Saturn-arbeidet" blitt utsatt til 2017. Midlene på 2,5 mill. kroner i 2016 er omdisponert til arbeidet med eStil PT i 2016.

For 2017 foreslår Statens forhandlingsutvalg at det settes av 11 mill. kroner til arbeidet med nytt system til erstatning for Saturn, innenfor bevilgningen på Kap. 1150 post 21, jf. ovenfor. Utviklingsarbeidet er kostnadsberegnet til totalt 24 mill. kroner over en treårsperiode.

Forvaltningssystemet Saturn benyttes i dag av Landbruksdirektoratet og fylkesmennene til å håndtere ordninger som SMIL, tilskudd til drenering, tilskudd til avløsning ved sykdom, tilskudd til veterinærreiser, tidligpensjon for jordbrukere, utbetaling til landbruksvikarordningen og tilskudd til kommunale veterinærtjenester. Det ble i 2014 samlet utbetalt 969 mill. kroner fordelt på 25 000 utbetalinger via Saturn.

7.11.4 Kompetanseutvikling og rådgiving

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom lokale rådgivningsenheter. Rådgivningsenhetene er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket, og NLR sin virksomhet er viktig for å utvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon, maskin- og byggteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak, klimatiltak og HMS.

Statens forhandlingsutvalg mener det er viktig å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens nivå. Det forutsettes at rådgivningsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for, men det åpnes for at bruk av midlene i noen grad kan tilpasses det til enhver tid gjeldende behov. Det er nylig fastsatt ny Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler. Statens forhandlingsutvalg mener det er hensiktsmessig at arbeidet med styrking av datagrunnlaget for plantevernmidler tas inn som en del av NLR sin ordinære oppgaveportefølje, jf. kap.7.3. Det foreslås videre at NLR skal forvalte mentorordning for landbruket i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt, jf. nærmere omtale i kap. 7.2.3.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til NLR øker med 2 mill. kroner, til 84,5 mill. kroner i 2017. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgiving, minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggteknisk rådgiving. Prosjektet *Klimarådgiving på gårdsnivå* er et nytt, viktig arbeid NLR er involvert i med sikte på å få etablert et godt rådgivingstilbud for klimatiltak og klimatilpassing i jordbruket. NLR gjør et viktig arbeid for nye økologiske produsenter gjennom å veilede produsenter før, under og etter omlegging til økologisk produksjon. Statens forhandlingsutvalg foreslår at NLR fortsetter innsatsen på fagområdet økologisk produksjon innenfor rammen av gjeldende bevilgning.

7.11.5 Tilskudd til dyreavl med mer

7.11.5.1 Reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk

Ordningen utjevner kostnadene mellom husdyrprodusenter som benytter veterinær-tjenester. Ny forskrift for ordningen trådte i kraft 1. juli 2015, noe som ga enklere søknads- og kontrollarbeidet og fjernet enkelte urimelige forhold. Den nye forskriften forutsetter at satser for tilskuddet skal fastsettes i jordbruksavtalen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det for 2017 settes av midler til et reisetilskudd på 9,70 kroner per km. Taket per kilometer ved bruk av leid skyssbåt heves fra 100 til 110 kroner per km. Videre fastsettes det en ny maksimumsgrense for refusjon av "andre kostnader," som hovedsakelig omfatter båtreisens oppstartskostnad og ventetid underveis. Taket for "andre kostnader" settes til 2 000 kroner per båttur. Ved å ta dette tillegget inn i bestemmelsene anser forhandlingsutvalget det som unødvendig å fastsette et maksimalbeløp per reise.

Tabell 7.8 Satser for tilskudd til veterinære reiser, fra 1. januar 2017

	Sats fra 1.1.17 kr/km/time	Endring
Reisetilskudd	9,70	0
Reise- og ventetid	300,00	0
Tilskuddstak per km i båt	110,00	-10
Tilskuddstak andre kostnader, båtreise	2 000,00	

På bakgrunn av disse justeringene foreslår det at bevilgningen reduseres med 1 mill. kroner, til 46,7 mill. kroner.

7.11.5.2 Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkterlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR og Norsk Fjølfevlag. Støtte til Norges Birøkterlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjølfevlag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper.

Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 14,2 mill. kroner til avlsorganisasjoner, inkludert 0,5 mill. kroner til prosjekt om utnyttelse av grovfôr (2013–2017) i regi av Norsk Kjøttfeavlslag TYR.

7.11.5.3 Tilskudd til frøavl m.m.

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert

frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagringstilskudd. Forskriften har vært på høring og ny forskrift vil bli fastsatt av LMD høsten 2016.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til frøavl på 10,02 mill. kroner videreføres i 2017. Eventuelle endringer i regler og satser tilpasses bevilgningen.

Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 3,7 mill. kroner i 2017 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.11.5.4 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Landbruksdirektoratet har fått i oppdrag å revidere retningslinjer for tilskudd til Graminor AS. Oppdraget ble også utvidet til å omfatte Sagaplant AS og NMBU. I reviderte retningslinjer for tilskudd til plantemateriale som vil bli fastsatt av LMD nå i vår, er formålet med ordningen formulert slik: *Tilskuddordningen skal bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøre materiale mer konkurransedyktig på hjemmemarkedet og eksportmarkedet.*

Det er avsatt 51,16 mill. kroner på post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak i 2016. Av dette er det avsatt 10,0 mill. kroner til oppformering av plantemateriale etter søknad fra Sagaplant, 1,0 mill. kroner til NMBU og 22,46 mill. kroner som tilskudd til prosjekter innen planteforedling etter søknad fra Graminor.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningene i 2017 til oppformering av plantemateriale (Sagaplant og NMBU) og til prosjekter innen planteforedling (Graminor) videreføres på samme nivå som i 2016.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

Jordbruksoppjøret dreier seg om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2017. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2016 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2016 som tilpasser bevilgningene til det faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av tidligere bevilgede, men ikke disponerte beløp (overførte beløp), som engangsbevilgninger i inneværende budsjettår.

8.1.2 Overførte beløp fra 2015 og omdisponering av bevilgninger i 2016

Overførte beløp fra 2015 til 2016

På de overførbare postene er det godkjent overført 56,3 mill. kroner fra 2015 til 2016, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2015 til 2016. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	8,275
70	Markedsregulering m.m.	12,859
74	Direkte tilskudd	7,329
77	Utviklingstiltak	9,925
78	Velferdsordninger	17,898
	Sum overførbare bevilgninger	56,286

Prognoser for forbruk i 2016

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster på kap. 1150 og kap. 4150. Det gir grunnlag for å tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2016 viser et overforbruk på 10,0 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2016, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2016. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
21	Spesielle driftsutgifter	-8,275
70	Markedsregulering m.m.	-15,531
74	Direkte tilskudd	-6,676
77	Utviklingstiltak	-2,466
78	Velferdsordninger	22,954
	Sum overførte bevilgninger	-9,994

Satsene som foreslås for produksjonstilskuddene er foreløpige satser som kan justeres ned dersom det viser seg at søknadene med foreløpige satser gir et større forbruk enn det Stortinget har bevilget. For 2016 ga de foreløpige satsene et forbruk som var vel 2 pst. høyere enn budsjett på post 74. Derfor ble det fastsatt endelige satser tilpasset bevilgningsnivået før utbetalingene i februar og juni 2016. Prognosene for 2016 er basert på de justerte satsene.

Omdisponeringer i 2016

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2015 og prognoserte behov i 2016, innebærer at 46,292 mill. kroner kan omprioriteres innenfor rammen av budsjettet for 2016.

I tilbudet foreslås det en økning i kornprisene fra 1. juli 2015 på i gjennomsnitt om lag 5 øre per kg, mens mathveten foreslås økt med 7 øre/kg. For å regulere prisøkningen på råvarer til kraftfôr og matmel, foreslås det en økning i prisnedskrivningen til norsk korn på 1 øre per kg og ytterligere 4 øre per kg til bruk av norsk korn i matmel. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må den økte prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2016. Dette innebærer at bevilgningen på post 73.19 må styrkes med 10,8 mill. kroner i 2016 som finansieres gjennom omdisponering av ledige midler. Det resterende udisponerte beløp på 35,5 mill. kroner foreslår Statens forhandlingsutvalg benyttes til å styrke egenkapitalen i LUF.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2016. Mill. kroner.

Kapittel 1150			Omdisp.	Justert	Disp. av
Post	Benevning	Budsjett 2016 ¹⁾	2016	budsjett	overførte
				2016	midler i 2016
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	12,500	0,000	12,500	8,275
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 203,053	35,542	1 238,595	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningsordningen mv.	227,200	2,672	229,872	12,859
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	40,000	0,000	40,000	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	291,600	2,672	294,272	12,859
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000		43,000	
73.11	Tilskudd til norsk ull	124,500		124,500	
73.13	Pristilskudd melk	610,900		610,900	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 072,600		1 072,600	
73.16	Distriktstilskudd egg	5,425		5,425	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	86,400		86,400	
73.18	Frakttilskudd	346,855		346,855	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	573,000	7,000	580,000	
73.20	Tilskudd til matkorn	50,500	3,750	54,250	
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	2 870,180	10,750	2 880,930	0,000
74.11	Driftstilskudd, melk og spes.kjøttprod.	1 312,600	6,000	1 318,600	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 351,110	16,761	2 367,871	7,329
74.16	Beitetilskudd	803,000	0,000	803,000	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 137,300	-11,514	3 125,786	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	428,500	-5,000	423,500	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	107,200	-6,900	100,300	
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 139,710	-0,653	8 139,057	7,329
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	86,500	-1,700	84,800	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	13,720	3,000	16,720	
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	82,500	0,000	82,500	
77.14	Tilskudd til pelsdyrforlag	0,000	0,000	0,000	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	-8,759	42,401	9,925
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,880	-7,459	239,421	9,925
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 177,719	-22,617	1 155,102	17,898
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv.	167,700	-12,700	155,000	
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	0,000	88,000	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-1,000	63,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	85,035	-4,535	80,500	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 582,454	-40,852	1 541,602	17,898
SUM KAP. 1150		14 389,377	0,000	14 389,377	56,286

1) Saldert budsjett 2016.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2016 til 2017

De budsjettmessige konsekvenser i 2017 av dette jordbruksoppgjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S (2016-2017). I de etterfølgende tabeller vises de justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppgjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppgjøret og foreløpig budsjett 2017. Mill. kroner.

Post	Budsjett 2016 ¹⁾	Endring 2017	Budsjett 2017 ²⁾
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	12,500	9,000	21,500
50.11 Tilskudd til LUF	1 203,053	-52,000	1 151,053
50 Fondsavsetninger	1 203,053	-52,000	1 151,053
70.11 Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen mv.	227,200	24,900	252,100
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	40,000	-4,000	36,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	291,600	20,900	312,500
71 Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000	43,000
73.11 Tilskudd til norsk ull	124,500	0,000	124,500
73.13 Pristilskudd melk	610,900	0,000	610,900
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 072,600	48,200	1 120,800
73.16 Distriktstilskudd egg ³⁾	5,425	-5,900	0,000
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	86,400	3,300	89,700
73.18 Frakttilskudd	346,855	0,000	346,855
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	573,000	10,000	583,000
73.20 Tilskudd til matkorn	50,500	7,500	58,000
73 Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	2 870,180	63,100	2 933,280
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 312,600	-22,600	1 290,000
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 351,110	23,300	2 374,410
74.16 Beitetilskudd	803,000	51,500	854,500
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 137,300	-111,600	3 025,700
74.19 Regionale miljøprogram	428,500	-7,200	421,300
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	0,000	107,200
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 139,710	-66,600	8 073,110
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	86,500	-3,200	83,300
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	13,720	0,000	13,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	82,500	2,000	84,500
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	0,700	51,860
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,880	-0,500	246,380
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 177,719	-10,700	1 167,019
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	167,700	-12,700	155,000
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	-15,000	73,000
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-1,000	63,000
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	85,035	-4,500	80,535
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 582,454	-43,900	1 538,554
SUM KAP. 1150	14 389,377	-70,000	14 319,377
SUM KAP. 4150	0,000	0,000	0,000

1) Saldert budsjett 2016.

2) Før ev. flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningene.

3) Større endring enn budsjett skyldes volumøkning i prognosene.

Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
21 Spesielle driftsutgifter	12,500	9,000	21,500

Tabell 8.6 Post 50 Fondsavsetninger. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
50.11 Tilskudd til LUF	1203,053	-52,000	1151,053

Tabell 8.7 Post 70 Markedsregulering. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
70.11 Avsetningstiltak, hagebruk	24,400		24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisutjevning	227,200	24,900	252,100
<i>Tilskudd til potetsprit</i>	<i>20,000</i>	<i>-2,000</i>	
<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	<i>20,000</i>	<i>-2,000</i>	
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	40,000	-4,000	36,000
Sum	291,600	20,900	312,500

Tabell 8.8 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
<i>Erstatning ved avlingsvikt i planteprod.</i>	<i>40,500</i>		
<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	<i>2,500</i>		
Sum Tilskudd til erstatninger m.m.	43,000	0,000	43,000

Tabell 8.9 Post 73 Pristilskudd. Mill. kroner. ¹⁾

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
73.11	Tilskudd til norsk ull		124,500
	<i>Grunntilskudd geitemelk</i>		63,900
	<i>Distriktstilskudd melk</i>		547,000
73.13	Pristilskudd melk	0,000	610,900
	<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>		89,000
	<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	48,200	
	<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>		562,600
	<i>Tilskudd til lammeslakt</i>		242,500
73.15	Pristilskudd kjøtt	48,200	1120,800
73.16	Distriktstilskudd egg	-5,425	0,000
	<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>		4,500
	<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	3,300	
	<i>Distriktstilskudd veksthusgrønnsaker</i>		20,900
	<i>Distriktstilskudd frukt, bær og</i>		
73.17	veksthusgrønnsaker	3,300	89,700
	<i>Frakttilskudd kjøtt</i>		133,000
	<i>Frakttilskudd egg</i>		8,855
	<i>Frakttilskudd kraftfôr</i>		138,000
	<i>Frakttilskudd korn til kraftfôrprod.</i>		67,000
73.18	Frakttilskudd	0,000	346,855
73.19	Prisnedskrivning korn	10,000	583,000
73.20	Tilskudd til matkorn	7,500	58,000
	Sum	63,575	2933,755

1) Bevilgningsendring i 2017 før kvantumsjustering

Tabell 8.10 Post 74 Direkte tilskudd. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
	<i>Driftstilskudd melk</i>	-33,100	
	<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	10,500	
74.11	Driftstilskudd	-22,600	1290,000
	<i>Tilskudd til husdyr</i>	18,000	
	<i>Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser</i>	5,300	
74.14	Tilskudd til husdyr	23,300	2374,410
	<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	45,500	
	<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	6,000	
74.16	Beitetilskudd	51,500	854,500
	<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	-134,500	
	<i>Arealtilskudd</i>	22,900	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	-111,600	3025,700
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	-7,200	421,300
	<i>Omleggingstilskudd økologisk landbruk</i>	-1,000	
	<i>Husdyrtilskudd økologisk landbruk</i>	4,400	
	<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	-3,400	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	0,000	107,200
	Sum	-66,600	8073,110

Tabell 8.11 Post 77 Utviklingstiltak. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
<i>Tilskudd til semin</i>	24,600		
<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	47,700	-3,200	
<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,200		
77.11 Tilskudd til dyreavl m.m.	86,500	-3,200	83,300
<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	10,020		
<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,700		
77.12 Tilskudd til frøavl m.m.	13,720	0,000	13,720
<i>Tilskudd til rådgivning og planlegging</i>	67,500	2,000	
<i>Tilskudd til HMS tjenester</i>	15,000		
77.13 Tilskudd til rådgivning	82,500	2,000	84,500
77.14 Tilskudd pelsdyrfôr	0,000		0,000
<i>Utvikling av plantemateriale m.m.</i>	34,660	0,700	
<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	7,500		
<i>Handlingsplan plantevernmidler</i>	9,000		
77.15 Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	51,160	0,700	51,860
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000		13,000
Sum	246,880	-0,500	246,380

Tabell 8.12 Post 78 Velferdsordninger. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
78.11 Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1177,719	-10,700	1167,019
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom	167,700	-12,700	155,000
78.14 Tilskudd sykepengeordning jordbruket	88,000	-15,000	73,000
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-1,000	63,000
78.16 Tidligpensjonsordningen	85,035	-4,500	80,535
Sum	1582,454	-43,900	1538,554

Tabell 8.13 Kap 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2016	Endring	Budsjett 2017
70 Tilbakebetalt tilskudd reguleringsanlegg	0,000		0,000
85 Markedsordningen for korn	0,000		0,000
Sum	0,000	0,000	0,000

Vedlegg 1: Fordeling av statens tilbud 2016

Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

	Mill. kr
Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	-70,0
- Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
= Nettoeffekt av tilskudd	-70,0
+ Avtalepriser fra 1.7	125,0
= Sum avtalepriser og tilskudd	55,0
+ Omdisponering overførte midler	56,0
= Sum til fordeling	111,0
+ Inntektsverdi justert jordbruksfradrag	-21,0
= Ramme for oppgjøret	90,0

Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1567,7	5,28	0,05	78,4
Gris	131,6	32,34	-0,09	-11,8
Poteter	179,7	4,39	0,09	16,2
Grønnsaker og frukt	2267,8		1,3%	30,0
Norsk matkorn	189,5	3,08	0,064	12,2
Sum målprisendringer				125,0

Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	177,7	3,08	0,07	12,4
Rug, matkorn	11,8	2,82	-0,02	-0,2
Bygg	457,4	2,63	0,05	22,9
Havre	205,6	2,39	0,04	8,2
Fôrhvete og fôrrug	142,0		0,05	7,1
Erter til modning	4,0		0,05	0,2
Såkorn	51,1		0,05	2,6
Oljevekster	9,8	5,56	0,05	0,5
Sum korn og oljevekster	1059,4		0,05	53,7

Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1411,4	71,4%	2,57	0,037	52,1
Protein, soya m.m.	433,5	21,9%	3,87	0,056	0,0
Fett	49,3	2,5%		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	83,5	4,2%			0,0
Sum kraftfôrprisendring	1977,7			0,026	52,1

Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Budsjett 2016 ¹⁾	Endring 2017
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	12,500	9,000
50.11 Tilskudd til LUF	1 203,053	-52,000
50 Fondsavsetninger	1 203,053	-52,000
70.11 Avsetningstiltak	24,400	0,000
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen mv.	227,200	24,900
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	40,000	-4,000
70 Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	291,600	20,900
71 Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73. 11 Tilskudd til norsk ull	124,500	0,000
73.13 Pristilskudd melk	610,900	0,000
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 072,600	48,200
73.16 Distriktstilskudd egg ²⁾	5,425	-5,900
73.17 Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	86,400	3,300
73.18 Frakttilskudd	346,855	0,000
73.19 Tilskudd til prisnedskrivning korn	573,000	10,000
73.20 Tilskudd til matkorn	50,500	7,500
73 Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	2 870,180	63,100
74.11 Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 312,600	-22,600
74.14 Produksjonstilskudd, husdyr	2 351,110	23,300
74.16 Beitetilskudd	803,000	51,500
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 137,300	-111,600
74.19 Regionale miljøprogram	428,500	-7,200
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	0,000
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	8 139,710	-66,600
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	86,500	-3,200
77.12 Tilskudd til frøavl med mer	13,720	0,000
77.13 Tilskudd til rådgivning	82,500	2,000
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,160	0,700
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,880	-0,500
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 177,719	-10,700
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	167,700	-12,700
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	88,000	-15,000
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-1,000
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	85,035	-4,500
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 582,454	-43,900
SUM KAP. 1150	14 389,377	-70,000
SUM KAP. 4150	0,000	0,000

1) Saldert budsjett

2) Større endring enn budsjett skyldes volumøkning i prognosene.

Kap. 4150 Prisutjevningbeløp

	1000 tonn	Målpris kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	0,3		0,00	0,00	0,0
Soyamel	149,1	3,87	0,056	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	0,2		0,25	0,00	0,0
Post 85	149,6				0,0

70.11 Avsetningstiltak

	Budsjett 2016 mill. kr	Endring, mill. kr
Kollektiv dekning omsetningsavgift	24,4	
Sum	24,4	0,0

70.12 Tilskudd til råvareprisordningen mv.

	Budsjett 2016 mill. kr	Endring, mill. kr
Eksportstøtte XR prognose	27,7	0,0
PNS, prognose	199,5	0,0
Målprisjustering melk		5,0
Endret målpris potet		0,9
Justert bevilgningsbehov prognose		19,0
Sum	227,2	24,9

70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse

	Budsjett 2016 mill. kr	Endring, mill. kr
Potetsprit	20,0	-2,0
Potetstivelse	20,0	-2,0
Sum	40,0	-4,0

71 Tilskudd til erstatninger m.m.

	Budsjett 2016 mill. kr	Endring, mill. kr
Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon	40,5	0,0
Erstatning svikt i honningproduksjon	2,5	0,0
Sum	43,0	0,0

73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	4,200	31,60	-31,60	0,00	-132,7
Ull, endret kvalitetsgradering	3,318	40,00	0,00	40,00	132,7

73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitmelk	20,9	3,36	0,00	3,36	0,0
Distriktstilskudd					
Sone A ¹⁾	204,4	0,00		0,00	0,0
Sone B	335,2	0,12		0,12	0,0
Sone C	236,5	0,31		0,31	0,0
Sone D	520,6	0,44		0,44	0,0
Sone E	122,4	0,54		0,54	0,0
Sone F	51,9	0,67		0,67	0,0
Sone G	53,1	0,92		0,92	0,0
Sone H	3,4	1,13		1,13	0,0
Sone I	14,1	1,71		1,71	0,0
Sone J	11,1	1,80		1,80	0,0
Sum distriktstilskudd, melk	1 552,7		0,00		0,0
Sum post 73.13 Pristilskudd, melk					0,0

1) Omfatter landet utenom sone B-J

73.15 Pristilskudd, kjøtt

	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats kr/slakt	Endring, mill. kr
Kvalitetstilskudd lammeslakt					
kval. O og bedre	1 036 050	500		500	0,0
Kjeslakt over 3,5 kg	15 100	300		300	0,0
Tillegg økologiske lammeslakt	35 000	40		40	0,0
Sum	1 086 150				0,0
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sau	24,9	3,81		3,81	0,0
Geit	0,3	5,15		5,15	0,0
Sum grunntilskudd, kjøtt	25,2				0,0
Kvalitetstilskudd storfekjøtt kl O	47,90	4,00	-4,00	0,00	-191,6
Kvalitetstilsk. storfekjøtt fra kl O+	27,40	0,00	8,75	8,75	239,8
Distriktstilskudd, kjøtt					
Sone 1 Storfe, sau og geit	21,5	0,00		0,00	0,0
Sone 2 Storfe, sau og geit	55,5	4,55		4,55	0,0
Sone 3 Storfe, sau og geit	18,5	7,35		7,35	0,0
Sone 4 Storfe og geit	7,4	11,30		11,30	0,0
Sone 4 Sau	3,3	13,30		13,30	0,0
Sone 4 Gris	8	5,10		5,10	0,0
Sone 5 Storfe og geit	0,9	11,90		11,90	0,0
Sone 5 Sau	0,7	13,80		13,80	0,0
Sone 5 Gris	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris	10,2	1,10		1,10	0,0
Sum distriktstilskudd, kjøtt	126,2				0,0
Sum pristilskudd kjøtt					48,2

1) Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

73.16 Distriktstilskudd egg

-	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Vestlandet	6,1	0,45	-0,45	0,00	-2,7
Nord Norge	2,7	1,20	-1,20	0,00	-3,2
Sum distriktstilskudd egg					-5,9

73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr	
Epler, pærer og plommer, kirsebær						
Sone 1	2,1	1,72	0,00	1,72	0,0	
Sone 2-4	1,5	2,30	0,10	2,40	0,2	
Sone 5	2,9	4,97	0,25	5,22	0,7	
Moreller						
Sone 1	0,1	2,69	0,00	2,69	0,0	
Sone 2-4	0,1	3,25	0,10	3,35	0,0	
Sone 5	0,2	5,95	0,25	6,20	0,1	
Pressfrukt	5,3	1,72	0,25	1,97	1,3	
Bær					0,0	
Sone 1-3	7,8	1,47	0,00	1,47	0,0	
Sone 4-5	4,1	3,31	0,25	3,56	1,0	
Sone 6-7	0,0	5,42	0,00	5,42	0,0	
Sum distriktstilskudd frukt og bær	24,0				3,3	
	Kvantumsgrense					
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,8	1,40	0,00	1,40	0,0
Sone 4-7		3,7	2,76	0,00	2,76	0,0
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		3,1	0,85	0,00	0,85	0,0
Sone 4-7		0,8	1,64	0,00	1,64	0,0
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		6,7	0,55	0,00	0,55	0,0
Sone 4-7		2,3	1,04	0,00	1,04	0,0
Sum tilskudd grønnsaker	18,4				0,0	
Potetprod. i Nord Norge		2,9	1,30	0,00	1,30	0,0
SUM	45,3				3,3	

73.18 Frakttilskudd

-	Mill. kr	Endring, mill. kr
Sonefrakt korn	67,0	0,0
Frakt kraftfôr	138,0	0,0
Frakttilskudd slakt	133,0	0,0
Frakttilskudd egg	8,9	0,0
Sum	346,9	0,0

73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	984,5	0,541	0,010	0,55	9,8
Økologisk korn	10,0	1,503	0,010	1,51	0,1
Oljevekster, lupiner og bønner	9,6	1,993	0,010	2,00	0,1
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,1	3,203	0,010	3,21	0,0
Fôrerter	3,5	0,923	0,010	0,93	0,0
Økologiske fôrerter	0,2	1,573	0,010	1,58	0,0
Sum	1007,9				10,0

73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	187,0	0,27	0,04	0,31	7,5

74. 11 Driftstilskudd, melk og ammeku

			Antall	Sats kr/bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk Jæren	Foretak		621	117 770	0	117 770	0,0
Kumelk Nord-Norge	Foretak		921	132 770	0	132 770	0,0
Kumelk rest Sør- Norge	Foretak		7 043	124 770	0	124 770	0,0
Geitemelk	Foretak		306	132 770	0	132 770	0,0
Ammekyr	6-39 kyr	Dyr	49 897	2 900	0	2 900	0,0
	40 og flere kyr	Foretak	290	114 000	0	114 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-22,6
Sum driftstilskudd, melk og ammeku							-22,6

74.14 Tilskudd til husdyr

		Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr		1	16	126 511	3 948	0	3 948	0,0
		17	25	40 336	2 032	0	2 032	0,0
		26	50	44 801	980	0	980	0,0
		51 +		13 679	784	0	784	0,0
Sum				225 326				0,0
Ammekyr		1	50	74 372	3 900	0	3 900	0,0
		51+		2 578	784	0	784	0,0
Sum				76 950				0,0
Andre storfe				546 266	784	0	784	0,0
Melkegeit		1	125	28 442	1470	0	1 470	0,0
		126+		5 560	540	0	540	0,0
Sum				34 002				0,0
Sau over 1 år og ammegeiter		1	100	690 539	1 009	11	1 020	7,6
		101+		100 601	245	11	256	1,1
Sum				791 140				8,7
Avlsgris Sør-Norge ¹⁾		1	35	22 621	682	-182	500	-4,1
Avlsgris Jæren		1	35	4 964	534	-182	352	-0,9

Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 638	962	-182	780	-0,3
Sum			29 222				-5,3
Slaktegris ¹⁾	1	1400	1 035 300	18	-4	14	-4,1
Slaktegris Jæren	1	1400	154 700	14	-4	10	-0,6
Sum			1 190 000				-4,7
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	596 914	10	0	10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	27 305	24	0	24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 220 468	10	0	10	0,0
Sum			2 844 687				0,0
Bikuber	1	+	29 656	400	0	400	0,0
Hjort over 1 år			5401	210	0	210	0,0
Genbevaring							
Storfe			2572	2200	700	2 900	1,8
Sau/lam			8750	0	200	200	1,8
Geit			400	0	500	500	0,2
Hest			1500	0	1 000	1 000	1,5
Sum			13 222				5,3
Bunnfradrag 35 pst. ²⁾		35%	40 812	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing				560 000	0	560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							19,3
Sum produksjonstilskudd, husdyr							23,3

1) Unntatt Jæren

2) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd	Kyr, storfe, hest	257 796	392	42	434	10,8
	Sau, lam, geit	2 060 643	140	12	152	24,7
Beitetilskudd	Storfe m.m.	625 343	434	0	434	0,0
	Småfe m.m.	2 410 187	58	0	58	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						16,0
Sum beitetilskudd		5 353 969				51,5

74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 147 601	185	-10	175	-91,5
Bunnfradrag, 65 pst. ¹⁾	40 812	6 000	0	6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr	5 993 721				-42,5
Arealtilskudd, korn	2 920 224				30,7
Arealtilskudd, potet	118 233				0,0
Arealtilskudd, grønn saker	69 658				0,0
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	45 765				0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-8,3
Sum, AK-tilskudd	9 147 601				-111,6

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	418 787	75	-75	0	-31,4
Sone 2	322 369	0	0	0	0,0
Sone 3 - 4	1 106 314	110	-10	100	-11,1
Sone 5	3 327 478	210	0	210	0,0
Sone 6	702 215	240	0	240	0,0
Sone 7	116 558	286	0	286	0,0
Sum grovfôr alle soner	5 993 721				-42,5

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 260 960	127	13	140	16,4
Sone 2 og 3	1 102 559	192	13	205	14,3
Sone 4	410 066	227		227	0,0
Sone 5	143 932	227		227	0,0
Sone 6 - 7	2 707	227		227	0,0
Sum korn, alle soner	2 920 224		10,5		30,7

Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	113 658	80	0	80	0,0
Potet sone 6 -7	4 575	930	0	930	0,0
Sum poteter, alle soner	118 233				0,0
Grønnsaker sone 1 - 5	69 268	550	0	550	0,0
Grønnsaker sone 6 - 7	390	1 550	0	1550	0,0
Sum grønnsaker, alle soner	69 658				0,0
Frukt sone 1 - 4	8 770	700	0	700	0,0
Frukt sone 5 -7	11 701	1 450	0	1450	0,0
Sum frukt, alle soner	20 471				0,0
Bær sone 1 - 4	17 764	1 000	0	1000	0,0
Bær sone 5 - 7	7 530	1 450	0	1450	0,0
Sum bær, alle soner	25 294				0,0

74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram

	Regnskap 2015 mill. kr	Prognose 2017 mill. kr	Endring, mill. kr
Østfold	39,1	40,8	-0,3
Akershus	51,4	50,5	-0,3
Hedmark	43,0	41,9	-0,3
Oppland	53,9	52,7	-0,3
Buskerud	22,4	22,1	-0,1
Vestfold	17,6	17,0	-0,1
Telemark	11,1	11,3	-0,1
Aust-Agder	4,2	4,2	0,0
Vest-Agder	6,2	6,3	0,0
Rogaland	31,6	31,7	-0,2
Hordaland	19,8	19,8	-0,1
Sogn og Fjordane	24,0	23,5	-0,2
Møre og Romsdal	17,2	17,2	-0,1
Sør-Trøndelag	25,7	25,3	-0,2
Nord-Trøndelag	29,5	28,8	-0,2
Nordland	18,7	18,7	-0,1
Troms	9,0	9,2	-0,1
Finnmark	3,1	3,2	0,0
Landet	427,5	424,2	-2,8
Justert bevilgningsbehov			-4,5
Sum			-7,3

74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	67 921	300	0	300	0,0
Grønnsaker, frukt og bær	4 430	1 275	150	1425	0,7
Poteter	1 030	500	100	600	0,1
Grønngjødsling	7 006	500	0	500	0,0
Innmarksbeite	42 172	25	0	25	0,0
Grovfôr og annet økologisk areal	281 895	25	0	25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	404 454				0,8

Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 379	2 800	200	3000	1,7
Ammekyr	4 124	2 000	200	2200	0,8
Andre storfe	17 447	600	100	700	1,7
Sau over 1 år	40 308	450	50	500	2,0
Melke- og ammegeit	904	200	50	250	0,0
Avlsgris	183	402	100	502	0,0
Slaktegris	5 999	260	40	300	0,2
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					6,4
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-7,2
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					0,0

77.11 Tilskudd til dyreavl med mer

	Budsjett 2016 Mill. kr	Endring, mill. kr
Tilskudd til veterinære reiser	47,7	-1,0
Tilskudd til semin	24,6	0,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	0,0
Justert bevilgningsbehov		-2,2
Sum	86,5	-3,2

77.12 Tilskudd til frøavl med mer

	Budsjett 2016 Mill. kr	Endring, mill. kr
-		
Tilskudd til frøavl	10,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	0,0
Justert bevilgningsbehov		0,0
Sum	13,7	0,0

77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

	Budsjett 2016 Mill. kr	Endring, mill. kr
-		
Utvikling av plantemateriale - oppformering	11,0	0,0
Utvikling av plantemateriale - Graminor	22,5	0,0
Utvikling av plantemateriale - "Prebreeding"	1,2	0,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	7,5	0,0
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9,0	0,0
Justert bevilgningsbehov		0,7
Sum	51,2	0,7

78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	227 237	3557	0	3 557	
Ammekyr	75 467	982	0	982	
Andre storfe	544 244	593	0	593	
Melkegeit og melkesau	33 385	820	0	820	
Sau, ammegeit	791 140	514	0	514	
Avlsgris	48 826	1173	0	1 173	
Slaktegris	1 563 425	40	0	40	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 406 068	10,3	0,0	10,3	
Hester	27 312	1173	0	1 173	
Avlskaniner	1 179	292	0	292	
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	4 273 663	3,59	0,00	3,59	
Slaktekylling	63 310 792	0,44	0,00	0,44	
Økologisk slaktekylling	20 988	1,71	0,00	1,71	
Revetisper	38 001	322	0	322	
Minktisper	158 350	94	0	94	
Hjort	6 058	399	0	399	
Satsendringer					0,0
	Foretak m. maks. utbetaling	Maks kr per kr/foretak	Endring, kr/foretak	Endring, mill. kr	
Avkorting					
Sum effekt av maksimalsatsen	7 988	74 200	0	0,0	
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-10,7
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					-10,7

78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
-				
Antall avløsningsdager	214 171	1 500	0	
Gjennomsnittsberegning	214 171	783	0	0,0
Justert bevilgningsbehov				-12,7
Sum				-12,7

78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats kr/å.v.	Endring kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	237	270 200	0	0,0
Justert bevilgningsbehov				-1,0
Sum				-1,0

78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	628	100 000	0	0,0
Tobruker	114	160 000	0	0,0
Justert bevilgningsbehov				-4,5
Sum				-4,5

Vedlegg 2: Nærmere om endringene i prisutjevningsordningen

Stortinget ba i mars 2015 regjeringen komme tilbake til Stortinget på egnet måte med en helhetlig gjennomgang og vurdering av markedsordningen for melk, herunder med en særskilt gjennomgang og vurdering av prisutjevningsordningen, og der målet må være å legge til rette for økt konkurranse innenfor den norske melke- og meierivaresektoren. I denne gjennomgangen bør en også vurdere hvordan norske aktører kan møte den internasjonale konkurransen.

Landbruks- og matdepartementet (LMD) vil med dette orientere Stortinget om endringene i prisutjevningsordningen for melk. Regjeringen vil komme tilbake til en helhetlig gjennomgang av markedsordningen for melk i den kommende meldingen til Stortinget om jordbruksnæringen.

Antall prisgrupper og biproduktgrupper

LMD foreslo i høringen å redusere antall pris- og biproduktgrupper i prisutjevningsordningen. I gjeldende ordning er det 12 prisgrupper og 6 biproduktgrupper. LMD sendte to forslag på høring:

- Alt 1: 7 prisgrupper og 4 biproduktgrupper
- Alt 2: 4 prisgrupper og 3 biproduktgrupper

Norges Bondelag, Q-Meieriene, Orkla og Normilk støtter det første alternativet. Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Tine og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund fremmer et mellomalternativ med 5 prisgrupper og 4 biproduktgrupper. Hovedpoenget med dette er å beholde egne industrigrupper for modnede oster og biprodukter for å sikre salg til norsk næringsmiddelindustri, uavhengig av om produktene omfattes av prisnedskrivning for RÅK. Synnøve Finden har i sitt høringsinnspill ingen absolutt oppfatning om antallet grupper, men er bekymret for RÅK-industrien og mener at departementet må ta hensyn til denne i fastsettingen av antall utjevningsgrupper. Synnøve Finden og Virke, er videre kritiske til forslaget om å fjerne avgiften på kjernemelk. De ser denne avgiften som parallell til myseavgiften og frykter at markedsregulator vil få tilgang til gratis råvare som de kan bruke til å utkonkurrere andre aktører.

Etter en vurdering av høringsinnspillene legger LMD opp til at prisutjevningsordningen fra 1. juli 2020 skal bestå av 4 prisgrupper og 4 biproduktgrupper. I forhold til LMDs alternativ 2 i høringen blir gruppeinndelingen endret slik at modnede oster og mysoster i industrimarkedet inngår i en stor industrigruppe. Ut fra dette vil prisgruppene fra 1. juli 2020 se slik ut:

- Sure og søte smakstilsatte flytende melkeprodukter og ferske oster – dagligvare.
- Ikke smakstilsatte flytende produkter – dagligvare
- Modnede oster, mysoster og geitemelksprodukter – dagligvare
- Flytende produkter, ferske oster, modnede oster, mysoster og geitemelksprodukter i industrimarkedet samt tørrmelks- og kaseinprodukter i både industri- og dagligvaremarkedet.

Det blir følgende 4 biproduktgrupper fra 1. juli 2020:

- Kremfløteprodukter omsatt i dagligvaremarkedet
- Smørprodukter omsatt i dagligvaremarkedet
- Smørprodukter og en rekke blandingsprodukter omsatt i industrimarkedet
- Mysoster omsatt i dagligvare- og industrimarkedet

Biproduktavgiften for kjernemelk fjernes fra 1. juli 2016. En fjerning av avgiften vil først og fremst føre til at man kan få i gang en fornuftig og lønnsom bruk av et godt råstoff. LMD vil i forbindelse med fastsettelsen av forskriftsendringen presisere at det fra departementets side forutsettes at uavhengige aktører skal kunne motta kjernemelk fra markedsregulator på like vilkår som Tines industri.

Avvikling av avgiftene for yoghurt og ferske oster

LMD foreslo i høringen å redusere avgiftene i prisgruppe 1 for yoghurt og prisgruppe 4 for ferske oster med 50 pst. fra 1. juli 2016, og videre ned til 0 kr/liter anvendt melk fra 1. juli 2017.

Orkla og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund støtter dette forslaget. Norges Bondelag, Q-Meieriene, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine er også for, men ønsker primært å fjerne hele avgiften allerede fra 1. juli 2016.

Synnøve Finden og Virke er mot forslaget og mener det vil få dramatiske konsekvenser for importen. Det pekes på at import gir mangfold i det norske markedet, og bidrar til at det totalt sett selges mer yoghurt. På den annen side mener de at importproduktene kan ta ut en høy pris i Norge. Normilk er skeptisk til forslaget fordi det svekker inntektene i ordningen.

LMD vil avvikle avgiftene i prisgruppe 1 for yoghurt (sure, smakstilsatte flytende melkeprodukter) og prisgruppe 4 for ferske oster allerede fra 1. juli 2016 for raskest mulig å gjennomføre Stortingets ønske om å styrke konkurransekraften for norsk melk.

Utfasing av eksportstøtte

LMD foreslo i høringen at eksportstøtten til merkevareeksport i prisgruppe 12 fases ut i løpet av perioden fra 1. juli 2016 og fram mot full avvikling 1. juli 2020. Nedtrappingen skulle foregå ved at tilskuddssatsen i prisgruppe 12 justeres gradvis ned. LMD ba høringsinstansene komme med innspill på om en bør gjennomføre en jevn avtrapping eller en kraftigere reduksjon i starten.

Konkurransetilsynet støtter en utfasing av eksportstøtten på prinsipielt grunnlag. Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine er mot å sette ned satsen for merkevareeksporten for å redusere eksportsubsidiene. For å gi størst mulig fleksibilitet for Tine i nedtrappingsperioden, bør satsen holdes konstant mens Tine trapper ned volumet. Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund og Norges Bondelag ønsker at hele fristen utnyttes for denne nedtrappingen. Subsidiært mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine at satsen kan trappes ned 25 pst. første år og 25 pst. andre år.

LMD baserer seg på den nedtrappingsmodellen som har størst tilslutning og vil kutte 25 pst. i eksportstøtten fra 1. juli 2016 og 25 pst. fra 1. juli 2017 for deretter å beholde resten av satsen fram til 1. juli 2020. Eksportstøtten for modnede oster utgjør differansen mellom tilskuddssatsen for ost i dagligvaremarkedet (prisgruppe 5) og tilskuddssatsen for ost til merkevareeksport (prisgruppe 12).

Fraktordninger

LMD foreslo i høringen å nedskalere innfraktordningen slik at den blir noe mer på linje med andre fraktutjevningsordninger i jordbruket og for å gi insentiv til mest mulig effektiv frakt.

Konkurransetilsynet mener det er riktig å nedskalere innfraktordningen. Norges Bondelag, Q-Meieriene, Normilk, Synnøve Finden, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Tine, Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund er alle mot å gjøre endringer. Subsidiært ønsker Q-Meieriene å ha en lik prosentvis dekning for aktørene dersom det først kuttes. Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine mener subsidiært at det da er de lange fraktene som skal prioriteres.

For å imøtekomme de noe ulike signalene i høringen finner LMD det riktigst å redusere kostnadene i innfraktordningen med om lag 5 øre per liter ved å ta halvparten av reduksjonen som et likt kutt i øre (2,5 øre) i alle innfraktsatser og den andre halvparten som en lik prosentvis reduksjon (7,5 pst.).

Samtidig ser departementet behov for at modellen for innfraktordningen utredes med sikte på å innføre en ny modell fra 1. juli 2017. En mulig endring vil enten kunne være å opprette en nullsone for tilskudd eller beholde dagens system med en minimumssats.

En reduksjon i kostnadsdekningen i innfraktordningen øker isolert sett kostnadene i Tine Råvare med om lag 5 øre per liter og hos Q-Meieriene med om lag 4 øre per liter. Dette vil isolert sett gi redusert melkepris til bonde. Som omtalt i Statens tilbud foreslås det derfor at målprisen for melk økes med 5 øre, men at det ikke regnes inntektseffekt av målprisøkningen. På denne måten vil melkeprodusentene samlet komme uendret ut, og endringen vil ikke påvirke rammen for jordbruksoppjøret.

Isolert sett vil disse justeringene heller ikke påvirke forbrukerprisene, da innsparingen på innfrakt i prisutjevningsordningen vil fordeles ut gjennom reduserte avgifter og økte tilskudd til prisgruppene i prisutjevningsordningen.

Forenklet administrasjon

Departementet foreslo i høringen en lik frist for rapportering for alle aktørene på 15 dager – regnet fra siste dag i måneden det rapporteres for. Departementet foreslo videre at fristen for når avgift skal være innbetalt utvides til 60 dager, regnet fra siste dag i måneden det skal betales avgift for. Departementet mente at en frist for når netto tilgodehavende tilskudd skal være utbetalt ikke er nødvendig. Departementet foreslo også å avvikle tilleggsavregningen.

Norges Bondelag uttaler at de prinsipielt er for forenkling. Det er ingen innspill på forslaget om å avvikle tilleggsavregning. Normilk vil fortsatt ha en tidsfrist for utbetaling av tilskudd og at den strammes inn til 10 dager etter rapportering. Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Tine mener det bør være samsvar mellom frist for rapportering og frist for utbetaling.

LMD legger opp til en lik frist for alle aktørene på 15 dager til å rapportere til Landbruksdirektoratet, regnet fra siste dag i måneden det rapporteres for. LMD vil fjerne alle frister for utbetaling av tilskudd og innbetaling av avgift i forskriften om prisutjevningsordningen for melk da slike frister følger av allmenne regler om oppgjør. LMD vil fjerne tilleggsavregningen.

Konkurranserefremmende tiltak

LMD foreslo i høringen å gjøre det særskilte distribusjonstilskuddet som Q-Meieriene i dag mottar, selskapsnøytralt fra 1. juli 2016. Forslaget baserer seg på de kriteriene som i praksis har vært gjeldende så lenge ordningen for Q-Meieriene har eksistert. Endringer i prisgruppene gir også behov for å presisere hvilke prisgrupper det særskilte distribusjonstilskuddet skal gå til, og fra 1. juli 2016 skal det kun gå til produkter i prisgruppen for ikke smakstilsatte flytende produkter og biproduktgruppen for kremfløteprodukter.

Q-Meieriene har ingen synspunkter på dette forslaget.

Synnøve Finden er enig i forslaget, men mener at det ikke vil fremme konkurransen siden ingen vil ønske å investere i slik produksjon inntil alle de konkurranserefremmende tiltakene er evaluert i 2018. Konkurransetilsynet er også enig. Rørosmeieriet er for forslaget, men ønsker at det skal være et tak på bevilgningene til tilskuddet. De ønsker seg også et eget distribusjonstilskudd på økologiske produkter.

Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Tine, Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund er mot å gjøre det særskilte distribusjonstilskuddet selskapsnøytralt, og viser i hovedsak til at de konkurranserefremmende tiltakene skal evalueres i 2018. De viser subsidiært til at man i det minste må sette et tak på en slik ordning. Norges Bondelag frykter også at en endring vil gi økt vertikal integrasjon i verdikjeden.

LMD vil gjøre det særskilte distribusjonstilskuddet som Q-Meieriene i dag mottar, selskapsnøytralt fra 1. juli 2016. Det særskilte distribusjonstilskuddet skal kun gå til produkter i prisgruppen for ikke smakstilsatte flytende produkter og biproduktgruppen for kremfløteprodukter.